

Інститут соціології Варшавського університету
Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Uniwersytet Państwowy imienia Iwana Franki w Żytomierzu

Studia суспільно-політичні та
психологічні
społeczno-polityczne i
psychologiczne **Студії**

Збірник наукових праць
Prace naukowe

Випуск 2
Wydanie 2

Житомир-Варшава
Вид. О. О. Євенок
2018

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 3 від 26 жовтня 2018 року

РЕЦЕНЗЕНТИ

Павло Горностай

доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології АПН України

Валерій Бортніков

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Світлана Щудло

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри права, соціології і політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

РЕДАКТОРИ

Ксенія Гавриловська, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Наталія Портницька, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Сергій Рудницький, доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР

Сергій Рудницький, доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка

С 88 Суспільно-політичні та психологічні студії. Вип. 2 / [за ред. К. Гавриловської, Н. Портницької, С. Рудницького]. — Ж.: Вид. О. О. Євенок, 2018. — 104 с.

ISBN 978-617-7703-80-7

Збірник наукових праць студентів та викладачів соціально-психологічного та історичного факультетів Житомирського державного університету імені Івана Франка та Інституту соціології Варшавського університету, частина з яких які виконана у межах міжнародного наукового семінару «Reprezentacja polityczna mniejszości narodowych».

УДК 316 : 32 : 159:9

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

© Житомирський державний університет
імені Івана Франка, 2018.

© Інститут соціології Варшавського університету, 2018.

© Раїса Тверда, верстка, 2018.

ISBN 978-617-7703-80-7

ЗМІСТ

ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сергій Рудницький

Польський дискурс українських користувачів Фейсбуку – теоретична основи, методологія і дослідницькі проблеми9

Sergiusz Rudnicki

Dyskurs polski ukraińskich użytkowników Facebook – założenia teoretyczne, metodyki i problemy badawcze9

Тетяна Лужанська, Сергій Рудницький

Польські дописи українських користувачів Facebook: події і джерела ...14

Tetiana Łużańska, Sergiusz Rudnicki

Wpisy polskie ukraińskich użytkowników Facebook: wydarzenia i źródła14

Анастасія Гладищук, Сергій Рудницький

Аналіз фреймінгу польських дописів українських користувачів Facebook18

Anastazja Gładyszczuk, Sergiusz Rudnicki

Analiza framingu wpisów polskich ukraińskich użytkowników Facebook18

Ксенія Гавриловська

Гендерний паритет в органах місцевого самоврядування Житомирщини: проблеми та можливості встановлення22

Ksenia Hawryłowska

Paritet płciowy w organach samorządu terytorialnego Żytomierszczyzny: problemy i możliwości ustanowienia22

Renata Stępniewska	
Karta Polaka na Żytomierszczyźnie – problemy i kontrowersje	26
Рената Стемпневська	
Карта поляка на Житомирщині – проблеми і контроверзи	26
Марія Хілевич	
Історія і історична політика: проблеми визначення і співвідношення	30
Maria Chlewicz	
Historia i polityka historyczna: problem definicji i współzależności	30
Тетяна Лужанська	
Проблемні питання українсько-польських відносин і війна пам'яті	32
Teŭiana Łużańska	
Pytania o problemy w stosunkach polsko - ukraińskich i wojna pamięci	32

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Magdalena Kotowska	
Kształtowanie tożsamości na podstawie „wiary prawdziwej, czyli tej wyssanej z mlekiem matki”	41
Магдалена Котовська	
Формування ідентичності на основі «справжньої віри, тобто виссаної з молоком матері»	41
Maria Bez	
Warianty polskości Polaków na Żytomierszczyźnie	48
Марія Без	
Варіанти польськості поляків Житомирщини	48
Зоя Залібовська-Ільницька	
Спеціалізовані служби соціальної сфери: організаційно-правові заса- ди	54
Zoja Zalibowska-Ilnicka	
Specjalistyczne służby sfery socjalnej: podstawy prawne i organizacyjne ...	54
Swiłłana Koladenko	
Wsparcie socjalne jako technologia socjalna	58
Світлана Коляденко	
Соціальна підтримка як соціальна технологія	58
Сергій Котловий	
Формування соціального досвіду безконфліктної поведінки	64

Sergiusz Kotłowy

Kształtowanie się doświadczenia socjalnego bezkonfliktowego zachowania	64
--	----

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Юлія Дем'янчук, Леся Олійник

Дослідження ціннісних орієнтацій студентів-прокрастинаторів	71
---	----

Julia Demiańczuk, Łesia Oljnyk

Badania orientacji aksjologicznych studentów prokrastynatorów	71
---	----

Людмила Фальковська

Особливості ціннісно-сміслової сфери студентів, що навчаються за спеціальностями філологія та менеджмент	74
--	----

Ludmiła Falkowska

Особливості сфери ментально-wartościowej studentów kształcących się na specjalnościach Filologia i Zarządzanie	74
--	----

Ольга Савиченко, Тетяна Ільніцька

Особливості психічного здоров'я працівників ДСНС з різним досвідом професійної діяльності	81
---	----

Olga Sawyczenko, Tetiana Ilnicka

Особливості здоров'я психічного pracowników Państwowej Służby Z Nadzwyczajnych Sytuacji	81
---	----

Ольга Савиченко, Дмитро Міров

Структура психічного здоров'я юнаків з різним рівнем розвитку ігрової інтернет-залежності	84
---	----

Olga Sawyczenko, Dmytro Mirow

Структура здоров'я психічного chłopców o różnym stopniu rozwoju uzależnienia od gier internetowych	84
--	----

Наталія Портницька, Маріанна Соложенцева

Уявлення про психологічне благополуччя у свідомості молодших школярів, що виховуються у православних та католицьких релігійних традиціях	89
--	----

Natalia Portnicka, Marianna Słożencewa

Wyobrażenia o dobrym samopoczuciu w świadomości młodszych uczniów wychowywanych w prawosławnych i katolickich tradycjach religijnych	89
--	----

Наталія Сидоренко

Змістовне наповнення образу дитини раннього віку у свідомості батьків94

Natalia Sydorenko

Zawartość obrazu małego dziecka w świadomości rodziców94

Надія Павлик

Майстерня майбутнього: сутність, зміст, застосування100

Nadija Pawlyk

Warsztaty przyszłości: istota, treść, wykorzystanie100

ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сергій Рудницький

*доцент кафедри філософії
доктор політичних наук
історичний факультет*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОЛЬСЬКИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКИХ КОРИСТУВАЧІВ ФЕЙСБУКУ – ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ, МЕТОДОЛОГІЯ І ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОБЛЕМИ

Ставлення до наших сусідів великою мірою формується дискурсом, особливо дискурсом у соціальних мережах. Серед соціальних мереж великою популярністю користується Фейсбук – біля мільйона людей по всьому світі щодня заходять у Фейсбук, цей сайт є другим за відвідуваністю на планеті [1]. Значення Фейсбуку для України зросло після заборони діяльності в Україні російських соціальних мереж 17 травня 2017 року, а за даними Юрія Гончаренко станом на 14.04.2016 загальна кількість українських користувачів Фейсбуку становила близько 5 200 000 осіб [2].

Серед країн, які мають особливе значення для України, знаходиться Польща. Попри важливість питання, в Україні аналіз образу Польщі і поляків в соціальних мережах, польського дискурсу в соціальних мережах не проводився. Польські дослідники Лукаш Ясіна, Петро Косцінський, Даніель Шеліговський, які присвятили свій рапорт образу Польщі в історичні політиці України, не аналізували даних з соціальних мереж [3].

Саме це актуалізувало дослідження польського дискурсу українських користувачів Фейсбуку і спричинило виникнення дослідницької групи, у яку увійшли студенти-політологи 1 курсу історичного факультету 2017-2018 рр. навчання. Для потреб дослідження було окреслено його теоретичні основи і методи, без чого не вдалося б порівнювати результати окремих учасників дослідницької групи, і саме представлення теоретичних основ і методів аналізу є метою даної розвідки.

Насамперед, потрібно було визначитися з самим розумінням поняття «дискурс», тому що воно використовується багатьма науковими дисциплінами, у межах яких склалися різні наукові школи, в у рамках цих шкіл – різні інтерпретації окремих дослідників. Не обтяжуючи статтю численними визначеннями дискурсу, варто відзначити, що на думку польського дослідника Анни Малевської-Шалигін, в мові філософів з пізньої античності склалося розуміння дискурсу як багатоетапного, логічно впорядкованого, методичного процесу пізнання, який базується на певних припущеннях. На її думку, власне такої традиції дотримувалися

лися Р. Декарт і Г. Лейбніц, які описували рух думки, що переходить від одного ствердження до другого в певному порядку. Логічно впорядкований процес пізнання в тій же науковій античній традиції протиставлявся інтуїтивному пізнанню, коли розуміння об'єкту складалося одноментно і повністю.

Власне з цих двох філософських традицій виникають два напрямки розуміння дискурсу філософами, мовознавцями, істориками, соціологами, антропологами і ін.: структуральний і феноменологічний [4, с. 81].

На думку автора, найчастіше до осіб, яку сформували сучасну традицію дослідження дискурсу і, відповідно, окреслили його змістове навантаження, зараховують таких дослідників, як Теун А. ван Дійк і Мішель Фуко, рідше згадують Юргена Хабермаса і Еміля Бенвеніста. Не аналізуючи у даній статті відмінностей у трактуванні дискурсу цими дослідниками, автор приймає феноменологічний підхід Мішеля Фуко, який розумів дискурс як збір текстів певного часового відрізка на певну тему; ці тексти відповідним чином контролюються і відбираються.

Польський дискурс у соціальних мережах позначається польським топіком. Поняття «топiк» ввів американський лінгвіст У. Чейф. Топік – це все те, про що говориться у відповідному дискурсі та забезпечує його цілісність [5, с. 199]. Польський топік, на думку автора, позначається категоріями «Польща», «поляк», «польський» і іншими, пов'язаними з територією Польщі (наприклад, «варшавський»).

Основними завданнями дослідження було:

- окреслити місце польського дискурсу серед інших дискурсів (польські дописи у порівнянні з іншими, виявлення вагомості польської теми серед інших тем);
- виявити фреймінг (позитивний, негативний чи нейтральний) польської теми;
- встановити місце (вагомість) окремих тем в польському дискурсі, склад польської теми;
- виявити фреймінг (позитивний, негативний чи нейтральний) різних складових польської теми;
- проаналізувати так звану залученість окремих дописів (коментарів, поширень і лайків);
- встановити періоди поширення польських дописів;
- виявити причини поширення польських дописів, встановити зв'язок між віртуальною і реальною дійсністю;
- виявити джерела польських дописів;
- окреслити регіони поширення польських дописів.

Додатковими завданнями дослідження визначено:

- виявити співвідношення польського дискурсу і «трудних» польсько-українських тем;

- окреслити образ Польщі/поляків у свідомості українських користувачів Фейсбуку;

- проаналізувати стан польсько-українських відносин у свідомості українських користувачів Фейсбуку.

Для аналізу дискурсу було використано дві групи методів – методи кількісного аналізу (контент-аналіз) і методи якісного аналізу (КАД – критичний аналіз дискурсу).

На думку автора, методи кількісного аналізу (контент-аналіз) дозволяють виявити місце польського дискурсу серед інших дискурсів, вагу окремих тем у польському дискурсі, залученість користувачів, період поширення польських дописів, активність окремих авторів польських дописів, мережеві джерела польських дописів, частоту різних чинників (причин) виникнення польських дописів, частоту тем польських дописів.

Методи якісного аналізу (критичний аналіз дискурсу) дозволяють встановити, яким є український дискурс про Польщу, які теми виступають у польському дискурсі, чому і як змінюється дискурс, коли це відбувається, які чинники на це впливають; як співвідносяться польський дискурс і польсько-українські відносини, образ Польщі і поляків, політика пам'яті в Україні і в Польщі; чи виступають територіальні відмінності у дописах, чи можна встановити групу авторів, що генерують польський дискурс, якими мовними засобами здійснюється обрамування дискурсу і окремих тем.

Матеріали збиралися вручну (без застосування комп'ютерних програм) через щоденну вибірку польських записів у стрічці новин і вміщення даних у матрицю, створену у програмі Ексель. Використовувалася також методика роботи зі збереженими дописами, яка полегшує завдання запису даних у матрицю.

Аналіз стрічки новин для дослідження дискурсу є, на думку автора, новим у описі дописів у соціальних мережах – переважно дослідники аналізують відповідні аккаунти. Наприклад, згадуваний вже Юрій Гончаренко дослідив 25 аккаунтів з найбільшою кількістю підписників, проаналізувавши кількість дописів на сторінці, характер і довжину дописів, залученість користувачів (вподобання дописів, поширення дописів (перепости), кількість коментарів дописів. Не дивлячись на зручність аналізу окремих аккаунтів, у тому числі – з точки зору використання комп'ютерних програм, він має вагомий недолік, якого дозволяє уникнути аналіз стрічки новин: тематичні аккаунти приваблюють людей з однаковими вподобаннями, тому їх аналіз буде стосуватися лише певної (зацікавленої) групи людей, а не звичайних (пересічних) користувачів, які цікавляться відповідною темою від часу до часу.

Матриця для накопичення матеріалу мала такі колонки: порядковий номер допису, автор допису (хто), назву дії (що зробив – розмістив

або поширив), допис (що - допис, фото, подію), назву допису, джерело, залученість допису (коментарі, вподобання і поширення).

Пілотні дослідження на основі цілісної вибірки матеріалу протягом певного часу мали сформувати базу дописів для подальшого аналізу, який повинен був підтвердити відповідність інструментів поставленим завданням.

Протягом 5-20.03.2018 було вибрано 30 польських дописів за дев'ять днів зі стрічки новин. Загальна кількість дописів склала 3 232. Варто відзначити, що кількість польських дописів у перших два дні була втричі більшою, ніж загалом.

Конкретні приклади аналізу даних наведено у статтях Анастасії Гладищук і Тетяни Лужанської у даному збірнику, які, відповідно, займалися фреймінгом польського топіку, джерелами дописів і подіями, що викликали появу певних дописів. Тому у даній статті, згідно з її метою, інші результати аналізу польських дописів українських користувачів Фейсбуку не наводяться.

Натомість у якості висновків автор вважає за доцільне окреслити перспективи дальших досліджень і проблеми, які виникли у процесі пілотних досліджень.

Загалом пілотний аналіз показав відповідність вибраного інструментарію для вирішення дослідницьких завдань. Аналіз польських дописів у стрічці новин Фейсбуку виявив багато несподіваних явищ, опис яких заслуговує на серію окремих статей. Поряд з цим, він виявив деякі проблеми.

Насамперед, проблематичним виявилось визначення події, що лежить в основі допису. Наприклад, формально в основі допису лежить інтерв'ю проф. Ольги Гнатюк Громадському телебаченню, але воно викликано ухваленням закону про Інститут національної пам'яті (так званий «бандерівський закон»), і виникає питання, що саме (інтерв'ю чи ухвалення закону) вважати основою події, що викликала допис.

Постало також питання, яким чином і за який період аналізувати поширення дописів? Протягом доби, коли здійснювалася вибірка матеріалів, чи протягом іншого часу? Відповідно, тоді вибірку даних для аналізу дописів потрібно здійснювати раз на добу, а вибірку матеріалів для аналізу поширення, коментарів і вподобань – за інший час.

У зв'язку з тим, що у склад групи входило декілька осіб, виникла проблема, яким чином надати доступ на своїй сторінці іншим членам дослідницької групи для збирання матеріалу? Якщо поширювати відповідні дописи в окремій (спеціальній) групі, то доведеться окремо збирати матеріал для опису коментарів і поширень, хоча це дасть можливість здійснювати аналіз за допомогою спеціальних комп'ютерних програм, таких як Keyhole чи Talkwalker які аналізують для хештегів і ключових слів кількість кліків, топових постів і поширень.

Список використаних джерел

1. Стрічка «Фейсбуку»: секрети «найбільшого бігборда Землі». URL: http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/strichka_feysbuk_sekreti_naybilshogo_bigbordu_zemli/ (дата звернення 25.03.2018).
2. Гончаренко Ю. Рейтинг українських політиків у Фейсбук: контент-аналіз та висновки експерта. *Лабораторія політичних стратегій та аналізу*. URL: <http://lpsa.org.ua/2016/04/14/reitynh-ukrainskykh-politykiv-u-feisbuk-kontent-analiz-ta-vysnovky-eksperta/> (дата звернення 25.03.2018).
3. Jasina Ł., Kościński P., Szeligowski D. *Obraz Polski w polityce historycznej Ukrainy* / Red. A. M. Dyner. Warszawa, 2017. 28 s.
4. Malewska-Szałygin A. Tradycja stosowania pojęcia dyskurs i jego przydatność w antropologii współczesności. *Etnografia Polska*. t. XLVIII. 2004. z. 1–2. S. 81–97.
5. Вільчинська І. Політичний дискурс: основні напрями дослідження. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2013. № 3. С. 198–201.

Сергій Рудницький

доцент кафедри філософії,
доктор політичних наук
історичний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Тетяна Лужанська

студентка 2 курсу
історичний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ПОЛЬСЬКІ ДОПИСИ УКРАЇНСЬКИХ КОРИСТУВАЧІВ
FACEBOOK: ПОДІЇ І ДЖЕРЕЛА**

Соціальною мережею Facebook користується 11 млн українців, тому Facebook в Україні – важливе місце суспільної активності [1]. У свою чергу, українсько-польські відносини мають велике значення для стабільності у Центрально-східній Європі, а образ Польщі і поляків формується не в останню чергу дописами у соціальних мережах. Це актуалізує дослідження польських дописів у соціальних мережах, зокрема у мережі Фейсбук.

Дослідження польських дописів проводяться у рамках діяльності дослідницької групи «Польський політичний дискурс українських користувачів Фейсбуку», яку очолює доктор політичних наук Сергій Рудницький.

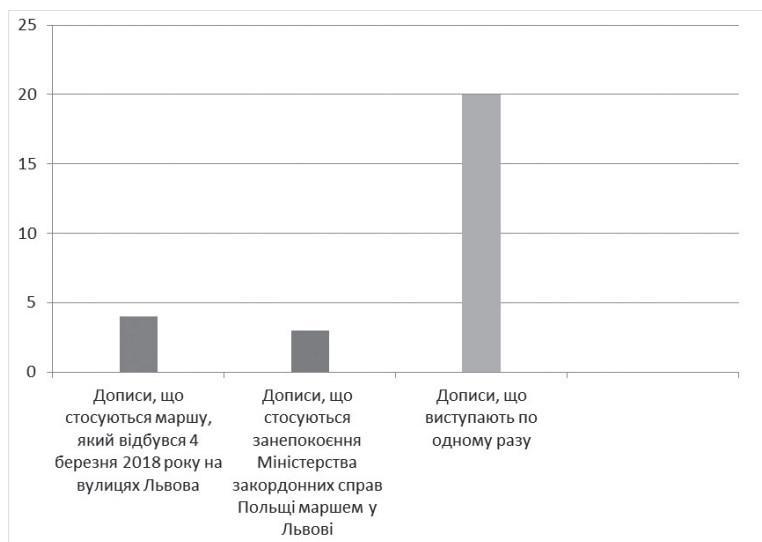
Дослідження мають окреслити місце польського дискурсу серед інших дискурсів, виявити вагомість польської теми серед інших тем, окреслити фреймінг (позитивний, негативний чи нейтральний) польської теми, встановити місце окремих тем в польському дискурсі, проаналізувати залученість окремих дописів (коментарів, поширень і лайків) та ін. Важливе місце у дослідженні польських дописів займає аналіз їх джерел і подій, які викликали дописи.

Для аналізу потрібно біло зібрати і впорядкувати відповідний матеріал. Для цього було створено матрицю, яка включала поля, що містили:

- номер допису,
- назву допису,
- дату поширення або розміщення допису,
- автора, який поширив або розмістив допис,
- подію, яка викликала допис
- першоджерело допису.

Всього було проаналізовано 27 дописів. Найчастіше виступали дописи, що стосувалися маршу, який відбувся 4 березня 2018 року на

вулицях Львова – 4 рази. На другому місці знаходилися дописи, що стосувалися занепокоєння Міністерства закордонних справ Польщі маршем у Львові – 3 дописи, решта дописів виступила по одному разу.

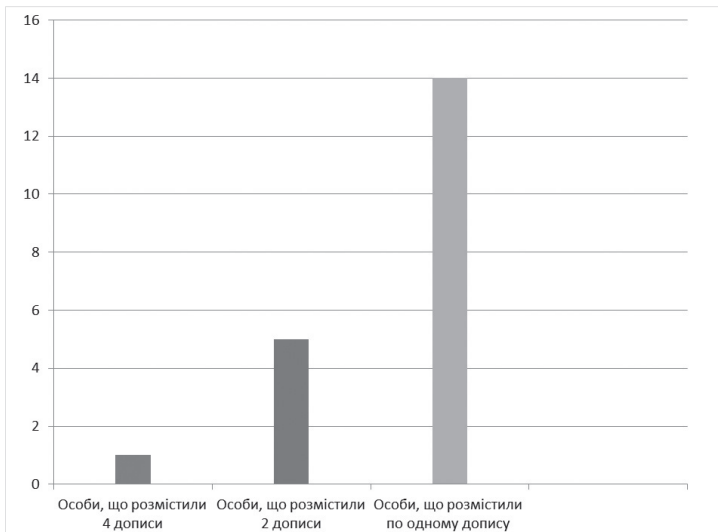
Як вже говорилося, подією, подією, яка зібрали найбільше дописів є марш, організований 4 березня 2018 року на вулицях Львова націоналістичною партією Національний Корпус, який повинен був відзначити річницю смерті командира Української повстанської армії (УПА) Романа Шухевича. Акція відбулася під гаслами «Наша земля – наші герої!», «Місто Львів не для польських панів».

Другою подією є пов'язана з маршем заява Міністерства закордонних справ Польщі. МЗС РП відзначило демонстрацію, організовану Національним корпусом і висловило занепокоєння з приводу загострення висловлювань деяких політичних кіл України щодо Польщі та поляків, а також висловило надію на те, що українська влада відсторониться від поглядів, представлених у Львові та пов'язаними з ними колами.

Але дописів, які зустрічаються один раз, найбільше – 20. Вони стосуються різних тем – конфлікту пам'яті (коментарі польських науковців і суспільно-політичних діячів до змін до закону про Інститут національної пам'яті, оцінки головою МЗС України Клімкіним заяви польського МЗС про згадуваний вже марш у Львові, допис про знищення українського села Сагринь відділами Армії Крайової і Батальйонів Хлопських), група дописів, що стосується праці українців у Польщі (про скасування робочих віз, про юридичну консультацію, про створення інфолінії для

українців, що працюють у Польщі), польської національної меншини в Україні (про виступ групи break dance, яка діє при католицькій парафії в Довбиші перед Президентом Польщі, про консультації з громадськими об'єднаннями польської національної меншини в Міністерства освіти і науки України, про продовження робіт з відродження польського історичного цвинтаря у Бердичеві), польської мови в Україні (про державний сертифікаційний іспит з польської мови), поетичної збірки Любові Якимчук «Абрикоси Донбасу», російської мови в Україні (здивування з приводу широкого вживання українцями мови агресора), про заборону торгівлі в Польщі у неділю, про те, як 19-річний студент з Польщі у закладі громадського харчування публічно спалив у каміні стилізоване зображення Малого Державного Герба України.

Якщо говорити про авторів, які розмістили аналізовані дописи, то їх можна поділити на три групи – особи, що розмістили 4 дописи, особи, що розмістили 2 дописи і особи, що розмістили по одному допису.

Чотири дописи розмістив Володимир Іщук, головний редактор журналу та телеканалу «Голос Полонії», журналіст, публіцист, польський громадський діяч в Україні. 2 дописи стосувалися маршу на вулицях Львова 4 березня 2018 року, 1 допис стосувався занепокоєння Міністерство закордонних справ Польщі демонстрацією, організованою Національним корпусом гаслом «Місто Львів не для польських панів». Ще один допис говорив про порушення територіальної цілісності України та незаконну окупацію Криму з боку Росії.

Саша Іванюк, випускниця «Могилянки», яка мешкає у Варшаві, розмістила 2 дописи, які стосуються поетичної збірки Любові Якимчук «Абрикоси Донбасу», яка побачила світ в 2015 році.

Наталія Шумлянська, голова Житомирського польського центру освіти і науки теж розмістила 2 дописи. Один стосувався спеціальної інфолінії для громадян України, які працюють в Польщі, другий – консультації з громадськими об'єднаннями польської національної меншини в Міністерства освіти і науки України 16.02.2018 року щодо проекту статті про мову освіти в закладах середньої освіти.

Особа під псевдонімом Анна Анна, яка розмістила 2 дописи, теж написала про інфолінію для громадян України, які працюють в Польщі. Другий допис, який вона розмістила, розповідав про те, що представники багатьох громадянських середовищ у Польщі та Україні обурені продовженням конфронтаційної політики та її ескалації у відносинах між Польщею та Україною.

Тарас Плахтій, голова громадської організації «Центр розвитку української культури та самоорганізації» у двох дописах звертає увагу на те, що поправки до польського інституту Національної пам'яті мають московський слід і нагадує про те, що у березні 1944 року село Сагринь (нині Польща) було знищено польськими збройними формуваннями.

Автор двох дописів Валентин Гридін поширив інформацію про те, що 19-річний поляк під час відпочинку з друзями у закладі громадського харчування у Тернополі публічно спалив у каміні стилізоване зображення Малого Державного Герба України. Другий допис стосувався вживання українцями російської мови.

Як вже говорилося, решта осіб розмістила по одному допису – це відомі або менш відомі громадські діячі, науковці, викладачі ВНЗ.

Таким чином, Facebook в Україні – це важливе місце суспільної активності, а образ Польщі і поляків формується не в останню чергу дописами у соціальних мережах. Тому метою статті був аналіз польських дописів українських користувачів Facebook з огляду на джерела дописів і події, які їх викликали. Найчастіше серед 27 проаналізованих дописів виступають ті, що стосуються маршу, який відбувся 4 березня 2018 року на вулицях Львова, на другому місці знаходяться дописи, що стосуються занепокоєння Міністерства закордонних справ Польщі маршем у Львові. Решта дописів виступили по одному разу. Переважають негативні дописи (про антипольську маніфестацію у Львові), позитивні дописи виступають набагато рідше.

Список використаних джерел

1. Мінченко О. У Facebook вже 11 млн українців. URL: <http://watcher.com.ua/2018/01/23/u-facebook-vzhe-11-mln-ukrayintsiv/> (дата звернення 28.06.2018).

Сергій Рудницький

доцент кафедри філософії,
доктор політичних наук
історичний факультет

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Анастасія Гладищук

студентка 2 курсу
історичний факультет

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**АНАЛІЗ ФРЕЙМІНГУ ПОЛЬСЬКИХ ДОПИСІВ
УКРАЇНСЬКИХ КОРИСТУВАЧІВ FACEBOOK**

На сьогодні соціальні мережі є невід'ємною частиною нашого життя. Соціальна мережа Facebook, особливо останнім часом, є однією з найпопулярніших соціальних мереж для українців. На основі дописів у соціальній мережі формується образ навколишнього світу, країн, що нас оточують, у тому числі найближчого сусіда – Польщі і поляків.

Останнім часом, як відомо, українсько-польські відносини загострюються. Тому актуальним є питання, як представляються, і, відповідно – сприймаються українськими користувачами Фейсбуку Польща і поляки.

Дослідження польських дописів проводяться у рамках діяльності дослідницької групи «Польський політичний дискурс українських користувачів Фейсбуку», яку очолює доктор політичних наук Сергій Рудницький.

Дослідження мають окреслити місце польського дискурсу серед інших дискурсів (польські дописи у порівнянні з іншими, виявлення вагомості польської теми серед інших тем), виявити фреймінг (позитивний, негативний чи нейтральний) польської теми, встановити місце окремих тем в польському дискурсі, склад польської теми, виявити фреймінг різних складових польської теми, проаналізувати залученість окремих дописів (коментарів, поширень і лайків), встановити періоди і причини виникнення польських дописів, встановити зв'язок віртуальної і реальної дійсності, виявити джерела польських дописів, окреслити регіон їх виникнення.

Як вже було сказано, в рамках діяльності групи проаналізовано фреймінг польських дописів українських користувачів, і метою даної статті є представлення результатів пілотних досліджень фреймінгу. Для реалізації мети були поставлені наступні завдання:

1. Визначити, що таке фреймінг.

2. Створити матрицю з польськими дописами українських користувачів.

3. Визначити, якими одиницями представлена категорія Польща, обрати одну з одиниць для детального аналізу.

4. Проаналізувати коллокацію обраної одиниці і на основі аналізу окреслити її фреймінг.

Якщо говорити про визначення, то фреймінг (обрамлення) – це надання рамок для інтерпретації фактів шляхом їх відбору, посилення артикуляції (виділення або опускання особливостей), способів представлення подій. Події можуть представлятися як конфлікт, людська історія і ін. [1].

Гуру сучасного нейролінгвістичного програмування Роберт Дилтс в своїй книзі «Фокуси мови» дає наступне визначення: фреймінг - контекст розгляду будь-якої речі, за допомогою якого можна змінювати відтінок сприйняття цієї речі [2].

Для дослідження було використано дані з відповідно модифікованої стрічки новин керівника групи. Сутність модифікації полягала у тому, що замість стандартної подачі найпопулярніших новин, яку використовує ФБ (такою є політика сторінки), стрічку було налаштовано таким чином, щоб у ній показувалися найсвіжіші новини.

Стрічка новин була використана як основа дослідження з огляду на те, що пересічний користувач саме з неї довідується про те, що відбувається у світі (більш кваліфікований користувач записується у спеціальні групи або слідує за дописами у спеціальних групах).

Протягом 5-20.03.2018 було проаналізовано дописи за дев'ять днів у стрічці новин. Загальна кількість дописів склала 3 232, польських – 30.

Для аналізу фреймінгу було:

- створено матрицю з колонками – порядковий номер допису, його автор, дата публікації, джерело та назва;
- внесено дані у матрицю;
- створено матрицю з колонками: Польща/польський/поляк, хто/що з Польщі, що зробив/зробили, щоб визначити, якими одиницями представлена Польща і що одиниці зробили;
- виокремлено дописи з одиницею «Польща» для визначення, якими одиницями вона представлена;
- окреслено коннотації аналізованої одиниці у назвах дописів для визначення її фреймінгу (позитивного, негативного чи нейтрального).

Було проаналізовано 21 польський допис/поширення допису українських користувачів. Виявилось, що польська тема представлена такими одиницями як Польща, польський, поляк. Окремо було проаналізовані дописи представлені категорією Польща, яка складає найбільшу частину з-поміж категорій, що представляють польську тему – 48%.

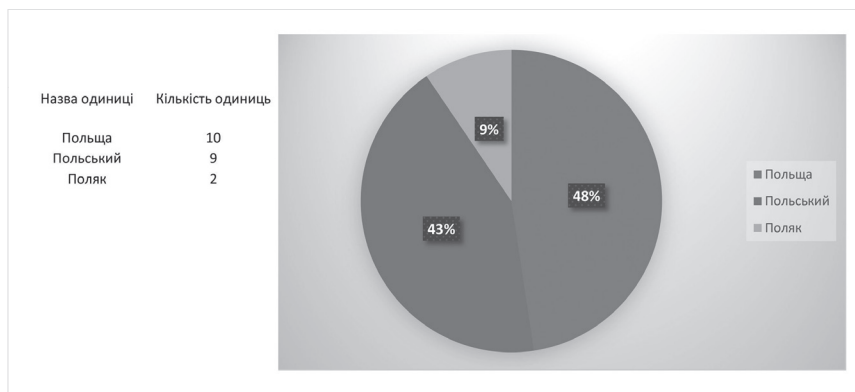

Рис. 1. Представленість польської теми окремими категоріями

Якщо говорити про одиниці, якими представлена категорія Польща, то 45% становить невизначена одиниця - «хтось» (вживається у 4 дописах з 9). Інші одиниці, а саме: студент, Президент, журналіст, магазин, Міністерство закордонних справ, вжито по одному разу, тобто по 11% на кожну категорію.

Аналіз колокацій у назві допису показав, що з 9 дописів 5 (56%) мають позитивне обрамування, 3 (33%) – негативне і 1 (11%) – нейтральне (1 допис). Виявилося також, що негативна у назві дія («Польща скасувала робочі візи для українців...») має у тексті позитивне значення.

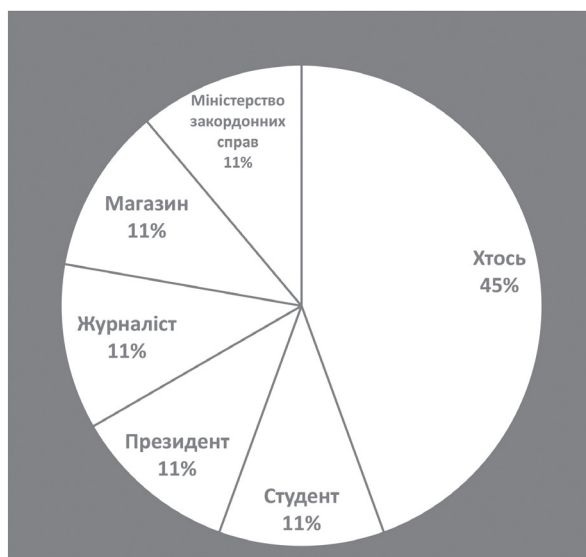

Рис. 2. Одиниці, якими представлена категорія Польща

Таким чином, пілотні дослідження фреймінгу польських дописів українських користувачів фейсбуку показали, що польська тема представлена такими одиницями, як Польща, польський, поляк, при-

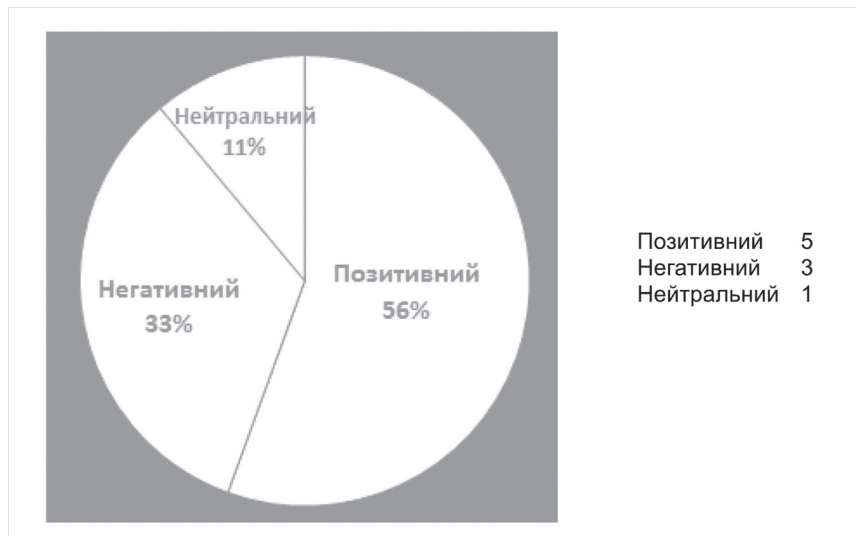

Рис. 3. Фреймінг польських дописів

чому категорія Польща позначає польську тему найчастіше (у 48%). Категорія Польща найчастіше (45%) має безособовий характер, а більшість дописів, представлених категорією Польща (56%), має позитивний фреймінг.

Список використаних джерел

1. Balczyńska-Kosman A. Język dyskursu publicznego w polskim systemie politycznym. *Środkowoeuropejskie studia polityczne*. 2013. № 2. S. 143–153. URL: <http://ssp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2013/06/ssp-2013-2-143-154.pdf> (дата звернення 31.12.2017).
2. Фрейминг: 14 приемов для составления продающих текстов и продающих страниц. URL: <https://witget.com/blog/freiming-14-priemov-dlya-sostavleniya-prodayushhix-tekstov-prodayushhix-stranic/> (дата звернення 25.05.2018).

Ксенія Гавриловська

*доцент кафедри соціальної та практичної психології
кандидат психологічних наук
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

**ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ В ОРГАНАХ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЖИТОМИРЩИНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ**

Проблема гендерної рівності є достатньо актуальною нині у всіх сферах життя, зокрема, і в політичній. Всі люди, незалежно від статі, мають рівні можливості у доступі до влади, до участі у політичних процесах. У 2000 році однією з основних цілей тисячоліття ООН проголосила утвердження гендерного паритету. Гендерний паритет – принцип симетричного і рівноважного включення чоловіків і жінок у всі сфери суспільного життя. Україна взяла на себе зобов'язання до 2015 року подолати гендерну асиметрію в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Було ухвалено документи, що створили нормативне підґрунтя для розв'язання проблеми гендерної дискримінації в українському суспільстві [1].

На законодавчому рівні в Україні рівний доступ до участі у реалізації політичної влади гарантований абсолютно всім категоріям громадян, незалежно від їх гендерної ідентичності. Проте коли ми починаємо аналізувати рівень представленості жінок у інститутах влади, то ми бачимо, що кількість чоловіків у владі є значно більшою. Причому чим вищим є рівень влади, чим більший доступ до економічних ресурсів вона надає, тим запекліша передвиборча боротьба, тим менше шансів мають жінки у цій боротьбі.

Відсутність гендерного паритету ми можемо спостерігати у Житомирському регіоні як на рівні обласного центру, так і на рівні області в цілому.

У депутатському корпусі Житомирської обласної Ради (46 осіб) є лише 6 жінок. Це Галагуза Олена (Фракція «Об'єднання „Самопоміч“»), Гула Раїса (Фракція політичної партії «Опозиційний

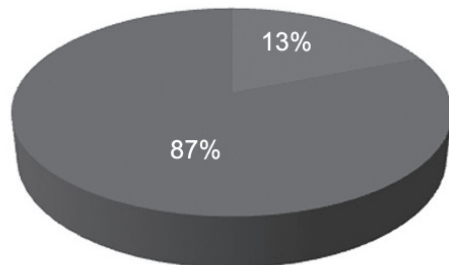

Рис. 1. Кількість жінок у депутатському корпусі Житомирської обласної Ради

блоку), Кокітко Наталія (Фракція політичної партії «Українське об'єднання патріотів „Укроп“»), Лабунська Анжеліка (Фракція ВО «Батьківщина»), Рибак Наталія (Фракція політичної партії «Опозиційний блок»), Костюшко Ірина (Фракція «Блок Петра Порошенка „Солідарність“») [2].

Як бачимо, лише 13% депутатського корпусу Житомирської обласної Ради становлять жінки. Всі вони мають вищу освіту (а дехто навіть 2-3 дипломи про вищу освіту). Двоє з шести належать до однієї партії («Опозиційний блок»).

Кількість жінок у Житомирській міській Раді дещо вища [3]. До її депутатського корпусу належать: Ярмоленко Ірина (фракція «Радикальної партії Олега Ляшка»), Блажкевич Ольга (Фракція БПП «Солідарність»), Жигadlo Лариса (Фракція БПП «Солідарність»), Онопрієнко Тетяна (ВО «Батьківщина»), Кропивницька Людмила (ВО «Батьківщина»), Цимбалюк Любов (ВО «Батьківщина»), Чиж Наталія (ОБ'єднання «Самопоміч»), Наталія Леонченко («Опозиційний блок») [3]. Таким чином, у

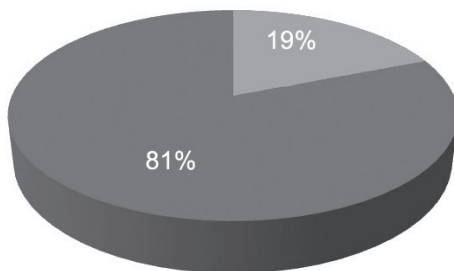

Рис. 2. Кількість жінок у депутатському корпусі Житомирської міської Ради

Житомирській міській Раді 8 жінок із 42 депутатів (див. Рис. 2).

Згідно інформації з вищезгаданих інформаційних ресурсів, усі жінки-політикині у вищих органах влади Житомирського регіону є досить освіченими, мають 2-3 диплома про вищу освіту, значний досвід роботи.

Таким чином, у складі депутатського корпусу в Житомирській обласній Раді та Житомирській міській Раді є всього 14 жінок. З них 4 – з ВО «Батьківщина», 3 – з БПП «Солідарність», 3 – з «Опозиційного блоку», 2 – з ОБ'єднання «Самопоміч» та по 1 з «Радикальної партії Олега Ляшка» й політичної партії «Українське об'єднання патріотів „Укроп“».

Зрозуміло, що для Житомирської області 14 жінок у вищих органах влади – це дуже низький показник. Які можуть бути причини того, що жінки відмовляються від самореалізації у сфері політики?

Звичайно, можна проаналізувати багато різноманітних причин: від особистих (психологічні особливості, родинні сценарії тощо) до історичних та релігійних.

Для розгляду даної проблеми у соціологічному контексті особливе значення мають соціокультурні причини гендерної асиметрії (непропорційної представленості соціальних і культурних ролей обох статей

у різних сферах життя, що проявляється як асиметрія норм, приписів, які визначають поведінку жінок і чоловіків у суспільстві). Можна відмітити, що жінкам досить важко уникнути ситуації підпорядкування чоловікам: занадто мало жінок-законодавців, національних лідерів або суддів; більшість відповідальних або експертних постів віддано чоловікам; набагато більше чоловіків, ніж жінок, є власниками нерухомості, бізнесу і капіталу; соціальні ролі та праця жінок є набагато більш обмеженими, ніж соціальні ролі та праця чоловіків. Усталені традиції закликають і заохочують жінок до того, щоб вони любили і піклувалися про чоловіків, батьків і дідів, і особливо про синів і онуків-хлопчиків. Спроби жінок подбати про себе, самореалізуватися поза межами родини часто розцінюються як егоїзм і зрада по відношенню до чоловіків та до родини в цілому.

Велику частину свого життя більшість жінок підпорядкована домінуючій чоловічій фігурі (батько, чоловік) в рамках сім'ї. Жінкам навіюють, що залишитися незаміжньою - погано, і що потреби чоловіків потрібно задовольняти раніше від своїх власних. Гендерні стереотипи, усталені в нашій культурі, не сприяють розвитку в жінках навичок змагальності, так як це робиться у вихованні чоловіків. Загальновизнано, що для хлопчиків розвиток особистої незалежності важливіший, ніж для дівчаток.

Таким чином, існують соціокультурні причини, що заважають жінкам будувати кар'єру в сфері політики. Крім того, слід зважати ще й на гендерні стереотипи, досить потужні в нашій країні [4].

Зважаючи на вищесказане, проблема встановлення гендерного паритету в органах влади є досить актуальною та потребує комплексного підходу до її вирішення. Надзвичайно важливим є питання формування гендерної чутливості, тобто бачення проблем нерівності, дискримінації за ознакою гендеру у всіх різноманітних проявах, що виявляється як здатність сприймати, усвідомлювати та реагувати на будь-які прояви сексизму, гендерної дискримінації та сегрегації [1].

У якості базових заходів для активізації жінок у політичній сфері мають бути забезпечені рівні можливості у доступі до участі у виборчому процесі в різні періоди виборчого циклу.

У період до виборів важливим є визначення напрямів гендерної політики, рівні можливості при наймі на роботу, розробка гендерно чутливих освітніх програм для виборців, проведення тренінгу на тему лідерства жінок, проведення гендерних досліджень, проведення аналізу правової бази щодо гендерних питань.

У виборчий період важливо провести тренінг для членів дільничних виборчих комісій щодо гендерної чутливості, залучити жінок до розробки кодексів поведінки.

У період після виборів необхідними є тренінги на тему лідерства жінок, гендерний післявиборчий аналіз, проведення досліджень участь

жінок у політиці, технологічний та гендерний розрив, гендерні квоти, оцінка чесності виборів з гендерної точки зору [5].

Всі ці та інші подібні заходи покликані зробити перебування жінок у виборчому процесі більш комфортним, створити умови для залучення жінок до державотворчих процесів. Вже кілька років, як набрала чинності нова редакція закону «Про політичні партії в Україні», відповідно до якої політичні партії отримують додаткове державне фінансування, якщо щонайменше третина обраних за партійними списками депутатів складають особи протилежної статі (в українських реаліях – жінки) [6]. Проте, окрім партії «Самопоміч», жодна з політичних партій цих вимог не дотримується, попри значні фінансові преференції. Очевидно, що просте матеріальне стимулювання як спосіб установлення гендерного паритету в органах влади, виявилось неефективним. Це означає, що необхідно шукати інші способи розв'язання даної проблеми.

Отже, проблема гендерної асиметрії у органах влади є достатньо актуальною в сучасній Україні. Для її вирішення необхідно залучати фахівців із різних наукових сфер: соціології, психології, права. Загальною метою такої роботи є залучення якомога більшої кількості жінок до сфери місцевого самоврядування і державного управління. В умовах досить серйозної політичної кризи в Україні саме цей ресурс може виявитися рятівним.

Список використаних джерел

1. Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske.../proekt-gendernoyi-strategiyi.doc> (дата звернення 15.06.2018).
2. Депутатський корпус Житомирської обласної Ради. URL: <https://zt.gov.ua/index.php/oblasna-rada/struktura-ta-personi/deputatskij-korpus/174-za-alfavitom.html?limitstart=0> (дата звернення 15.06.2018).
3. Депутати Житомирської міської Ради. URL: <http://zt-rada.gov.ua/depytatu> (дата звернення 15.06.2018).
4. Гавриловська К. П. Гендерні стереотипи як причина сімейного насилля. *Особистісне зростання: теорія і практика*. Збірник наукових праць за матеріалами III-ї Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 27 квітня 2018 року) / Ред. колегія: Л. П. Журавльова, Л. О. Котлова, К. А. Марчук. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2018. С. 22–25.
5. Гендерна рівність і органи адміністрування виборів: посібник кращих практик. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES). 2014. 82 с.
6. Закон України «Про політичні партії в Україні». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 15.06.2018).

Renata Stępniewska

*studentka I roku studiów
magisterskich
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

KARTA POLAKA NA ŻYTOMIERSZCZYZNIE – PROBLEMY I KONTROWERSJE

*Promotorzy: **Stawomir Łodziński**, profesor, doktor habilitowany,
Instytut Socjologii,
Uniwersytet Warszawski;
mgr Piotr Żulikowski, Instytut Socjologii,
Uniwersytet Warszawski*

W obwodzie żytomierskim jest największe skupisko osób pochodzenia polskiego. Według ostatniego spisu powszechnego 2001 roku na Żytomierszczyźnie zamieszkuje 49 046 osób, i jest to największy odsetek Polaków na Ukrainie [1]. W wyniku tego, obecnie dużo Polaków ubiega się o Kartę Polaka, ale też duża część osób posiada ją. Posiadanie Karty jak i etapy jej pozyskiwania wiążą się z wieloma problemami i kontrowersjami, więc celem artykułu jest przedstawienie niektórych problemów związanych z Kartą Polaka w świadomości mieszkańców Żytomierszczyzny. Tekst oparty jest na badaniach terenowych przeprowadzonych w Żytomierzu przez grupę studentów z warsztatu badawczego pŁ. Polityczne mniejszości. Mniejszości narodowe we władzach lokalnych w perspektywie porównawczej: Polska i Ukraina. Badanie zostało zrealizowane w okresie 16-22 kwietnia na terenie Żytomierza i Dowbysza.

Karta Polaka została wprowadzona zgodnie z ustawą dnia 7 września 2007 roku. Jest to dokument potwierdzający przynależność do Narodu Polskiego. ZałoŹeniami ustawodawcy o otrzymaniu Karty Polaka zapisanymi w preambule sŁ: „realizujŁc postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie udzielania pomocy Polakom zamieszkajŁym za granicŁ w zachowaniu ich zwiŁzków z narodowym dziedzictwem kulturowym [...] w celu wzmocnienia wiŁzi ŁŁczŁcych Polaków na wschodzie z MacierzŁ oraz wspierajŁc ich starania o zachowanie jŁzyka polskiego, oraz kultywowania tradycji narodowych [2].

Jednak pojęcie przynależności do narodu polskiego nie jest odpowiednio zdefiniowane. Dlatego w praktyce trudno jest ustalić, kto i na jakiej podstawie naleŹy do Narodu Polskiego, czy jest to kwestia czucia się Polakiem, czy wiŁŹe się to z posiadaniem odpowiednich przodków czy znajomości tradycji i zwyczajów polskich [3].

Aby ubiegać się o Kartę Polaka należy wykazać swój związek z polskością przez przynajmniej podstawową znajomość języka polskiego, oraz znajomość i kultywowanie polskich tradycji i znajomość historii. Trzeba też złożyć deklarację w obecności konsula o przynależności do Narodu Polskiego, wykazać, że narodowość polską posiada co najmniej jedno z rodziców, dziadków lub pradziadków.

Możliwe też jest przedstawienie zaświadczenia organizacji polskiej działającej na terenie jednego z państw wymienionych w ustawie, które potwierdzi czynne zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej lub mniejszości narodowej przez okres co najmniej ostatnich 3 lat. Karta może być przyznana wyłącznie osobie posiadającej w dniu złożenia wniosku o wydanie Karty Polaka obywatelstwo Ukrainy lub innego z państw wymienionych w ustawie.

Pierwszym problemem związanym z Kartą Polaka jest problem języka. Konsul przeprowadzający rozmowę z osobą starającą się o Kartę Polaka posługuje się regulacjami prawnymi dotyczącymi przebiegu rozmowy i o decyzji wydaniu Karty. Wytyczne dla konsulów sporządzone zostały przez Departament Konsularny Polonii MSZ. Konsulowie posługują się zestawem pytań dotyczących polskiej kultury, obyczajowości i historii Polski, ułożonych przez MSZ we współpracy z Ministerstwem Edukacji.

Kwestia oceny przez konsula znajomości języka została uregulowana poprzez stwierdzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej, które mówi: [...] „Osoba znająca język polski na poziomie podstawowym rozumie proste informacje pisane, właściwie reaguje na proste pytania, prośby i informacje, prostymi zdaniami mówi o sobie, rodzinie, miejscach jej bliskich, i o Polsce oraz zapisuje swoje dane osobowe” [2]. W zestawie pytań znajdują się różnego rodzaju pytania, tj. jak wygląda godło Polski, kto był pierwszym królem Polski, co Polacy jedzą w tłusty czwartek [...] [3].

Definiowanie przynależności do Narodu Polskiego poprzez sprawdzanie języka na tym egzaminie wywołuje kontrowersje. Czy władanie językiem jest jednym z komponentów przynależności, czy rzeczywiście określa tę przynależność.

Mieszkańcy Dowbysza i Żytomierza uważają że niesprawiedliwym jest przystępowanie do egzaminu z języka polskiego w przypadku posiadania odpowiednich dokumentów. Tak, jednej z badanych odmówiono przyznania Karty Polaka przez brak znajomości języka polskiego, mimo, że ma udokumentowane pochodzenie polskie. Oznacza to, że nie zawsze tożsamość polska równa się znajomości języka. Widać tutaj pewne zderzenie z założeniami ustawodawcy, a rzeczywistym odbiorem adresatów Karty Polaków mieszkających na Żytomierszczyźnie.

Biorąc pod uwagę zanik języka polskiego w sferze codziennej i jego funkcjonowanie przede wszystkim w sferze sacrum, można stwierdzić, że

tożsamość Polaków Żytomierszczyzny określa w dużej mierze religia, która porządkuje życie i daje poczucie polskości. Z tego wynika kwestia religii jako wyznacznika etniczności. Niejednokrotnie na pytanie kim Pan/Pani się czuje badani odpowiadali „katolik”. Postrzeganie związku religijności z byciem Polakiem także jest widoczne we władzach lokalnych, które bardzo silnie starają się podtrzymywać związek „Polak-katolik”.

Zdaniem wielu przedstawicieli organizacji polskich w Żytomierzu prawdziwym Polakiem może być osoba, która chodzi do kościoła, a nie osoba niepraktykująca. Jest to silnie skorelowane z obecnie przyjętą przez władzę prawnicową w Polsce wizją Polaka i polskości.

Władze ośrodków polskich, kładą duży nacisk na związek polskości z religijnością, jak i historią. W niektórych przypadkach jest to większy nacisk na religie i język, a w innych – na historię. Jednak w porównaniu z Dowbyszem, w którym kościół jest jednym z najważniejszych ośrodków życia społecznego, związek Kościoła z Polakami nie jest tak uwydatniany w Żytomierzu.

Kolejnym problemem, postrzeganym przez mieszkańców Żytomierszczyzny, jest dostęp do Konsulatu oraz trudności z zapisem na rozmowę z Konsulem. W rozmowach wielokrotnie podkreślano problem z dostępem do Konsula w celu zapisania się na rozmowę oraz długi czas oczekiwania na spotkanie z konsulem. Na stronie Konsulatu Generalnego RP w Winnicy czytamy: „Zapisy na wizytę w Konsulacie w sprawie Karty Polaka odbywają się telefonicznie. W każdy poniedziałek od godziny 9:00 do wyczerpania limitów miejsc. W każdy pierwszy czwartek miesiąca są dyżury konsula (w tym w sprawie Karty Polaka) w Centrum Polsko-Ukraińskim na Uniwersytecie w Chmielnickim.

Zapisy na dyżur konsularny w Chmielnickim odbywają się w każdy ostatni wtorek miesiąca od godz. 9:00 do wyczerpania limitów miejsc. Odbywają się dyżury konsula (w tym w sprawie Karty Polaka) w Domu Polskim w Żytomierzu. Zapisy na dyżur konsularny w Żytomierzu odbywają się w każdy ostatni wtorek miesiąca” [4].

Z przeprowadzanych badań terenowych na Żytomierszczyźnie również wyłaniają się dwa wymiary posiadania Karty Polaka – symboliczny i praktyczny. Wymiar symboliczny odnosi się do traktowania Karty Polaka jako potwierdzenia pochodzenia polskiego. Natomiast wymiar praktyczny oznacza instrumentalne traktowanie tego dokumentu, który służy do celów wyjazdowych lub w celach poprawienia warunków ekonomicznych, bez związków z polskością i patriotyzmem.

Nie można jednak traktować jednego i drugiego wymiaru w sposób jednoznaczny. Wymiar praktyczny w wypowiedziach badanych nie pojawiał się często. Dotyczył on przeważnie osób, które mają rodzinę w Polsce. Stwierdzić można, że młodzi ludzie zwracają uwagę bardziej na

wymiar praktyczny Karty Polaka niż starsi ludzie, którym ten dokument w rzeczywistości niczego nie ułatwia. W percepcji władz lokalnych Żytomierza, osoby posiadające Kartę Polaka często wyjeżdżają, ale wracają.

Podsumowując, Karta Polaka w świadomości Polaków na Żytomierszczyźnie jest w dużej mierze związana ze znajomością języka polskiego i tradycji. Są dwa wymiary posiadania tego dokumentu – praktyczny i symboliczny, wymiar symboliczny dostrzegany jest przez osoby starsze, zaś osoby młodsze odbierają ją w sposób praktyczny. Zauważalny także jest problem tożsamościowy Polaków na Żytomierszczyźnie: czy jest to tożsamość polska czy katolicka. Kwestią otwartą pozostaje to na ile ustawa o Karcie Polaka spełnia wszystkie swoje założenia. Jednak pewnym jest fakt, że Karta Polaka w wymiarze symbolicznym daje poczucie więzi z polskością mieszkańców Żytomierza.

Lista wykorzystanych źródeł

1. Polacy na Ukrainie wg. spisu ludności 2001 r. URL: <http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/artukul/32/Polacy-na-Ukrainie-wg-spisu-ludnoci-w-2001-r> (dostęp 12.06.2018).
2. Ustawa o Karcie Polaka z dnia 7 września 2007 roku. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20071801280/T/D20071280L.pdf> (dostęp 30.05.2018).
3. Wrońska I. Specyfika pojęcia przynależności do Narodu Polskiego w stosunkach międzynarodowych – uwagi na tle realizacji ustawy o Karcie Polaka przez polskie służby konsularne. URL: <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/7ff6d89a-c2eb-4b17-aec7-c457c7514659> (dostęp: 12.06.2018).
4. Wizyta w Konsulacie. Podstawowe informacje o Karcie Polaka. URL: https://www.msz.gov.pl/pl/p/winnica_ua_k_pl/informacje_konsularne/wizyta_w_konsulacie/ (dostęp 30.05.2018).

Марія Хилевич

студентка 2 курсу
історичний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СУЧАСНА ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ

Науковий керівник: **Сергій Рудницький**, доцент кафедри філософії,
доктор політичних наук, історичний факультет,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Проблема залежності сучасного історіописання від політики веде свій початок від самої появи історії як окремої наукової дисципліни. Можна скільки завгодно критикувати один історичний міф на користь критичного і фахового дослідження минулого або на користь іншого історичного міфу чи великого наративу, які претендують на «об'єктивність». Але поки міф слугує зручним обґрунтуванням, санкцією до дії та мобілізаційним чинником для якоїсь політичної групи – він побутуватиме і до нього звертатимуться політики [1].

Історична політика, або політика пам'яті – набір прийомів і методів, за допомогою яких політичні сили, що знаходяться при владі за допомогою адміністративних та фінансових ресурсів держави прагнуть затвердити певні інтерпретації історичних подій як домінуючі.

Помилково думати, що історичну політику формує виключно держава. Влада – це важливий, але не єдиний гравець на полі історичного знання. Необхідно пам'ятати, що завжди існують різні уявлення про ідеал-цілі історичного розвитку суспільства, тому різні версії історичної пам'яті та історичної політики конкурують між собою [2].

Термін історична політика, походить з Німеччини. На початку 1980-х. років канцлер Німеччини Гельмут Коль намагався домогтися «морально-політичного повороту», більш позитивного характеру німецького патріотизму, який не будувався б виключно на визнанні німецьким народом власної провини за злочини Третього рейху. Для цієї мети потрібно було скоригувати підхід до відповідальності за злочини нацизму, який сформувався в 1960-1970-х роках, коли при владі в ФРН були соціал-демократи.

Витримані в дусі соціал-демократів виступи істориків Ернста Нольте, Міхаеля Штюрмера і ряду їх прихильників призвели в 1986-1987 роках до так званої «суперечки істориків» (Historikerstreit) про причини виникнення нацизму і Другу світову війну. В ході цих дискусій і виник термін «історична політика» («Geschichtspolitik») [3].

У Польщі у 2004 році група істориків виступила з ініціативою розробки і проведення активної історичної політики задля утвердження «здорового патріотизму» і протистояння «спотворень» польської історії всередині країни і закордоном. Використаний ними термін «історична політика» («*polityka historyczna*») був очевидною калькою з німецького «*Geschichtspolitik*», що й не приховувалося. При цьому, на відміну від Німеччини, в Польщі термін «історична політика» був використаний самими прихильниками ведення такої політики [3].

А вже у 2015 році Президент Польщі А. Дуда констатував, що поляки є нацією, для якої історичний вимір дуже важливий в оцінці сучасної політики. Він визначив історичну політику в якості однієї з ключових аспектів внутрішньої та зовнішньої політики, і необхідною умовою для зміцнення держави: 1) для захисту «доброго імені» Польщі в світі та посилення її позиції на міжнародній арені; 2) для виховання патріотизму наступних поколінь поляків.

Для цього з листопада 2015 р. під орудою Президента розробляється «Стратегія історичної політики Польщі». За задумом влади, наступальна історична політика повинна стати основою перереформатування польської ідентичності шляхом повернення неоконсерватизму й етнічного патріотизму XIX ст. Метою історичної політики проголошують повернення полякам гордості за Батьківщину, зміцнення солідарності суспільства і його ідентифікації з державою [4].

Історична політика Польщі стосовно України не може бути зрозумілою без врахування сукупності політико-інформаційних та ментальних контекстів. Поляки дуже чутливі до минулого і тієї ролі, яку їм відводять в ньому інші народи. Польська традиційна ідентичність побудована на міфологізованій пам'яті страждань і жертв. Зокрема, використання терміну «польські концтабори», а також поширення інформації та дискусії що до польської участі в Голокості було розцінено як антипольська пропаганда, «брехня», що ставить під сумнів унікальний статус жертви Польщі під час Другої світової війни, зафіксований у національній свідомості [4].

Мотив мучеництва є важливою складовою національної самооцінки. Про велике значення історичних питань у зовнішній політиці ісвідчить проголошення 2016 року «Роком польської історичної дипломатії». При Міністерстві закордонних справ Польщі створено Раду історичної дипломатії, до компетенції якої належить розробка рекомендацій та пропозицій для польських дипломатичних місій та поширення знань про польську історію закордоном. Одними з важливих питань роботи Ради є польсько-українські відносини, як ключові для східної Європи.

Члени Ради підкреслили, що для Польщі добросусідські двосторонні відносини з Україною повинні ґрунтуватися на міцному фун-

даменті, який включає в себе історичну правду, пам'ять про жертви, прощення і примирення. Питання проведення зовнішньої політики завжди розглядаються польською владою через призму «регіонального контексту», де Польща позиціонує себе як лідер групи держав, об'єднаних спільним геополітичним простором [5]. У Польщі вкорінилася думка про «цивілізаторську» місію поляків щодо українців як населення польських кресів, а західноукраїнські землі розглядаються як «східні провінції Польщі». З метою перемоги на зовнішньополітичному історичному фронті (через поширення впливу на патріотично налаштований електорат та здобуття підтримки націоналістичних організацій) польські консервативні політики намагаються всіляко піднести консервативно-націоналістичні та католицько-традиціоналістські настрої польської громади. Для таких цілей було використано Волинську трагедію часів Другої світової війни. У цій кампанії взяли активну участь і використали її в своїх інтересах Росія та проросійські сили в Україні [4].

В Україні після 1991 р. склалась ситуація, коли потрібно було створювати нову основу національної єдності, а також ліквідувати розлами в суспільстві, спираючись на ідею української ідентичності, яка б об'єднала націю. Політична інструменталізація історії задля вирішення короткострокових завдань актуальної політики є спільною практикою для всіх політичних сил у нашій країні від початку становлення незалежної держави [1].

На думку сучасних українських вчених, можна виділити такі основні етапи історичної політики в Україні: 1) 1991–2004 роки, відбувається націоналізація публічної сфери, символіки і освітньої системи з домінуванням українського національного наративу; 2) 2005 – початок 2010 рр. – радикальний перегляд політики пам'яті в напрямку націоналізму, антикомунізму, створення Інституту національної пам'яті, «місць пам'яті», спорудження меморіалів, комеморативні практики; 3) з початку 2010 по 2013 рр. – поєднання національно-патріотичної версії української історії з частково символічною реабілітацією радянського минулого [6]; 4) з 2014 року – патріотизація діяльності ОУН та УПА, активне проведення політики декомунізації.

Наприкінці радянської доби та в перші роки незалежності Інститут історії України активно перевидавав національні історії дорадянських авторів (Михайла Грушевського, Миколи Аркаса) та авторів із діаспори (Ореста Субтельного, Наталію Полонську-Василенко), які стали багато в чому взірцями для нових підручників та навчальних посібників.

Запозичуючи центральнo- та східноєвропейський досвід, за часів правління президента Віктора Ющенка було створено Український інститут національної пам'яті (далі УІНП). У постанові зазначалось, що

він є «спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу».

Політику Ющенка в історії можна було б назвати войовничо націоналістичною. Ключовим міфом в період правління Ющенка ставав Голодомор 1932–1933 років, навколо якого вибудовувалася легітимізація історичної політики. Водночас при УІНП існувала комісія по розробці нового підручника історії, яка дуже сильно критикувала як націоналістичний, так і радянсько-ностальгійний наративи.

У 2010 році, за часів президенства В. Януковича, УІНП був перетворений у науково-дослідний заклад, тож фактично його статус було знижено. В цьому почали вбачати спроби «реабілітації тоталітаризму» чи чогось на зразок цього.

Нова хвиля «патріотизації» історії в Україні відбулася після подій 2013–2014 років. Нова влада використовує націоналізм як спосіб легітимізації режиму, активно підтримує групи науковців, які відстоювали націоналістичну модель історичної пам'яті. У другій половині 2014 року УІНП був переформатований знову в центральний орган виконавчої влади («у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу») [7].

Замість радянських героїв, яких вже й так більшість не пам'ятала, були запропоновані нові. Акцент націоналістичної моделі пам'яті з уже давно критикованого образу нації-жертви змістився на героїчні мотиви, яких потребує сучасність. Інший закон – «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» – серед всіх інших героїзує такі суперечливі організації, як ОУН, УПА [8]. Історична політика під гаслом розвінчування міфів в цьому аспекті йде в річищі відбілювання, інколи досить невдало, їхньої діяльності.

Історична політика в Україні будується на діалектиці між запитом влади та готовності науковців йому відповідати. Основні інститути, що займаються історичними дослідженнями (Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства імені Грушевського), є бюджетними установами. Дослідники саме цих інституцій найбільше публікуються, вони займаються змістовним наповненням підручників історії для шкіл, які справедливо можна вважати найбільш репрезентативним джерелом для дослідження історичної політики. У відтворенні національних міфів та нав'язуванні націоналістичного наратива велику роль відіграють такі ідеологічні апарати держави, як школи, університети, музеї, виставки та ЗМІ.

Міністерство освіти також активізувало свою роботу у сфері історичної політики. Так, переписано шкільну програму, яка ще більш відверто декларує свою ідеологічну функцію з акцентом на боротьбі з

Росією. За мету ставиться виховання в школярів «рис патріота». Знову вилучено поняття «Велика Вітчизняна війна», як суто радянський міф. Акцент зроблено на внесок українців у перемогу над нацизмом у різних арміях та на визвольній боротьбі. Але загалом перелік тем змінився лише в деталях.

Пропагуючи єдину Україну, політичні еліти водночас не шукають компромісу, а намагаються нав'язати єдино правильний історичний наратив, який ніби то повинен був би консолідувати націю. В реальності ж він загострює конфлікт історичних пам'ятей як всередині країни, так і в міжнародному вимірі [7].

Отже, історична політика або політика пам'яті – це набір прийомів і методів, за допомогою яких політичні сили, що знаходяться при владі прагнуть затвердити певні інтерпретації історичних подій як домінуючі. Термін виникає у Німеччині у 90-і роки XX століття і розповсюджується в інших європейських країнах.

Польська історична політика активізується починаючи з 2004 року і спрямована на захист «доброго імені» Польщі в світі та посилення її позиції на міжнародній арені, вона також має велике значення у справі виховання патріотизму наступних поколінь поляків. Поляки дуже чутливі до минулого і тієї ролі, яку їм відводять в ньому інші народи, і це, безсумнісно, стосується й України.

В історичній політиці України у 1991–2004 рр. відбувається націоналізація публічної сфери, символіки і освітньої системи з домінуванням українського національного наративу. У 2005 – на початку 2010 рр. здійснюється радикальний перегляд політики пам'яті в напрямку націоналізму і антикомунізму. З початку 2010 по 2013 рр. простежується поєднання національно-патріотичної версії української історії з частково символічною реабілітацією радянського минулого. Врешті, з 2014 року українська держава проводить патріотизацію діяльності ОУН та УПА і активно проводить політику декомунізації.

Список використаних джерел

1. Яковенко Я. Без жінок і робітників, яке майбутнє нам пропонують під соусом минулого. URL: <http://ukraine.politicalcritique.org/2017/02/04/bez-zhinok-i-robotnikiv/> (дата звернення 10.05.2018).
2. Історична політика і публічна історія. URL: http://www.stud.com.ua/77662/istoriya/istorichna_politika_publichna_istoriya (дата звернення 10.05.2018).
3. Історична політика. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%B8 (дата звернення 12.05.2018).
4. Лозовий В. Сучасна історична політика Польщі. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Polsha-f4a08.pdf> (дата звернення 13.05.2018).
5. Лозовий В., Яблонський В. Історична політика Польщі щодо України. URL: https://dt.ua/HISTORY/vid-advokata-do-prokurora-256227_.html (дата звернення 16.05.2018).

6. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990-2000-х рр.: основні тенденції. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/95229/19-Bondar.pdf?sequence=1> (дата звернення 17.05.2018).

7. Сергієнко С. Історична політика в Україні. URL: <https://commons.com.ua/en/istorichna-politika-v-ukrayini/> (дата звернення 11.05.2018).

8. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 25. С. 190). 2015. URL: <https://zakonodavstvo.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-pravoviy-status.html> (дата звернення 17.05.2018).

Тетяна Лужанська

студентка 2 курсу
історичний факультет
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ВІЙНА ПАМ'ЯТІ

Науковий керівник: **Сергій Рудницький**, доцент кафедри філософії,
доктор політичних наук, історичний факультет,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Поляки і українці мають багатовікову спільну історію. Двадцятип'ятиліття сучасних українсько-польських відносин у грудні 2016 року стало свого роду маркером, що підбив проміжні підсумки співробітництва у рамках міждержавного стратегічного партнерства України та Республіки Польщі в пост біполярному світі.

Воно увібрало в себе як безперечні успіхи двосторонньої співпраці, так і суперечливі аспекти взаємодії, насамперед – у царині міжсупільної комунікації та різного ставлення до трактування і вшанування подій та постатей з історичного минулого обох країн і народів [1].

Тому варто придивитися розвитку українсько-польських відносин після здобуття цими країнами незалежності і спробувати дати відповідь на питання: яке місце займає війна пам'яті, пов'язана з польсько-українськими конфліктами першої половини ХХ століття в сучасних польсько-українських відносинах.

Якщо говорити про українсько-польські відносини, то на думку відомого українського дослідника А. Киридон, їх з 1989 до 2010 року можна поділити на декілька етапів.

I етап – (1989) 1990-1992 рр. – підготовчий, коли були зроблені перші кроки на зближення: від «Декларації про засади та основні напрями розвитку українсько-польських відносин» (13 жовтня 1990 р.) до встановлення дипломатичних відносин 4 січня 1992 р. Польща 2 грудня 1991 р. першою офіційно визнала державну незалежність України, а 4 січня 1992 р. було встановлено дипломатичні відносини між двома державами.

II етап – 1992-1995 рр. – встановлення контактів, відкриття України для широкого загалу польської політичної еліти, підписання перших двосторонніх документів, обопільне вивчення можливостей партнерів.

III етап – 1995-1999 рр. – розвиток договірно-правової бази; виведення двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства.

IV етап – 1999-2004 рр. – зі вступом Польщі до НАТО і набуттям членства в ЄС остаточно формується роль Варшави як одного з найважливіших партнерів України на міжнародній арені, провідника євроатлантичних і європейських інтеграційних прагнень нашої держави.

V етап – початок 2004 – початок 2010 року. 3 травня 2004 р. – узалежнення українсько-польських відносин від реалій вступу нашого західного сусіда до ЄС (1 травня 2004 р.) і входження до Шенгенської зони (21 грудня 2007 р.). Вступ Польщі до Європейського Союзу створив для України нову реальність: серед його членів уперше з'явилася країна, яка лобювала український курс на членство в ЄС і НАТО [2].

Останні кілька років співробітництва між Україною та Польщею продемонстрували виразні ознаки змін у міждержавній співпраці формату стратегічного партнерства. Свідченням цього є новітній етап цих відносин, що припав на останні три з половиною роки з рубежу 2013/2014 до середини 2017 рр.

Українці відчули та отримали реальну підтримку польської держави і суспільства під час Євромайдану наприкінці 2013 – початку 2014 р. Поляки стали поряд з нами в боротьбі «за нашу і вашу свободу», за демократичні права і цінності [1]. Республіка Польща є найбільшим торговельним партнером України з поміж країн Центрально-Східної Європи. В усіх сферах і на всіх рівнях продовжувалася розробка і реалізація загальнодержавних та суспільно значимих проєктів з метою поглиблення українсько-польського співробітництва.

Але все більшу роль для України, зокрема у зв'язку з гібридною війною з Росією, втратою Криму і контролю над частинами Донецької та Луганської областей, відіграють відносини з ФРН і Францією як учасницями Мінського процесу. Це об'єктивно призвело до певного зменшення ваги Польщі у справі просування українських інтересів у межах об'єднаної Європи. Крім цього, очевидними у відносинах між офіційними Варшавою та Києвом стали розходження щодо низки питань спільного історичного минулого [3].

На думку Л. Хахули, основними проблемами української історії, з якими пов'язані певні стереотипи в польській свідомості є відносини Київської Русі та Польського королівства у X-XII ст., перебування українських етнічних територій у складі Польської корони та Речі Посполитої, відносини українців і поляків у Австрійській (пізніше Австро-Угорській) та Російській імперіях, національне відродження українців XIX ст., польсько-українські конфлікти XX ст. (війна 1918-1920 рр., діяльність української національної меншини в міжвоєнній Польщі, військово-політичне протистояння на Холмщині та Волині в 1938-1947 рр., акція «Вісла» 1947 р. тощо) [4].

На жаль, у колективній пам'яті обох народів найміцніше закарбувалися драматичні події останньої світової війни та повоєнних років. «Во-

линські події», трагедійні за сутністю й характером, стали обопільним вибухом накопиченої поколіннями взаємної агресивності, спровокованої соціальним катаклізмом - тотальною війною.

Ми можемо скільки завгодно доводити, що поляки не мають права нас звинувачувати, бо самі не кращі, бо їх Юзеф Пілсудський набагато гірший за Бандеру, що Армія Крайова теж вирізала українців, згадувати про операцію «Вісла» тощо. Однак за всіма цими розмовами ми маємо шанс втратити найбільшого союзника. А як відомо, від сварок України та Польщі виграти може тільки Росія.

Підбиваючи підсумки, варто навести слова українського журналіста Богдана Буткевича, який писав: «не варто робити кумирів ні з кого. Так, серед ОУН та УПА були дуже різні люди. Вони чинили й акти шаленого героїзму, й акти звірячої жорстокості та злочинів проти людства. Ми маємо перестати накручувати градус істерії та переносити події 80-річної давнини на сучасність. А головне – раз і назавжди потрібно вибачитися одне перед одним за все, що вчинили наші народи. Й переговорити цю сторінку [5]».

Список використаних джерел

1. Киридон А., Троян С. Українсько-польські відносини 2014 – 2017: зміна парадигми чи новий формат співробітництва? URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajinsko-polski-vidnosini-2014-2017-zmina-paradigm/> (дата звернення 02.06.2018).
2. Киридон А. Україна – Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajina-respublika-polshcha-etapi-realiji-ta-perspekt/> (дата звернення 05.06.2018).
3. Терешко Т. Сучасні україно-польські відносини: основні аспекти. URL: https://enigma.club/articles/suchasni_ukraino_polski_vidnosini_osnovni_aspekti (дата звернення 07.06.2018).
4. Олещук А. Польсько-українські відносини у наукових дослідженнях (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.). URL: <http://visnyk-history.kpnu.edu.ua/article/viewFile/54678/50792> (дата звернення 11.06.2018).
5. Буткевич Б. Геноциди розбрату. Як можна врятувати українсько-польські відносини. URL: https://espreso.tv/article/2017/02/13/pragmatychna_istoriya_yak_mozhna_vryatuvaty_ukrayinsko_polski_stosunky (дата звернення 13.06.2018).

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Magdalena Kołowska

*studentka IV roku
Instytut Socjologii oraz
Katedra Ukrainistyki
Uniwersytet Warszawski*

KSZTAŁTOWANIE TOŻSAMOŚCI NA PODSTAWIE „WIARY PRAWDZIWEJ, CZYLI TEJ WYSSANEJ Z MLEKIEM MATKI”

*Kierownik naukowy: **Sławomir Łodziński**,
profesor, doktor habilitowany
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

Niniejsza praca poświęcona jest analizie materiału zebranego podczas wyjazdu do Żytomierza w dniach 16-23 kwietnia w ramach warsztatów organizowanych przez Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 2017/2018. Ma ona na celu pokazanie problematyki wiary wśród mniejszości polskiej na Ukrainie, kształtowanie tożsamości narodowej na podstawie przynależności religijnej. Artykuł powstał na podstawie wywiadów i rozmów z rdzennymi mieszkańcami Żytomierza i Dowbysza, a także w oparciu o wcześniejsze badania prowadzone pod kierownictwem Magdaleny Zowczak.

Rola matki w procesie kształtowania dziecka

Niezwyczajnie istotnymi w procesie kształtowania psychiki dziecka są relacje rodzinne. Dotyczy to zarówno więzi pomiędzy rodzicami jak również stosunków między dzieckiem a matką i dzieckiem a ojcem. Nie sposób nie dostrzec, że to właśnie kobiety w głównej mierze odpowiadają za kształt tych więzi. W związku z narzuconą społecznie rolą pocieszycielki, opiekunki ogniska domowego, żony i matki swoim zachowaniem wprowadzają dziecko w świat, zapewniają poczucie bezpieczeństwa, odpowiadają za wzorce, którymi w przyszłości młody człowiek będzie się kierował w swoim życiu.

Józef Chałasiński zwrócił uwagę na dominującą rolę kobiety-matki w życiu uczuciowym tradycyjnej rodziny polskiej. Wyraża on pogląd, iż w strukturze emocjonalnej rodziny kobiety spełniają znacznie większą rolę niż mężczyźni. Wynika to z osobistych uczuć macierzyńskich i przywiązania do męża, dzięki czemu wnosi ona bogatą treść życia uczuciowego w rodzinie, tworzy ciepło życia rodzinnego. Odczuwa ona w sposób intuicyjny potrzeby rodziny i ma większe poszanowanie dla dzieci i męża w rodzinie [1, s. 55].

Po II wojnie światowej w wyniku przemian ustrojowych, gospodarczych oraz industrializacji i urbanizacji dokonały się przeobrażenia społeczne, które wpływały na zmianę sytuacji małżeństwa i rodziny oraz funkcję, strukturę i

układ wzajemnych stosunków w obrębie grupy małżeńskorodzinnej. Na ten kierunek przeobrażeń małżeństwa i rodziny wpłynęło w zasadniczej mierze przejście kobiety – żony i matki do pracy zawodowej poza domem. [2, s. 28].

Wraz z napływem nowych możliwości w życiu kobiet pojawiły się również nowe obowiązki. Role matki i żony przestały być jedynymi w których spełniały się przedstawicielki płci pięknej. Rozwój zawodowy, dostęp do edukacji pozwoliły kobietom na niezależność w sferze ekonomicznej, a także dały większą swobodę w decydowaniu o własnym losie. Pociągnęło to jednak równocześnie za sobą inne konsekwencje, ponieważ, wraz z nowymi obowiązkami, przez długie lata, nikt nie zdjął z ich barków odpowiedzialności za rodzinę. Prowadzone badania umożliwiają odtworzenie funkcjonujący w dawnych polskich rodzinach system ról społecznych kobiet. Widać to zwłaszcza w wywiadach z osobami starszymi, które zechciały podzielić się swoimi wspomnieniami. Rozmowy te uwypuklają jak ogromne znaczenie miały rodziny, a zwłaszcza matki, w procesie kształtowania religijności u młodych ludzi, którzy do dziś, sami będąc już niekiedy dziadkami, nadal kierują się zasadami wpojonymi im przez rodziców.

Przekazywanie wiary w społeczności polskiej Żytomierza i okolic

Mówiąc o religijności i wierze w kontekście przekazywania wiary należy powiedzieć, że rodzice, w dobrej wierze, uczą dzieci kościelnych formułek, pokazują jak wykonać znak krzyża, prowadzą do kościoła. Kwestia, czy naprawdę wierzą w to, co robią, pozostaje niezbadana. Dla dziecka wiara nie jest czymś oczywistym. Powtarzają zachowania rodzica, najczęściej nie do końca rozumiejąc dlaczego tak ma być.

Jak zauważa Magdalena Zowczak „Modlitwy uczono wraz ze znakiem krzyża, gestami, które stawały się językiem ciała. Jako elementarz służyła dziecku stara kantyczka czy modlitewnik po dziadach. Nauczony przez matkę czy babkę pacierz to słowa, gesty i skojarzenia, w które człowiek wrasta od najwcześniejszego dzieciństwa tak, że trudno je wymazać z pamięci; można je najwyżej wyprzeć ze świadomości, a i wówczas powrócą we śnie. Należą więc niewątpliwie do rudymentów kultury” [3, s. 51]. Zatem wiara, to przede wszystkim, utrwalony, często niezrozumiały kod kulturowy. Tu pojawia się kolejny paradoks. W Żytomierzu, miejscowości ukraińskiej (w większości, ponieważ na całej Ukrainie ludzie mają tendencję do wstawiania w wypowiedzi rusycyzmów) osoby wyznania katolickiego modliły się i modlą po polsku.

„Msza była po polsku i jak byłem dzieckiem to nie wszystko rozumiałam. Wiedziałem jak zwać ojca nasz, ale nie wszystko rozumiałam. W domu mówiliśmy po ukraińsku, ale mama czytała modlitwy po polsku. Ja się modliłam, ale sensu nie rozumiałam do końca. Jakby one były po ukraińsku to ja więcej rozumiałabym sens” [UA_28_2018]¹.

1. UA_ – Ukraina, 21 – nr wywiadu, 2018 – rok 2018.

Widać po tym przykładzie, że nie dość, że sama kwestia wiary, jest ciężka do pojęcia rozumem dziecka, dodatkowo utrudniona została przez niezrozumienie języka w którym „należało” się modlić.

„Modlitwy były tylko po polsku, ale nie rozmawialiśmy po polsku” [UA_27_2018].

To, że rodzice, choć bogobojni i głęboko przekonani o swojej wierze, nie do końca sami ją pojmowali widać we wspomnieniach Pani Ludmiły. Kobieta ta, choć sama uważa się za osobę wierzącą, praktykującą od najmłodszych lat i wychowaną w duchu katolickim przystępując do komunii do której przygotowała ją mama

„Od samego dzieciństwa mama uczyła mnie modlitw po polsku”; „Mama sama przygotowywała mnie do pierwszej komunii i spowiedzi [...] Poszłam do komunii jak miałam 7 lat. Mama uszyła mi białą szatę” (rozpłakała się mówiąc o komunii) Nie było żadnej katechezy, nawet do księżek był słaby dostęp, wszystkiego uczyła mama” [UA_21_2018].

Rozmówczyni nie wiedziała kim, lub czym, tak naprawdę jest Bóg. Zobowiązana do zdania egzaminu przed księdzem polskojęzycznym wyuczyła się modlitw i odpowiedzi.

„Odpowiedziałam już na wszystkie pytania z modlitw i Ksiądz zapytał mnie, a gdzie jest Pan Bóg? A ja do niego: tego mama mnie nie uczyła (słowa księdza przytacza po polsku)” [UA_21_2018].

Wszystkie obrządku związane z religijnością odgrywają w ludzkim życiu bardzo ważną rolę. Ludzie, pytani o ten aspekt wiary opowiadają o komuniach, ślubach, czy pogrzebach. Ważne są dla nich symbole religijne. I tak, jedna z rozmówczyń, wspominając czasy Związku Radzieckiego opowiada historię młodego chłopaka, który zdecydował się wstąpić do partii.

„Syn tej Huljanowej wstąpił do partii, a tam u nich na ścianach pełno obrazków świętych i krzyż. Kazali mu zdjąć , a on im powiedział: ja ich tu nie wieszałem to moja mama jest gospodynią i dopóki ona żyje nikt ich nie zdejmie, chcecie to mnie wyrzucicie z partii” [UA_21_2018].

Jak silnie zakorzeniona musiała w nim być religijność wyniesiona z domu, że nawet wizja utrata pozycji zawodowej i zaprzepaszczenie szansy na rozwój nie pozwoliła mu na odwrócenie się od religii w której wyrósł. W czasach radzieckiej Ukrainy, ale i współcześnie, dla cytowanej wyżej rozmówczyni:

„Religia tu to sens życia”. Pamięta ona, że „Żeby zachować modlitewniki babcie zawijały je w okładki podręczników”, a także, że „Była u nas organistka w Żytomierzu, która potajemnie katechizowała dzieci” [UA_21_2018].

W wypowiedziach rozmówczyni czuć głębokie przywiązanie do obrządku w którym została wychowana. Uważa ona religię za coś, co pozwala jej żyć szczęśliwie. Być może z wiekiem zrozumiała, gdzie jest Bóg. Wiara katolicka pozwoliła jej na zachowanie tożsamości i jest wdzięczna

rodzicom właśnie za to, że od najmłodszych lat dbali o jej rozwój duchowy. Przytaczając jej własne słowa.

„Trzeba podziękować naszym rodzicom, którym było bardzo ciężko zachowywać wiarę, katechizować dzieci, zaciągać je do kościoła. Oni mieli siłę dzięki miłości do Boga i do swoich dzieci. To była odpowiedzialność za dzieci i za to kim będą” [UA_21_2018].

Rodzice zadbali również o to, by mąż jej był katolikiem i szanował wiarę, z której wyrosła.

„Kiedy chciałam być z moim mężem moja mama powiedziała do niego: Józek ja Ci jej bez ślubu nie oddam” [UA_21_2018].

Na przykładzie cytowanej rozmówczyni można również zobaczyć w jaki sposób społeczeństwo podchodziło do kwestii zmiany wiary. Kobieta ta uważa, że katolicyzm jest czymś, czego nie wolno się wyzybywać. Uważa ona, że należy szanować wartości przekazane przez rodziców i starać się je pogłębiać. W jej światopoglądzie pozwala to na podtrzymanie więzi z przodkami, a także, gwarantuje lepsze życie.

„Chłopcy, chłopcy wy na mnie nie najeżdżajcie bo tylko ta wiara jest prawdziwa, która jest wyszana z mlekiem matki! Wy mnie nie przekonacie bo my jedziemy na różnych wozach i śpiewamy różne pieśni” [UA_21_2018].

Krytykuje także ludzi, którzy zdecydowali się na porzucenie katolicyzmu i zdaje się nie być osamotniona w takim postrzeganiu tej kwestii:

„Ich rodzina to byli Ortowscy, bardzo wierzący. Jakby były myślące to by wiary nie zmieniły. Jak umarła ich mama to pogrzeb powinien być chrześcijański(...). A te córki specjalnie nie przyszły ubrane na czarno, jeszcze jak się modliliśmy to one się odkręciły jakby to ich nie obchodziło. Nawet obcy człowiek tak nie reaguje” [UA_21_2018].

Warto się zastanowić jak wiarę przekazywano w rodzinach mieszanych. Nie zawsze udawało się zawrzeć związek pomiędzy dwójką katolików lub prawosławnych. W jakiej wierze wtedy wychowywano dzieci? Czy zależało to od determinacji jednego z rodziców? W przypadku pana Andrzeja ojciec był katolikiem a mama prawosławna. Rozmówca i jego rodzeństwo zostało ochrzczone w kościele prawosławnym, ze względu na odległość od kościoła katolickiego. Gdy pojawiła się możliwość ojciec wrócił do kościoła katolickiego wraz z rozmówcą oraz matką.

W rodzinie obchodzi się święta podwójnie, przy czym święta katolickie są obchodzone zgodnie z powszechnie panującą tradycją, z zachowaniem przyjętych norm. Natomiast święta prawosławne są jedynie czasem dla rodziny bez uwzględnienia obrządków. Rozmówca uczestniczy również we mszach w języku polskim, jeżeli ma taką możliwość. Czy jednak nie jest tak, że przez to, traci się nieco związek z kościołem i wyznaniem? Nie sposób wyznawać równocześnie dwóch, nawet tak zbliżonych do siebie, wiar. Oczywiście, pewne uniwersalne wartości nie zmieniają się, jednak

sposób obchodzenia świąt, czy postrzeganie siebie jako Ukraińca – Katolika, albo Polaka – Prawosławnego w obwodzie żytomierskim jest samo w sobie zaprzeczeniem.

Wiara jako łącznik współczesnych pokoleń z przodkami

W przypadku pogranicza kulturowego, czy też szerzej patrząc, obszaru wieloetnicznego uwypukla się dodatkowy aspekt. Religia w społeczności wiejskiej staje się szczególnie istotna w związku z funkcją społeczno – kulturową. Wyznanie katolickie, dla większości przedstawicieli polskiej mniejszości narodowej na wschodzie to podstawowy wyznacznik odrębności narodowej. Wiąże się to z utożsamianiem pojęć Polak – katolik, które jest charakterystyczne wśród społeczeństw wiejskich zamieszkujących obszary Białorusi czy Ukrainy.

To, co kształtuje przypisywanie osób żyjących na tak zróżnicowanych etnicznie terenach do konkretnego narodu jest język wyznawanej religii. Nie jest tak istotne samo wyznanie. Chodzi raczej o to, w jakim języku ono funkcjonuje w świadomości społecznej. Potwierdzenie tej teorii można zaobserwować na Żytomierszczyźnie, gdzie język kultu, modlitwy jest ważną kwestią dla katolickiej ludności zamieszkującej te tereny, widocznym zwłaszcza w sporze o język liturgii.

Kwestia języka — „katolickiej mowy” staje się czynnikiem determinującym postrzeganie całej społeczności jako należącej do Kościoła Zachodniego. Wśród mieszkańców Żytomierszczyzny należących do polskiej mniejszości nie można mówić o dobrej znajomości języka polskiego, odsetek użytkowników języka polskiego w życiu codziennym jest niewielki. Używany na co dzień językiem w kontaktach międzyludzkich, ale i oficjalnych, jest ukraiński. Jest to wynikiem długotrwałego i znacznego odizolowania tej społeczności od centrów kultury polskiej, a także konsekwencją polityki represyjnej władzy radzieckiej, dodatkowo olbrzymi wpływ na taki stan rzeczy ma znaczne przemieszanie etniczne wsi.

Równocześnie kryterium przynależności narodowej we wsi żytomierskiej nie zależy od znajomości języka. Nie ma również zależności pomiędzy subiektywnym odczuciem rozmówców a stanem obiektywnym. Aby być postrzeganym i samemu postrzegać się za przedstawiciela narodu polskiego nie trzeba posługiwać się językiem polskim. Ukrainojęzyczni przedstawiciele tej społeczności stanowią większość. Sytuacja ulega jednak zmianie w odniesieniu do religii, gdzie język jest postrzegany jako nieodłączna część wyznania. Większość rozmówców, mimo używania ukraińskiego, modli się po polsku. Jest to język modlitwy, język, któremu przypisuje się znaczenie sakralne.

Jeśli jednak cała rodzina była wyznania katolickiego, a w dodatku udało im się zachować pamięć o pochodzeniu nie tylko w praktykowanej religii, ale również w języku, zdarzały się przypadki, że dzieci do momentu pójścia do szkoły nie potrafiły mówić po ukraińsku.

„W domu prawie wszyscy rozmawiali po polsku, nawet mój starszy syn i młodszy do szkoły nie umieli rozmawiać po ukraińsku, tylko po polsku” [UA_28_2018].

Część nie umiała jednak czytać w języku polskim:

„Babcia Feliksa uczyła nas modlić się, mówić po polsku, ale czytała tylko modlitewnik. Ja dlatego się nie nauczyłam czytać bo babcia tylko modlitewnik czytała” [UA_10_2018].

Obecnie język polski jest raczej dziwną mieszkanką trzech słowiańskich języków, jednak język polski nie zachował się nawet w obrządkach religijnych.

„zawsze modlą się po polsku, bo babcie uczyły, dziadkowie uczyli, wiele ludzi też rozmawia po polsku, ale to może 10%, w Żytomierzu więcej, ale to taki ciekawy polski z naleciałościami, taki polsko-rosyjsko-ukraiński <śmiech> Przykład języka polsko-ukraińskiego – słuchawka to nie jest słuchawka tylko stropka, rury to tromby, wrzątek to kipiątek czyli słowa rosyjskie lub ukraińskie z polskimi końcówkami.(...) Jeśli chodzi o msze święte po polsku...(...)Kiedyś takie zdanie usłyszałem jeszcze w kościele na Białorusi i ja się z tym całkowicie zgadzam. Kościół by umarł po polsku. Dlaczego? Dlatego, że na ulicy, w szkole nie ma języka polskiego. W Żytomierzu na ulicy to nie usłyszysz, ale jak pójdziesz się o coś zapytać w sklepie to...” [UA_7_2017].

Podsumowanie

Wiara jest ważnym czynnikiem społecznym i kulturowym. Przekazywana z pokolenia na pokolenie i obecna w życiu człowieka od jego narodzin, aż do śmierci. Rodzice, a także reszta rodziny pełnią ważną rolę w krzewieniu jej. Niemożliwym jest oderwanie się od niej nawet jeśli człowiek bardzo się stara.

Wiara i religijność wpływają na kształtowanie się społeczeństwa, wzajemnych relacji pomiędzy ludźmi. Pomagają w tworzeniu światopoglądu. Nieprzeceniona jest jej rola w procesie wychowawczym, a także w zachowaniu tożsamości.

Pomiędzy relacjami rodzinnymi a wychowaniem w wierze istnieje silny związek. Obok uniwersalnych wartości przekazywanych potomkom rodzice oddają im w spadku również umiejętność rozwoju życia duchowego. Początkowo po prostu uczą dzieci odmawiania modlitwy, prowadzą do kościoła, wspierają w przyjmowaniu sakramentów. Często nie rozumieją, że dla małego człowieka Bóg jest czymś niezrozumiałym, jednak nawet wtedy krzewienie religijności wpływa na poczucie bezpieczeństwa u najmłodszych. To, jak silnie rodzice związani są wyznaniem, zaowocuje w przyszłości przywiązaniem do religii u dzieci.

W miejscowościach takich jak Żytomierz czy Dowbysz pozwala to na zachowanie odrębności kulturowej i kultywowanie zwyczajów przodków. Jest elementem podtrzymania więzi, o których w innych warunkach lu-

dzie mogliby zapomnieć. Wiara jest motywatorem do nawiązania dialogu międzypokoleniowego, pozwala na przekazywanie mądrości życiowej starszych ludzi młodym.

Lista wykorzystanych źródeł

1. Cudak S. Znaczenie rodziny w wychowaniu i rozwoju dziecka. *Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy*. 2 (1) / 2012. Warszawa, 2001, S. 54–61.
2. Adamski F. Rodzina – wymiar społeczno – kulturowy. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002. 227 s.
3. Zowczak M. Podole i Wołyń. Szkice etnograficzne. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. 344 s.
4. Релігійні вподобання населення України / Центр соціальних та маркетингових досліджень SOCIS, Соціологічна група РЕЙТИНГ, Центр Разумкова, КМІС. Київ, 2015. С. 1–8.

Maria Bez

*studentka I roku
studiów magisterskich
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

WARIANTY POLSKOŚCI POLAKÓW NA ŻYTOMIERSZCZYZNIE

*Kierownik naukowy: **Sławomir Łodziński**
profesor, doktor habilitowany
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski*

Badania zostały przeprowadzone z osobami polskiego pochodzenia z Żytomierza oraz Dowbysza (Ukraina) w maju 2018 r., w ramach wyjazdu badawczego studentów Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego w ramach zajęć „Polityczne mniejszości. Mniejszości narodowe we władzach lokalnych w perspektywie porównawczej: Polska i Ukraina”.

Celem badania było wyodrębnienie i typologizacja różnych typów samoidentyfikacji narodowej na podstawie przeprowadzonych wywiadów pogłębionych. Terenem badania została wybrana była Marchlewszczyzna ze względu na unikalne historyczno-polityczne podłoże. Jak wskazuje Artur Gut [1, s. 225-226] w wyniku radzieckiej polityki autochtonizacji 20-30 lat XX wieku na terenach Żytomierszczyzny powstała Marchlewszczyzna – Polski Autonomiczny Okręg Narodowościowy imienia Juliana Marchlewskiego. Poprzez aktywny rozwój zewnętrznych form odrębności Polaków od innych grup narodowościowych, a zwłaszcza polskojęzycznych szkół i instytucji, musiał tam powstać nowy typ identyfikacji narodowej – Polak sowiecki.

Teren ten ma unikalne znaczenie dla badaczy polskości na Ukrainie też z powodu dużej liczebności Polaków i osób polskiego pochodzenia od dawna mieszkających na tym terytorium. Szacuje się, że w rejonie dowbyskim mieszkało około 40 tysięcy Polaków, a obecnie żyje ponad czterotysięczna społeczność polska [2, s. 183].

Metodą badawczą, która pozwala przyjrzeć się różnym poziomom identyfikacji narodowej i całej strukturze tożsamości indywidualnej, jest metoda pogłębionego wywiadu jakościowego dostarczająca materiałów możliwe najbardziej osobistych i kompletnych, a ponadto pochodzących z najpewniejszego źródła - od samych podmiotów tożsamości. Dobór takiej próby jest związany z przekonaniem, że identyfikacja narodowa jest najsilniej widoczna na pograniczu, które nie jest ograniczone realnymi granicami państw czy regionów, tylko granicami etnicznymi. Te granice

nie polegają na izolacji jednej grupy od innej, tylko odwrotnie, na interakcji monoetnicznych grup między sobą.

Etniczność i samoidentyfikacja stają się najważniejsze w momencie, kiedy grupy są kulturowo do siebie zbliżone i utrzymują regularne kontakty. "Odkrywamy kim jesteśmy, tylko w kontakcie z innymi (...) Musi zaistnieć co najmniej minimalny kontakt pomiędzy członkami grup etnicznych. Musimy więc wyciągnąć wniosek, że członkowie różnych grup etnicznych muszą mieć ze sobą coś wspólnego – jakąś podstawę dla interakcji – oprócz ewidentnych różnic" [3, s. 274].

Analizie zostały poddane różne warianty polskości Polaków na Żyto-mierszczyźnie. Nas interesowało, za pomocą jakich kryteriów osoby polskiego pochodzenia zaliczają się do Polaków. W wyniku tego zostały wyodrębnione dwa sposoby utożsamiania się z polsnością: identyfikacja z polsnością poprzez oznaki formalne (kryteria obiektywne) oraz identyfikacja z polsnością poprzez oznaki behawioralne (kryteria subiektywne).

Do oznak formalnych zalicza się takie identyfikacje, jak:

- Polak na podstawie pochodzenia (w tym „czystokrwisty Polak”),
- Polak na podstawie miejsca urodzenia,
- Polak na podstawie dokumentów oraz
- Polak na podstawie nazwiska.

Polak na podstawie pochodzenia

Identyfikacja narodowa mieszkańców pogranicza etnicznego jest z reguły wielowymiarowa, a poszczególne wymiary mogą w tej identyfikacji pełnić różną rolę. W przypadku badanej grupy narodowościowej najistotniejszy okazał się składnik pochodzeniowy. "Więź krwi" jest uważana za najistotniejszy identyfikator polskości.

*Zacząłem badać swój rodowód, swoje korzenie, jeżeli mam polskie pochodzenie to jestem Polakiem [W_UA2018_1]*¹.

W trakcie jednego wywiadu wyłonił się kolejny wymiar polskości, tak zwany "czystokrwisty Polak".

Żona jest Polką. Ona nie ma pochodzenia polskiego, po prostu jest czystokrewną Polką. Pochodzenie ja mam, ponieważ tylko mój tata był Polakiem [W_UA2018_8].

Istotne jest to, że dla rozmówców fakt pochodzenia z rodziny mieszanej lub etnicznie homogenicznej był bardzo ważny. Zwłaszcza osoby pochodzące z rodziny "nie-mieszanej" mocno to podkreślali.

Z mojej strony wszyscy byli Polakami, ja już później wyszłam za mąż za Ukraińca [W_UA2018_19].

Obecność innej krwi była postrzegana przez "czystokrwistych" jak potencjalnie negatywnie wpływający na poczucie polskości fakt.

Ojciec męża był prawosławny [tzn. Ukrainiec], ale zginął przed urodzeniem się mojego męża więc nie odgrywał żadnej roli w wychowaniu [W_UA2018_21].

1. W – wywiad, UA2018 – Ukraina 2018 rok, 19 – nr wywiadu.

Odpowiednio inna część badanych, pochodzących z rodzin mieszanych, po prostu wymieniała narodowości swoich rodziców,

Należę do rodziny tak zwanej mieszanej. Mój ojciec jest Polakiem z pochodzenia, matka Ukrainką [W_UA2018_1];

albo też akcentowali na roli i wpływie na nich narodową przynależność matki, rzadziej babci. Proces dziedziczenia polskości od polskich matek do swoich dzieci (od babć do wnuków) będzie omówiony w części "behawioralnej".

Polak na podstawie miejsca urodzenia

Celowo na początku wywiadu było zadawane pytanie o pochodzeniu, w wyniku tego prawie każdy rozmówca kontynuował rozmowę opowieścią o genealogii oraz miejscu urodzenia. Więc, nie było dziwne, że większość rozmówców opisując miejscowość urodzenia, podkreślali ilościową dominację tam Polaków w porównaniu z innymi miejscowościami. Był to swoisty sposób uprawdopodobnienia polskości.

Wychowywałam się w małej wiosce Hutor, gdzie dwie rodziny były prawosławne a reszta katolickie [W_UA2018_21].

Urodziłam się na wsi Zatyńec. Mieszkali tam wyłącznie Polacy, oprócz jednego ukraińskiego dworu [W_UA2018_14].

Kiedyś nazwy miejscowości tworzyły się od nazw domów rodzinnych, na przykład Kowalszczyna była [W_UA2018_14].

Oczywiście historia Marchlewszczyzny jest pamiętana wśród rozmówców, *Pamiętają tutaj o Marchlewszczyźnie. Moja matka zawsze o tym mówiła. Teraz chcą to odzyskać. W Dowbyszu, mi się wydaje, był ten rejon. Teraz dużo mieszkańców Berdyczowa chcą dotrzeć się do Dowbysza, a inna część do Baraniwska [W_UA2018_22].*

Mimo tego, żaden rozmówca w sposób bezpośredni nie wiąże swoją polskość z tym polskim autonomicznym okręgiem. Więc nie wyodrębniono takiego typu polskości jak "Marchlewski Polak".

Taki wariant polskości jak "Polak-szlachtycz" też nie był reprezentowany w wypowiedziach badanych. Oprócz jednej osoby, która zresztą nie kładła dużego nacisku na swoje szlacheckie pochodzenie.

Pewnie moje przodki, które przyjechały na te tereny, to szlachta polska [...] Takim czymem jestem z rodu dalekiego Kuriata [...] nie wiadomo skąd my jesteśmy [...] Ale ja wiem, że w Polsce jest taki poeta Kuriata [W_UA2018_10].

Prawo krwi jako metaforyczna zasada określająca narodową przynależność oznacza w istocie genealogiczną ciągłość, nie jest to jednak bezwyjątkowy ani konieczny warunek przyjęcia tego dziedzictwa. Część badanych określa swoje pochodzenie jako polskie, niemniej jednak poczucia tożsamości z narodem polskim nie mają.

Wiem, że mam katolicką wiarę, ale mieszkam na Ukrainie i tyle... Prze-

cież nie mogę być Polką, mieszkając na Ukrainie. Mam katolicką wiarę, ale mówię po ukraińsku i mieszkam na Ukrainie [W_UA2018_19].

Polak na podstawie dokumentów

Ważnym czynnikiem identyfikacji z polskością jest wpis do dowodu tożsamości. Konieczność dokonania tej czynności była istotna w rodzinach mieszanych, kiedy osoba po raz pierwszy w wieku 17-18 lat na poziomie państwowym decydowała o swojej tożsamości narodowej. Rozmówcy są dumni z powodu tego, że za czasów radzieckich im się udało zachować to potwierdzenie polskości. Obowiązek wpisywania narodowości do ukraińskich dokumentów został zniesiony w 1996 roku, natomiast każda osoba ubiegająca o przyznanie Karty Polaka bądź Karty Stałego Pobytu musi wpisać swoją narodowość w podanie. Czasami się zdarzają sytuacje, kiedy deklarowana identyfikacja narodowościowa różni się od faktycznej:

Jak ona robiła ten Stały Pobyt to napisała „pochodzenie ukraińskie”, no a przecież u niej polskie...[W_UA2018_21].

Polak na podstawie nazwiska

Badani wskazują na „nie ukraińskie/polskie” imiona i nazwiska, żeby podkreślić związek z polskością. Często ze względu na imię lub nazwisko otoczenie odnosi osobę do tej czy innej grupy narodowościowej:

Jeśli to Franek, Julek, Kazia, Stasia, to jasne, że tak... [W_UA2018_10].

Tata był Zalizowski, mama Wolska, babcia Kamińska [W_UA2018_21].

Wszyscy to myślą, że jak nazwisko na -ski to od razu Polak, a w Polsce dużo ludzi nie ma takich nazwisk. U nas też kiedyś było bardzo dużo Żydów i oni też wszyscy mieli nazwiska na -ski. Oni po prostu zmieniali podczas wojny żeby uniknąć zagłady [W_UA2018_21].

Jeśli chodzi o identyfikację z polskością poprzez oznaki behawioralne (kryteria subiektywne), to należą do nich takie identyfikacje, jak:

- Polak ze względu na homogeniczne małżeństwo
- Polak po matce (ze względu na wpływ matki/babci)

Polak ze względu na homogeniczne małżeństwo

Podstawą utrzymania polskiej identyfikacji była przede wszystkim jednorodna narodowo-rodzina. Liczba małżeństw mieszanych świadczy o otwartości bądź zamknięciu grupy społecznej – w strukturze otwartej występuje wiele takich związków, w strukturze zamkniętej należą one do rzadkości. Istotne jest to, że w pokoleniu starszym dominuje zasada endogamicznego małżeństwa, niemniej jednak pokolenia młodsze coraz częściej zgadza się na ślub z osobami innej narodowości. Charakterystyczny jest tutaj przykład małżeństwa Kowalskich, którzy w sposób bezpośredni mówili o monoetnicznej preferencji małżeńskiej dla swoich dzieci.

Kiedyś nie było mieszania rodzin, Polak był z Polką a Ukrainiec z Ukrainką. Najlepiej jak katolik jest z katolikiem a prawosławny z prawosławnym, ale teraz się mieszają [W_UA2018_17].

Bez względu na to, że badane przedstawiciele polskiej mniejszości mieszkają na etnicznym pograniczu, utrata polskości w rodzinach całkowicie polskich była raczej czymś wyjątkowym. Mogła ona być raczej wyborem ze względu na wysokie stanowisko członków rodziny. Takiego wyboru dokonał ojciec jednego rozmówcy, który przez to, że był partyjnym i jednocześnie wykładowcą języka i literatury ukraińskiej, został depolonizowany.

Do 90tych lat nie wolno było chodzić do kościoła, mój ojciec był partyjny, do cerkwi nie chodził, ale Biblię miał, w języku rosyjskim. Rodzice byli ateistami [W_UA2018_6].

Polak po matce (ze względu na wpływ matki/babci)

Z badań wynika, że w rodzinach mieszanych potężną rolę w zachowaniu i przekazaniu polskości odgrywały kobiety – matki i babcie. Rozmówcy podkreślają w sposób bezpośredni, że matka lub babcia od samego dzieciństwa wychowywała ich w kulturze polskiej i w duchu katolickim i że to dzięki nim są Polakami bądź katolikami.

Od samego dzieciństwa mama uczyła mnie modlitw po polsku [...] Mama sama przygotowywała mnie do pierwszej komunii i spowiedzi [...] Nie było żadnej katechezy, nawet do księzek był słaby dostęp, wszystkiego uczyła mama [W_UA2018_21].

Matka to fundament, ojciec dach [W_UA2018_10].

Ona [babcią] uczyła nas modlitw, mówić po polsku, modlitewnik tylko czytała [W_UA2018_10].

Odnosząc się do kwestii języka jako wyznacznika tożsamości, należy powiedzieć, że badani nie postrzegają języka polskiego jako ważnego aspektu odróżnienia Polaka od Ukraińca, ponieważ został on zredukowany za czasów radzieckich do funkcji sakralnej.

Jak wskazuje wcześniej wspomniany Artur Gut „Doszło do pewnej „sakralizacji” języka polskiego... język polski stał się przez te wszystkie lata językiem modlitwy” [1, s. 233]. W tym badaniu też widać, że po polsku mówiono tylko w domu badanych oraz przy kościelnych nabożeństwach, w życiu codziennym jest używany tylko i wyłącznie język ukraiński.

Ja pamiętam czasy kiedy cała msza była w języku polskim, ludzie sobie po mszy opowiadali, że ksiądz mówił a takie, a inne.. a co to znaczy [W_UA2018_10].

U nas w Dowbyszu kościoła nie było, jeździliśmy do Połonnego. Tam msza odbywała się po polsku i nie wszystko było dla nas zrozumiałe... Ja się modliłam, ale sensu tych modlitw nie rozumiałam. Gdyby to było po ukraińsku, to chyba bym więcej rozumiała [W_UA2018_19].

Niemniej jednak osoby z niepewną albo ukraińską samoidentyfikacją w sposób gorszy radzą sobie z językiem polskim.

Zadzwoniła do konsulatu na infolinię i zaczęła mówić po ukraińsku i pani w obsłudze do niej z uśmiechem w głosie: „To co chce Pani wymienić

Kartę Polaka, a mówi Pani po ukraińsku? A ja do niej: Proszę Pani ja mogę mówić po polsku, ale to nie za bardzo [W_UA2018_21].

Wnioskując, trzeba powiedzieć, że w wyniku badań nad wariantami polskości Polaków na Żytomierszczyźnie wyodrębniono dwa sposoby samoodniesienia się do polskiej grupy narodowościowej: poprzez oznaki formalne (obiektywne) oraz na podstawie oznak behawioralnych (subiektywne). Do grupy pierwszej odnosimy pochodzenie etniczne, miejsce urodzenia, dokumenty, typowość imienia oraz nazwiska. Do grupy behawioralnej włączono takie oznaki jak homogeniczne małżeństwo i wpływ kobiet (matek i babć) na deklarację narodowościową. Każdy z tych przejawów polskości może w sposób pośredni lub bezpośredni dominować nad innym, albo też w różny sposób wpływać na kształtowanie się samo-identyfikacji narodowościowej jednostki. Z badania przeprowadzonego z osobami polskiego pochodzenia wynika, że ich identyfikacja narodowościowa nie jest w sposób bezpośredni związana z językiem polskim.

Lista wykorzystanych źródeł

1. Gut A. Problemy tożsamości Polaków na Żytomierszczyźnie. *Podole i Wołyń. Szkice etnograficzne* / red. Smyrski, M. Zowczak. Warszawa, 2003. 344 s.
2. Marek A. Koprowski Na gruzach Marchlewszczyzny. Skazani za polskość, „Wołanie z Wołynia” 83. – Biały Dunajec-Ostróg, 2014. 304 s.
3. Thomas H. Erikson Małe miejsca, wielkie sprawy. Wprowadzenie do antropologii społecznej i kulturowej. tłum. Joanna Wołyńska, Oficyna Wyd. Wolumen, 2009, 351 s.

Зоя Залібовська-Ільницька

доцент кафедри соціальних технологій
кандидат педагогічних наук
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

**СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

Соціальна робота тісно взаємопов'язана з діяльністю центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Ці спеціальні заклади надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Одним із завдань цих служб є створення спеціалізованих формувань, які працюють згідно визначених норм. Норми, у свою чергу, впливають на зміст і якість роботи центрів. Зважаючи на це, особливої актуальності набуває дослідження та представлення організаційно-правових засад функціонування спеціалізованих служб, це і є метою даної публікації.

Відповідно до Типового положення про спеціалізовані служби центрів соціальних служб для молоді (від 12.04.2002 року), спеціалізовані служби центрів соціальних служб для молоді – це тимчасові формування, які створюються і здійснюють свою діяльність у межах реалізації програм центрів соціальних служб для молоді [1, с.16].

Центри соціальних служб для молоді (ЦССМ) відповідно до потреб територіальної громади, яку вони обслуговують, створюють такі Служби ЦССМ: Служба соціальної підтримки сімей «Родинний дім», Служба психологічної допомоги «Телефон довіри», Кризовий центр соціально-психологічної допомоги, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, Служба вторинної зайнятості молоді, Мобільний консультативний пункт соціальної роботи в сільській та гірській місцевості, Консультативний пункт для ін'єкційних споживачів наркотиків «Довіра», Служба соціального супроводу молоді, яка перебуває у місцях позбавлення волі чи повернулася з місць позбавлення волі та інші. Служба ЦССМ здійснює свою діяльність відповідно до Положення про Службу ЦССМ [2, с.26].

Працівники Служби ЦССМ мають право подавати керівництву центру соціальних служб для молоді пропозиції щодо оцінки ефективності виконання програми, у межах реалізації якої здійснює свою діяльність Служба ЦССМ, її вдосконалення, продовження або припинення. Послуги, що надаються Службами ЦССМ, є державними послугами і здійснюються на безоплатній основі [3, с.8].

У роботі Служб ЦССМ беруть участь залучені працівники з інших підприємств, установ і організацій та волонтери, координацію діяльності яких здійснюють працівники центру соціальних служб для молоді. Діяльність Служб ЦССМ фінансується за рахунок коштів, передбачених у відповідних бюджетах на реалізацію програм і заходів центрів соціальних служб для молоді, а також за рахунок позабюджетних коштів, у тому числі спонсорських, благодійних (гуманітарних).

Чисельність залучених до роботи в Службах ЦССМ працівників та видатки на їх утримання і діяльність визначаються відповідними програмами та положеннями про заходи і кошторисами витрат на реалізацію (проведення) програм (заходів). Витрати на заробітну плату (з нарахуваннями) залучених працівників Служб ЦССМ здійснюються на підставі трудової угоди. Видатки на оплату праці при цьому обраховуються виходячи із середніх розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати), затверджених для аналогічних категорій працівників відповідних галузей та відпрацьованого часу. При цьому в трудовій угоді та в розрахунках до кошторису наводиться посилання на нормативний акт з оплати праці, згідно з яким здійснюються розрахунки [4, с.7].

Чисельність і фонд оплати праці залучених працівників Служб ЦССМ, створених за рахунок позабюджетних коштів, затверджуються директором центру соціальних служб для молоді за погодженням з органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування і, за потреби, з особою, яка фінансує відповідну Службу ЦССМ. Служби ЦССМ припиняють свою діяльність по завершенні реалізації відповідної програми центру соціальних служб для молоді [5, с.10].

Важливе значення для ефективної діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (ЦСССДМ) і, відповідно, спеціалізованих служб в напрямі щодо адаптації підростаючого покоління до повноцінного життя в суспільстві і мінімізації проблем клієнтів, має адекватний добір методів і форм роботи, що впливає на чітку організацію діяльності ЦСССДМ [3].

Зазначимо, що форми організаційної роботи ЦСССДМ в напрямі адаптації молоді до життя в суспільстві передбачають соціальну реабілітаційну роботу, попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі. Методика роботи центрів може мінятися і доповнюватися згідно кінцевої мети.

З'ясовано, що кожний вид і кожний метод може бути реалізований у різних формах: робота з клієнтами; соціальний менеджмент, соціальна реклама, робота з засобами масової інформації і громадськістю; масові заходи й акції (фестивалі, марафони, змагання, конкурси, концерти, форуми); інформаційні заходи й акції (круглі

столи, наради, зібрання, прес-конференції, науково-практичні конференції тощо) [5, с.5].

Наведемо приклад організації діяльності такої спеціалізованої служби як Мобільний консультативний пункт (МКП) соціальної роботи. Це спеціалізоване формування, яке створюється центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з метою здійснення соціально-профілактичної роботи в сільській місцевості та в містах, у віддалених від центру міста районах із сім'ями, дітьми та молоддю, які опинились у складних життєвих обставинах. МКП забезпечується автотранспортом (власним чи орендованим) [5, с.11].

У роботі МКП беруть участь штатні та залучені спеціалісти центру, зокрема лікарі (гінекологи, дерматовенерологи, андрологи, урологи), психологи, юристи, працівники служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах неповнолітніх та волонтери. Фах залучених працівників визначається відповідно до потреб клієнтів.

МКП відповідно до завдань діяльності:

- забезпечує індивідуальне та групове консультування дітей, молоді та членів їхніх сімей;

- здійснює соціальне інспектування та оцінку потреб отримувачів послуг у віддалених населених пунктах, у тому числі сільській місцевості та віддалених районах міст;

- виявляє серед отримувачів послуг тих, хто потребує перебування у закладах соціального спрямування;

- проводить індивідуальну та групову роботу серед підлітків та молоді щодо збереження репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, відповідального батьківства та безпечної статевої поведінки;

- залучає населення до волонтерської діяльності;

- надає інформацію громаді щодо проблем ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом, вживання наркотичних речовин та алкоголю, тютюнопаління [6, с.10].

Дане спеціалізоване об'єднання забезпечує соціальну роботу в пенітенціарних, оздоровчих та інших закладах соціального спрямування поза межами міста або у віддалених районах міст.

Отже, спеціалізовані служби, як тимчасові об'єднання, створюються у відповідь на потреби певної громади. Вони здійснюють соціальну підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, проводять соціально-профілактичну роботу в сільській місцевості та віддалених районах міст із сім'ями, дітьми та молоддю, які потребують допомоги. Методика роботи центрів може змінюватися і доповнюватися згідно кінцевої мети. Фах залучених працівників визначається відповідно до потреб клієнтів. Спеціалізовані служби в соціальній сфері надають послуги на безоплатній основі.

Список використаних джерел

1. Лановенко О. А. Спеціалізовані служби у соціальній сфері : конспект лекцій з навчальної дисципліни «Спеціалізовані служби у соціальній сфері», галузь знань 1301 «Соціальне забезпечення», напрям підготовки 6.130102 «Соціальна робота». Маріуполь: ПДТУ, 2012. 57 с. URL: <http://umm.pstu.edu/handle/123456789/175> (дата звернення: 25.05.2018).
2. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої; [2-ге видання]. Київ-Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
4. Наказ Міністерства Юстиції України «Про затвердження Типового положення про спеціалізовані служби центрів соціальних служб для молоді» від 9 квітня 2002 року / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://search.ligazakon.ua/> (дата звернення 27.06.2018).
5. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навчальний посібник / Уклад. І. В. Албул. Умань, 2011. 100 с.
6. Соціальна робота в Україні: навч. посібник / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

Swiłłana Koladenko

*Doktor, profesor w katedrze technologii społecznych
Wydział socjalno-psychologiczny
Uniwersytet Państwowy imienia Iwana Franki w Żytomierzu*

WSPARCIE SOCJALNE JAKO TECHNOLOGIA SOCJALNA

Rozwój nowoczesnego społeczeństwa ukraińskiego charakteryzuje się przejściem od państwowocentrycznego modelu do człowiekocentrycznego, co prowadzi do ponownej oceny roli osobowości i elit w rozwoju społeczeństwa, do rozszerzenia przestrzeni osobistej, swobody wyboru własnego życia. Dlatego szczególnego znaczenia nabywa kształtowanie się i samorealizacja młodego człowieka, którego sensytywny okres rozwoju zbiega się z latami studiów.

Powszechna destabilizacja społeczeństwa, reformowanie systemu edukacji, kryzys tradycyjnych norm i wartości, brak doświadczenia życiowego rodziców w nowych warunkach życia, bezczynność podczas ideologicznego chaosu może tworzyć w percepcji studenta postrzeganie siebie jako „ofiary”, pechowca.

Wymaga to ustanowienia odpowiednich warunków społeczno-pedagogicznych na uniwersytetach, w których studenci byłiby pod wpływem silnej motywacji samorozwoju, samostanowienia i samorealizacji.

Pojęcie „wsparcie” zostało naświetlone w pracach Olega Gazmana, Mikołaja Kryłowa, Semena Jusfina, Niny Michajłowej, którzy określają je jako działalność profesjonalną pedagogów w szkołach ogólnokształcących, mającą na celu pomoc dzieciom w rozwiązywaniu ich problemów. Niemal równocześnie pojawiły się pojęcia „wsparcie społeczne”, „wsparcie pedagogiczne”, „wsparcie psychopedagogiczne”. W Encyklopedii dla specjalistów w dziedzinie usług społecznych czytamy, że wsparcie społeczne – to system działań podejmowanych przez podmioty pracy socjalnej i edukacyjnej mający na celu rozwiązywanie problemów ludzi, którzy przebywają w trudnej sytuacji życiowej poprzez zapewnienie im niezbędnej pomocy lub usług społecznych; system postępowania mających na celu stworzenie warunków, które pozwolą na ochronę socjalną osób.

W nowoczesnych badaniach analizuje się różne rodzaje wsparcia społecznego determinowane przez kategorie odbiorców. Wsparcie socjalne (opieka) – to system działań na rzecz wsparcia finansowego obywateli z budżetu państwowego i lokalnych oraz innych źródeł, którzy nie nabyli prawa do emerytury i innych świadczeń z powodu różnych przyczyn, ale potrzebują pomocy socjalnej i nie mogą samodzielnie wydostać się z trudnej sytuacji [2, s. 322].

Wsparcie socjalne jest szczególnym rodzajem działań społecznych i edukacyjnych. Pojęcie „wsparcie” zostało wprowadzone do nauki pedagogicznej stosunkowo niedawno przez Mikołaja Kryłowa i rozwinięte w pracach Olega Gazmana oraz innych badaczy, którzy ujmują je jako działalność profesjonalną pedagogów w szkołach ogólnokształcących, mającą na celu pomoc dzieciom w rozwiązywaniu ich problemów. Niemal równocześnie pojawiły się pojęcia „wsparcie społeczne”, „wsparcie pedagogiczne”, „wsparcie medyczne i psychopedagogiczne”, które można znaleźć w pracach wielu naukowców i praktyków zajmujących się problemami społecznymi i pedagogicznymi (Olga Bezpałko, Herman Selewko, Władysław Serikow).

Ponieważ słowo „wsparcie” jest częściej stosowane w konstrukcji „pomoc i wsparcie”, warto wyjaśnić różnicę tych pojęć. „Wsparcie” oznacza „świadczenie pomocy”; więc jeśli pomoc – to jakiś system działań, których realizacja powinna przynieść ulgę komukolwiek, to wsparcie właściwie jest realizacją systemu inicjatyw, pomocy, czyli działania, mające na celu pomóc.

W przypadku wsparcia społecznego i pedagogicznego, udzielona dzieciom pomoc polega na tym, że profesjonalnie wykształceni ludzie zidentyfikują, określą i rozwiążą problemy dzieci, które znalazły się w sytuacji, kiedy ich podstawowe prawa są naruszone.

W latach 50. XX wieku pojawiają się różne trendy w psychologicznych, psychiatrycznych, psychoterapeutycznych, społecznych i religijnych praktykach, które doprowadziły do powstania specyficznej dziedziny działalności człowieka – doradztwo, konsultowanie – i zawodów – pracownika socjalnego i pedagoga społecznego, psychologa. Działalność takich specjalistów skierowana jest na rozwiązanie problemów społeczno-psychologicznych i osobistych obywateli, również jak na organizację przedsięwzięć profilaktycznych mających na celu zapobieganie dewiacjom społecznym.

Instytucjonalizacja pomocy psychologicznej spowodowała powstanie dwóch zupełnie nowych rodzajów usług i zawodów: *pomocy społecznej* – pomocy w rozwiązywaniu problemów człowieka, *pomocy psychologicznej* – poradnictwa dotyczącego problemów człowieka.

Wsparcie socjalne nastawione jest na socjalizację osobowości, nabycie przez nią pewnych cech osobowych: stosunek wobec innej osoby jako wartości samoistnej; zdolność do zaangażowania jako warunek lub sposób realizacji tej postawy wobec innych ludzi; twórczy charakter życia; umiejętność projektowania własnej przyszłości; odpowiedzialność wewnętrzna przed sobą, innymi ludźmi, przeszłością, teraźniejszością i przyszłością; dążenie do zrozumienia sensu życia.

Wsparcie społeczne młodzieży studenckiej – to działalność pracownika socjalnego/pedagoga społecznego w udzielaniu pomocy

prewencyjnej i operacyjnej osobie (studentowi, wykładowcy), albo grupie (grupie akademickiej) w rozwiązywaniu ich problemów społecznych i pedagogicznych w procesie życia, mająca na celu dostarczanie najbardziej udanego wsparcia danej kategorii klientów, pobudzanie uświadomienia istoty i sposobów rozwiązania problemu, który pojawia się (lub już istnieje), zachęcanie do samodzielności i aktywności w jego pokonaniu.

Obecnie istnieje sprzeczność między dążeniem społeczeństwa do zapewnienia godnego wsparcia społecznego młodzieży i nieskuteczną organizacją tego wsparcia w praktyce. Problem polega na tym, że nie istnieje ogólnego systemu pomocy społecznej młodzieży, który by mógł sprostać współczesnym wymaganiom. Dziś wsparcie społeczne młodzieży prowadzone jest przez zakłady pracy socjalnej (tak zwane Centra Służb Socjalnych dla Dzieci, Rodzin i Młodzieży), ale co raz większą rolę zaczynają odgrywać służby specjalistyczne w szkołach średnich, w kolegiach i na uczelniach.

Wsparcie socjalne realizowane jest za pomocą różnych technologii. Zdaniem Mikołaja Basowa, technologia pracy socjalnej – to „rodzaj technologii społecznej zorientowanej na zawodową i nieprofesjonalną pracę socjalną na różnych poziomach” [1, s. 48].

Zdaniem Igora Zajnyszewa technologia pracy socjalnej jest jedną z gałęzi „technologii socjalnych zorientowanych na usługi społeczne, pomoc socjalną i wsparcie obywateli, którzy są w trudnej sytuacji życiowej” [2, s. 6].

Autorka podziela opinię Natalii Haraszkiej, która rozumie technologię pracy socjalnej jako zbiór metod pracy socjalnej, mających na celu rozwiązywanie różnych problemów społecznych ludzi [3, s. 8].

Technologie pracy socjalnej dzieli się na powszechne i specjalistyczne. Ostatnie są używane przez pewną instytucję w pracy z określoną grupą docelową. Są one stosowane zarówno do jednostki, jak i do grupy. Technologie powszechne są stosowane w różnych dziedzinach pracy socjalnej w różnych organizacjach i instytucjach dla wszystkich grup.

Jednym z najważniejszych rodzajów ogólnych technologii pracy socjalnej jest wsparcie socjalne, ponieważ skupia się na kompleksowym podejściu do człowieka, biorąc pod uwagę jego interesy, potrzeby, wartości, aby stworzyć warunki społeczne, które powinny sprzyjać mobilizacji jednostki do rozwiązywania napotykanych problemów.

Fenomen wsparcia społecznego jest rozpatrywany w wielu pracach. Na przykład, Natalia Haraszka definiuje wsparcie społeczne jako: a) stworzenie optymalnych warunków do rozwiązywania problemów społecznych ludzi; b) wsparcie jednostki w określonej sytuacji życiowej [3, s. 10].

Mikołaj Firsow charakteryzuje wsparcie społeczne jako jeden z obszarów pracy socjalnej i formę organizacyjną pracy socjalnej, mającą na celu adaptację, rehabilitację społeczną jednostki lub rodziny czy społeczeństwa

[4, s. 39] . Wówczas wsparcie społeczne młodzieży Mikołaj Firsov rozumie jako całość pozytywnych wpływów społecznych na młodego człowieka i jego integrację do systemu stosunków społecznych [4, s. 39].

Technologię wsparcia socjalnego Marina Solnyszkina określa jako połączenie różnych metod działań zawodowych i nieprofesjonalnych w celu zaspokajania potrzeb młodych ludzi w bezpieczeństwie, jakościowym funkcjonowaniu społecznym, w realizacji potencjału twórczego [5, s. 30-34].

Autor pod technologią wsparcia społecznego młodzieży rozumie całokształt metod wpływu i pracy z młodymi ludźmi, wykorzystywany w celu pomocy im w prawidłowym funkcjonowaniu w społeczeństwie i zaspokajaniu swoich potrzeb w warunkach optymalnych dla rozwiązania własnych problemów społecznych i ujawnienia własnego potencjału.

Technologie pracy socjalnej dzielą się na różne typy:

Społeczno-ekonomiczne technologie łączą w sobie wszystkie środki, za pomocą których pracownicy socjalni mają wpływ na materialne, moralne, narodowościowe, rodzinne i inne interesy społeczne i potrzeby klientów (ulgi, renty, odszkodowania, zachęty moralne etc.).

Grupa technologii organizacyjno-regulaminowych ustala sposób podporządkowania i koordynacji podmiotów pracy socjalnej, dotyczy wpływu administracyjnego służb społecznych, opartego na przepisach.

Psychologiczne i pedagogiczne technologie charakteryzują się oddziaływaniem na klienta poprzez mechanizm regulacji społeczno-psychologicznej i pedagogicznej jego dobrobytu społecznego i zachowań społecznych. W praktyce wsparcia socjalnego młodzieży najczęściej są wykorzystywane następujące technologie społeczno-psychologiczne:

Poradnictwo. Przede wszystkim, to jest dostarczanie młodzieży informacji związanych z aktualnymi problemami. Po drugie, to jest pomoc młodym ludziom w uświadomieniu ich głównych problemów, ich rozwiązanie lub udzielanie porad na temat sposobów ich rozwiązywania. Poradnictwo – to rodzaj aktywności zawodowej, który zawiera wykaz usług świadczonych przez specjalnie wyszkolonych ludzi, w celu udzielania pomocy w identyfikacji problemów i znalezieniu ich rozwiązania.

Doradztwo i orientacja zawodowa– całokształt działań mających na celu identyfikację i kształtowanie wizji młodych ludzi o ich przyszłości zawodowej, pomoc w określeniu swoich zainteresowań, zdolności i innych czynników, które mają wpływ na wybór przyszłego zawodu. Ta technologia wsparcia socjalnego młodzieży przewiduje nauczanie młodzieży specjalnych umiejętności profesjonalnych.

Informowanie – proces nadania przez specjalistę informacji, które mogą być przydatne dla klienta, ułatwić udzielanie wsparcia społecznego. Informacje te mogą być o zróżnicowanej treści: moralnej, etycznej,

medycznej, psychologicznej, społecznej, gospodarczej itp. W pracy socjalnej ta metoda jest najczęściej wykorzystywana.

Technologie korekcji – to są narzędzia pracy służb socjalnych z młodzieżą ze szczególnie wrażliwych grup. Są one wykorzystywane w celu odzyskania umiejętności społecznych, które były wcześniej zanim wystąpiły formy dewiacji w zachowaniu.

Ze względu na podmiot są wydzielane następujące rodzaje wsparcia:

W stosunku do indywiduum (studenta) to oznacza stać się podporą w sytuacji rozwoju i samostanowienia się; pomóc w czymkolwiek; podzielić jego punkt widzenia, pochwalić jego działania i zachowanie się w pewnej sytuacji.

W stosunku do nauczyciela (kuratora) wsparcie przewiduje uczestnictwo w jego postawach edukacyjnych w pewnej sytuacji; pomoc i wsparcie jego inicjatywy, kreatywności w działaniach społecznych i pedagogicznych w odniesieniu do konkretnej osoby czy grupy akademickiej.

W stosunku do grupy (grupy akademickiej) wsparcie oznacza udział w działaniach społecznych i edukacyjnych aktywistów, w działalności organizacyjnej i praktycznej, różnych inicjatywach; pomoc aktywistom i poszczególnym członkom grupy w realizacji inicjatywy i wsparciu kreatywności dla osiągnięcia sukcesu osobistego i zbiorowego; popieranie działań poszczególnych członków zespołu, czy małych grup.

Wsparcie społeczne istnieje we wszystkich sferach życia publicznego, w tym w oświacie (edukacji). Jednak specyfika wsparcia społecznego polega na tym, że pojawia się ono tam i wtedy, kiedy dana osoba wchodzi w interakcje ze społeczeństwem i stoi w obliczu problemów podczas tej interakcji. Proces wsparcia społecznego zinstytucjonalizowany i przeprowadzany jest przez specjalnie przeszkolony personel. Wsparcie społeczne pomaga:

- zdobyć osobie doświadczenie godnego zachowania się, wykonywania funkcji niezbędnych do realizacji roli społecznej i pedagogicznej w społeczeństwie;

- opanować pewne reguły i zasady;

- ukształtować właściwe społeczne cechy osobowości (edukacja społeczna), chęć i gotowość bycia członkiem różnych grup społecznych (formacja społeczna).

Pomoc społeczna jest procesem, który ma własną implementację (technologię realizacji). W zależności od infrastruktury wsparcia socjalno-pedagogicznego można wyróżnić:

1. ze względu na kryterium instytucjonalne – resortowe instytucje edukacyjne (uczelnie) i wewnętrzne (Służby Socjalne dla Młodzieży, zintegrowane i naukowo-badawcze ośrodki lub centra).

2. ze względu na kryterium wieku – skierowane na młodzież studencką, wykładowców i pracowników uczelni.

Tak więc, socjalna technologia wsparcia – to najbardziej optymalna sekwencja interakcji pedagoga społecznego (wspierającego, podmiotu wsparcia) oraz obiektu wsparcia (studenta, nauczycieli, grup akademickich), która pozwala zapewnić obiektowi racjonalne samodzielne wyrażenie siebie w pewnej sytuacji naukowej, życiowej i zawodowej.

Niezbędnym jest wsparcie socjalne dla studentów na uniwersytetach, ujawnienie jego mechanizmów, form i metod, określenie sił napędowych, określających jego kierunek oraz treść. Według Ustawy „O oświacie wyższej” z 2014 roku jednym z głównych zadań uczelni wyższej jest zapewnienie rozwoju fizycznego osobowości poprzez wychowanie fizyczne, rehabilitację i rekreację, działalność kulturalną i edukacyjną, która jest bezpośrednio połączona z poprawą pracy Studenckich Służb Socjalnych dla Młodzieży lub oddziałów socjalnych uczelni.

Dla otrzymania w przyszłości osobistości kompetentnej socjalnie i profesjonalnie, – odpowiedzialnej, socjalnie aktywnej, kompetentnej, uczciwej, która z szacunkiem zachowuje się wobec innych, – koniecznym jest stworzenie takich możliwości dla nabycia tych cech przez młodych ludzi w trakcie działań społecznie użytecznych równego wśród równych. Instytucją i zasobem tworzenia takiego człowieka może występować Studencka Służba Socjalna dla Młodzieży. Problem ten zasługuje na oddzielnie omówienie w odrębnych artykułach naukowych.

Lista wykorzystanych źródeł

1. Основы социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Н. Ф. Басова; [3-е изд., испр.]. Москва: Издательский центр «Академия», 2007. 288 с.
2. Технология социальной работы: учеб. пособие / Под ред. И. Г. Зайнышева. Москва: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2000. 250 с.
3. Гарашкина Н. В. Технологии подготовки специалистов социальной работы в вузе: компетентностный подход: монография / М-во образования и науки Рос. Федерации, Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. Тамбов: Издательство ТГУ, 2004. 186 с.
4. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2001. 432 с.
5. Солнышкина М. Г. Технологии социально-педагогической поддержки и реабилитации детей и молодежи. *Технологии социальной работы с молодежью*. Кострома, 2014. 350 с.

Сергій Котловий

старший викладач кафедри соціальних технологій
кандидат педагогічних наук
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ
БЕЗКОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ**

На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно підвищилися вимоги до здатності особистості, що зростає, поводитися компетентно, конструктивно, у складних умовах життя виявляти мобільність, наполегливість, упевненість у собі. Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу об'єктивують необхідність посилення уваги до створення в сім'ї та навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної людини з розвинутою самоповагою і почуттям власної цінності.

Людина як соціальна істота не може розвиватися поза суспільством, якому притаманні швидкий темп, ритм, чіткість, – провідні характеристики нашого часу. Впродовж свого життя людина має стати в міру гнучкою, витривалою, щоб зуміти вижити в цьому насиченому конфліктами світі. Конфлікти, як реальність сьогодення, займають значну частину нашого життя, а, отже, варто якомога раніше здобувати знання про закони конфліктної взаємодії, навчатися керувати конфліктом, робити його конструктивним; набувати соціального досвіду керування своїми емоціями, які здатні руйнувати наш внутрішній і зовнішній світ.

Таким чином, проблема конфлікту та його руйнівних впливів є однією з актуальних проблем часу, а її вирішення потребує не тільки певних знань, а й бажання самих людей безконфліктно вирішити проблеми. Навчальні заклади, як провідні соціальні інститути, мають провадити досить важливу місію – формувати в учнів соціальний досвід безконфліктної поведінки як основи людських взаємовідносин.

Сьогодні актуального значення набувають дослідження різноманітних конфліктів (О. Анцупов, А. Бандурка, Ф. Бородін, І. Ващенко, Н. Грішина, О. Донченко, Н. Коряк, Л. Котлова, Г. Ложкін, Л. Петровська, М. Пірен, Н. Пов'якель, О. Шипілов).

Теоретичними засадами наукових підходів до формування у молоді позитивно спрямованої поведінки стали праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Т. Алексєнко, О. Беспалько, Я. Гілінського, В. Гу-

рової, К. Гланзи, А. Капської, В. Корченова, І. Ковчиної, Н. Лавриченко, Л. Федотової. Інтенсивною розробкою теоретичних аспектів проблем соціального виховання учнівської та студентської молоді, вивченням соціальних чинників формування досвіду моральної поведінки особистості займалися К. Байша, І. Бех, І. Зверева, Т. Іщенко, І. Кон, Г. Лактіонова, А. Мудрик, В. Оржеховська, Ж. Петрочко, І.Рогальська, С. Савченко, Н. Сейко та інші. Водночас варто зазначити, що особливості формування соціального досвіду безконфліктної поведінки, у тому числі – соціально-педагогічні умови створення безконфліктного виховного середовища у закладах освіти, досліджені недостатньо.

Визначаючи природу і сутність поняття “соціальний досвід безконфліктної поведінки”, потрібно чітко визначити поняття “соціальний досвід”. Як свідчить аналіз наукових досліджень з педагогіки, існують різні підходи до тлумачення змісту цього поняття. Нам імponує думка А. Мудрика: “Соціальний досвід – поєднання різного роду вмінь і навичок, знань і способів мислення, норм і стереотипів поведінки, інтеріоризованих (привласнених) ціннісних установок, відображених відчуттів і переживань, досвід взаємодії з людьми, досвід адаптації та відокремлення, а також самопізнання, самовизначення, самореалізації та самоствердження” [1, с. 124].

Як зазначає Л. Рагозіна, “досвід – це не тільки взаємодія, тобто активна діяльність суб’єкта, а й слід, який залишається від такої взаємодії” [2, с. 20]. «Соціальний» – пов’язаний з відносинами людей у суспільстві [3, с.48]; «безконфліктна поведінка» – зовнішньо виражений і викликаний потребами особистості мотивований процес, спрямований на подолання конфліктів, конструктивний стиль поведінки людини, який знаходить своє виявлення у здійсненні вчинків, що не порушують соціально-нормативний порядок і сприяють нормальному функціонуванню та розвитку соціуму [4, с.73] .

Феномен соціального досвіду виступає в сучасних зарубіжних соціально-педагогічних теоріях показником результативної успішності процесів соціалізації, при цьому суспільство розглядається в статусі своєрідної “антропоморфізованої домінанти”, що активно впливає на внутрішні структури особистості. У рамках культурної антропології, за М. Мід “...оволодіння дитиною соціально значимими цінностями, нормами й зразками поведінки показує ефективність впливу культури на особистість як головного фактора людського життя, який учить дітей, як думати й діяти в суспільстві” [5, с. 45].

Як свідчить проведений нами аналіз наукової літератури, категорію “соціальний досвід безконфліктної поведінки” можна розкривати через такі психолого-педагогічні поняття, як “знання”, “уміння”, “навички”, “відносини”. Однак знання, набуті в досвіді, відмінні від тих, які набуває

суб'єкт у процесі теоретичного осмислення; вони містять вказівку на те, як діяти при взаємодії з суб'єктом. Уміння та навички теж прив'язані до суб'єкта: обмежуються тими операціями, які необхідні для соціальних відносин з іншими суб'єктами.

Варто зазначити, що існує безліч різнопланових характеристик досвіду. Нам видається цікавим опис характеристик видів досвіду, запропонований Н. Щурковою: 1) за соціальною значущістю – позитивний і негативний досвід; 2) за результативністю – багатий, зайвий, бідний, сумний, вдалий (успішний), суворий досвід; 3) за часом набуття – своєчасний, ранній (передчасний), пізній (запізнілий), поточний, минулий (історичний) досвід; 4) за змістовністю – загальний, індивідуальний, актуальний, досвід-консервант; 5) за рівнем психологічної освіти – уможлядний, первинний, вторинний досвід [6, с. 46].

Соціологи співвідносять соціальний досвід людини з її провідною поведінковою характеристикою (І. Кон); соціальні психологи відзначають формувальну значимість системи соціальних відносин особистості (Б. Паригін, В. Петровський); психологи характеризують соціальний досвід як значиму детермінанту суб'єкта, від якої залежить його внутрішня позиція (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, Л. Виготський, В. Новіков) [7; 8; 9; 10].

У нашому дослідженні ми, переважно, спиралися на асоціативно-рефлексорну і діяльнісну концепції процесу засвоєння особистістю, зокрема учнями професійних ліцеїв, соціального досвіду безконфліктної поведінки, а також на висновки досліджень Л. Савінової щодо існування чотирьох стадій прояву наявного та освоєння нового соціального досвіду в будь-якій життєвій ситуації, які ґрунтуються на кількох описаних вище теоріях:

1 стадія – репродуктивна: відтворення комплексу освоєних духовно-моральних цінностей, еталонів взаємодії з людьми – особистісна преадаптація до ситуації;

2 стадія – адаптивна: рефлексія та самовизначення щодо наявної ситуації, мобілізація і пристосування наявного соціального досвіду до ситуації, що виникла (суб'єктивізація в ситуації);

3 стадія – локально-моделююча: рефлексія розгортання ситуації, освоєння ціннісних норм вирішення ситуації, формування стратегії поведінки;

4 стадія – системно-моделююча: закріплення ціннісних норм, що виникли при вирішенні ситуації, спроба впливу на розв'язання ситуації [3, с. 74].

На основі аналізу наявних теорій ми дійшли висновку про те, що оволодіння соціальним досвідом безконфліктної поведінки забезпечується двома взаємопов'язаними процесами:

1) людина здобуває, засвоює знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, духовно-моральні норми та еталони відносин з іншими людьми, формує власне ставлення до себе і до навколишнього світу;

2) людина відтворює все засвоєне в своїй поведінці, у відносинах з іншими людьми.

Учень, що потрапляє у різні конфліктні ситуації під час навчання в ліцеї, проявляє вже накопичений, засвоєний рівень соціального досвіду і освоює новий. Цей процес носить циклічний характер і зумовлений багатьма чинниками: індивідуальністю особистості учня, наявним на даний момент соціальним досвідом, ступенем участі педагогічних працівників у процесі формування соціального досвіду безконфліктної поведінки.

Соціальний досвід безконфліктної поведінки є не просто набором уявлень, навичок, умінь, зразків поведінки, а виступає узагальненим способом діяльності і спілкування (життєдіяльності).

Тому важливо враховувати, що сама специфіка соціального досвіду є похідною не стільки від соціальних впливів, оточення, форм матеріальної і духовної культури, адресованих людині, скільки від того, яку позицію в контексті життєдіяльності вона займає, як співвідносить себе з дійсністю, яка ступінь її соціальної активності, розуміння свого внутрішнього світу і сформованості соціальних установок на себе. Це дає підставу вважати, що соціальний досвід виступає потенційним носієм суб'єктності індивіда в процесі соціалізації та виховання, що безпосередньо впливає на його поведінку в конфліктах.

Отже, успішність формування соціального досвіду безконфліктної поведінки багато в чому залежить від усвідомлення соціальних причин виникнення конфліктів, забезпечення єдності всіх структурних компонентів та від участі в цьому процесі різних соціальних інституцій: сім'ї, навчальних закладів, громадських організацій, соціокультурних установ тощо.

Список використаних джерел

1. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 200 с.
2. Рагозина Л. Д., Щуркова Н. Е. Классное руководство: формирование жизненного опыта у учащихся. Москва: Пед. общество России, 2002. 160 с.
3. Савинова Л. С. Формирование социального опыта подростков в педагогической системе Всероссийского детского центра «Орленок»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Ярославль, 1999. 164 с.
4. Котловий С. А. Соціально-педагогічна взаємодія як чинник безконфліктної поведінки викладачів та учнів професійного. *Актуальні проблеми педагогіки та психології*. Матеріали міжнар. науково-практичної конференції (м. Львів, Україна, 7-8 жовтня 2011 р.): у 2-х частинах. Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2011. Ч. 1. С. 73–76.
5. Мид М. Культура и мир детства. Москва: Наука, 1988. 429 с.

6. Щуркова Н. Е. Практикум по педагогической технологии: научное пособие. Москва: Педагогическое общество России, 1998. 234 с.
7. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. Москва: Наука, 1980. 335 с.
8. Асмолов А. Г. Психология личности. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 368 с.
9. Вернер Войденфельд Х. С. Конструктивные конфликты: воспитание толерантности как основы демократии. *Перспективы: сравнительные исследования в области образования*. 2003. Т. 32. № 1. С. 109–116.
10. Новикова Л. И. Школа и среда. Москва: Знание, 1985. 80 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дем'янчук Юлія

*викладач кафедри соціальної та практичної психології
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Леся Олійник

*студентка 4 курсу
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ-ПРОКРАСТИНАТОРІВ

Людина у сучасному світі постійно відчуває брак часу на виконання всього бажаного. Вважається, що до подібних умов вона може пристосуватися, грамотно плануючи і витрачаючи власні сили, час, інші ресурси, але нерідко виходить так, що люди відкладають виконання важливих справ «на потім». При цьому вони можуть займатися малими, незначними справами. Явище відкладання важливих справ «на потім» позначається терміном «прокрастинація» (Н. Мілграм, П. Стіл, К. Лей, Я. Варварічева, Є. П. Ільїн та ін.).

Особливою категорією населення, що чи не найсильніше страждає від прокрастинації є студенти, які мають виконувати академічні завдання, передбаченні навчальними планами у вигляді різноманітних проєктів, професійно-орієнтованих завдань до дисциплін. Дослідження В.С. Ковиліна показали, що 45%-95% студентів вважають себе завзятими прокрастинаторами [1, с. 23]. Така стратегія у навчальній діяльності може переходити у статус особистісних цінностей. У роботах Б.Г. Ананьєва, Б.І. Додонова, Д.О. Леонтьєва, О.Л. Музики, М. Рокіча висловлюється думка, що цінності є вищою особистісною інстанцією, яка відповідає в тому числі за діяльність людини та мотивацію до її виконання.

Тому метою нашої роботи є дослідження структури ціннісних орієнтацій молоді через з'ясування їх відмінностей у працюючих та непрацюючих студентів-прокрастинаторів.

Дослідження складалося з трьох основних етапів. На першому етапі нами було визначено рівень академічної прокрастинації студентів (методика К. Лей). Метою другого етапу було вивчення ціннісних орієнтацій працюючих та непрацюючих студентів-прокрастинаторів (методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича). Третій етап дозволив проаналізувати когнітивну структуру академічної прокрастинації студентів (метафоричні асоціативні зображення «Мій ВОЯЖ», К. Гаври-

ловська та Ю. Дем'янчук). Використання метафоричних асоціативних зображень сприяє рефлексії студентами власних пояснювальних механізмів прокрастинації у навчальній діяльності.

За результатами дослідження рівня академічної прокрастинації вибірку склали 40 студентів з високим та середнім рівнем академічної прокрастинації – 20 працюючих та 20 непрацюючих студентів (по 10 юнаків та юнок).

Результати дослідження свідчать, що у працюючих студентів-прокрастинаторів цінності «професійної самореалізації» є домінуючими (40,9%), тоді як у непрацюючих вони знаходяться на дещо нижчому рівні (54,6%). На противагу цьому, цінності «особистого життя» у працюючих студентів-прокрастинаторів займають нижчу позицію (51%), а у непрацюючих – вищу (45,4%). Це може пояснюватись тим, що попри прокрастинацію в навчальній діяльності, працюючі студенти мають спрямованість на здобутки в межах своєї роботи, а непрацюючі спрямовані на досягнення в особистому житті.

Аналіз інструментальних цінностей студентів-прокрастинаторів свідчить, що у працюючих студентів є перевага над непрацюючими в межах цінностей «справи» (у працюючих показник (63,8%), у непрацюючих – (74,8%)). Етичні цінності в обох категорій студентів-прокрастинаторів знаходяться приблизно на однаковому рівні. Цінності «спілкування» переважають у непрацюючих з показником (49,4%), працюючі показали результат 60,2%.

Така картина може пояснюватись тим, що незважаючи на недостатню активність в напрямку навчання, працюючі студенти-прокрасти-

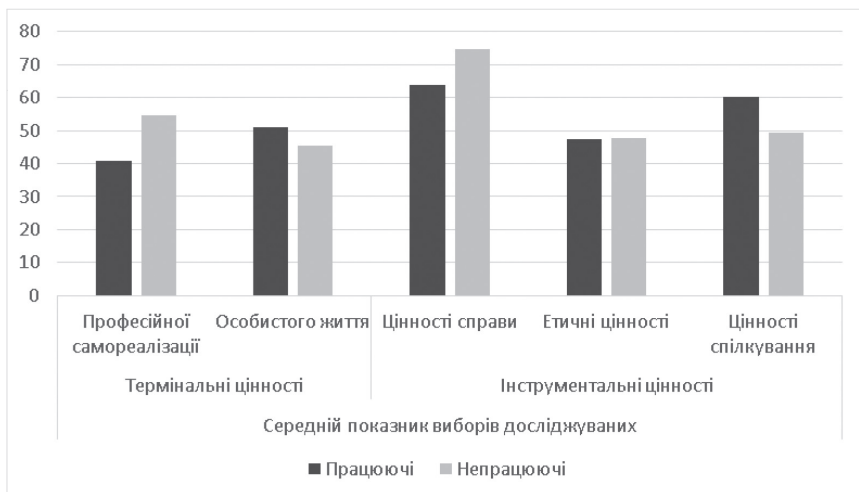

Рис.1 Ціннісні орієнтації працюючих та непрацюючих студентів-прокрастинаторів

натори в більшій мірі послуговуються «діяльнісними» інструментальними цінностями, які вони, ймовірно, використовують в напрямку своєї професійної діяльності, яка не стосується навчання. Водночас, непрацюючі студенти більш звернені на позанавчальну та позапрофесійну діяльність, налагоджуючи соціальні зв'язки (див. Рис.1).

За результатами третього етапу було виявлено, що 63% працюючих студентів-прокрастинаторів, попри наявне бажання відкласти важливі справи у навчальній діяльності, надають перевагу стратегії досягнення навчальних здобутків, яка передбачає власну відповідальність («працьовитість»), («швидкість»). Це може говорити про наявність у них ціннісних орієнтацій, спрямованих на професійну самореалізацію. Непрацюючі ж студенти є менше самостійними, вони мало покладаються на власні сили, радше розраховують на удачу та чийсь допомогу («везіння», «чийсь допомога»).

Серед перешкод у досягненні навчальних здобутків працюючі студенти частіше виділяють зовнішні характеристики («брак часу»), які мало залежать від особистості прокрастинатора, а непрацюючі, навпаки – внутрішні особистісні характеристики («лінь»). Це може свідчити про те, що непрацюючі студенти-прокрастинатори усвідомлюють свою відповідальність за те, що відкладають важливі навчальні завдання, в той час, як працюючі студенти як основну причину відкладання виконання навчальних завдань називають брак часу, викликаний трудовою діяльністю.

Отже, за результатами дослідження ціннісних орієнтацій працюючих та непрацюючих студентів-прокрастинаторів виявлено, що у працюючих студентів-прокрастинаторів домінуючими є цінності «професійної самореалізації» та цінності «справи», а у непрацюючих – цінності «особистого життя» та цінності «спілкування». Це може свідчити про те, що попри прокрастинацію в навчальній діяльності, працюючі студенти мають спрямованість на здобутки в межах своєї роботи, а непрацюючі спрямовані на досягнення в особистому житті та налагодженні соціальних зв'язків.

Метафоричне дослідження підтвердило спрямованість працюючих студентів на цінності «професійної самореалізації» та виявили те, що непрацюючі студенти усвідомлюють власну провину за прокрастинацію в межах навчальної діяльності, а працюючі перекладають її на нестачу часу викликану роботою.

Список використаних джерел

1. Ковылин В. С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации. *Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие*. 2013. № 2. С. 22–41.
2. Аза Л. А., Поддубный В. А., Ручка А. А. Ценностные ориентации работающей молодежи. Киев: Наукова думка, 1978. 203 с.

Людмила Фальковська

старший викладач
кафедра соціальної та практичної психології
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ, ЩО НАВЧАЮТЬСЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНОСТЯМИ ФІЛОЛОГІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ

Формування свідомої, суспільно активної особистості, здатної до саморозвитку і самореалізації, є одним із першочергових завдань вищої школи. Світова тенденція гуманізації освіти висуває певні вимоги до смислового виміру існування особистості, тому вивчення особливостей ціннісно-смислової сфери студентів набуває особливого значення. Освітні реформи України спрямовані на формування у студентства здатності до самопізнання й самовизначення, у тому числі ціннісно-смислового його самоорієнтування, що має обумовити підвищення відповідальності за власне особистісне та професійне самовдосконалення майбутніх еліт суспільства.

Зміст ціннісно-смислової сфери сучасної студентської молоді визначатиме найближчим часом перспективи та напрямок розвитку нашого суспільства, тому важливо здійснювати моніторинг цього стержневого особистісного утворення з метою розуміння його змісту та попередження деформацій. Найпоширенішими серед таких вважаються труднощі самовизначення життєвих пріоритетів молодими фахівцями, ознаки їх соціальної дезадаптації тощо. Усе вище викладене обумовило доцільність дослідження особливостей ціннісно-смислової сфери університетської молоді.

Ми зосереджуємося на аналізі особливостей ціннісно-смислової сфери студентів третього курсу, що навчаються в університеті за спеціальностями «Філологія» та «Менеджмент» як спеціальностей, випускники яких потенційно мають найширші можливості професійної самореалізації. Ми припускаємо, що ціннісно-смислова сфера особистості студентів опосередковується цілями, вподобаннями, пріоритетами, змістом та цінностями, що культивуються як професійно значимі для успішної реалізації, тому будуть спостерігатися відмінності у змісті ціннісно-смислових утворень студентів, що успішно засвоюють обраний фах та навчаються за вище вказаними галузями знань.

Методологічну та теоретичну основу нашого дослідження складають: принципи детермінізму та системного підходу до вивчення психіч-

них явищ (Б.Ф. Ломов, В.І. Слободчиков, Е.Г. Юдін), на основі яких ціннісно-смыслова сфера розглядається як складна багаторівнева система; концепція смыслової структури свідомості (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв); методологія системного підходу до розуміння особистості (Г.С. Костюк, В.В. Рибалка, С.А. Рубінштейн, С.О. Сисоєва, Н.В. Чепелева та ін.); положення про особистісні цінності як основи смыслу життя (О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Ф.Є. Василюк, Д.О. Леонтьєв, А. Маслоу, В. Франкл); концепція смыслових структур особистості (Д.О. Леонтьєв) та динаміку смыслових утворень (А.І. Божович), положення про смыслову природу розвитку та функціонування особистості (К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, В.П. Зінченко, Д.О. Леонтьєв, О.М. Леонтьєв, В.М. Мясіщев, В.А. Петровський, О.В. Сірий); концептуальні підходи в дослідженні ціннісно-смыслової сфери особистості (Б.Г. Ананьєв, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, М. Рокіч, В.В. Турбан, Д.М. Узнадзе, В.А. Ядов та інші).

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження: на теоретичному рівні застосовувалися концептуальний аналіз наукової літератури, наукова інтерпретація, порівняння, синтез, теоретичне моделювання. На емпіричному рівні використовувалися методи: „Опитувальник цінностей” Ш. Шварца в адаптації В. Карандашева та «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча (для визначення пріоритетних цінностей); «Дослідження системи життєвих смислів» В. Котлякова (з метою з'ясування прийняття різних типів життєвих смислів); „Must-тест” П. Іванова, О. Колобової (з метою визначення ключових життєвих цінностей-стимулів студентів); «Статус професійної ідентичності» А.А. Азбель, А.Г. Грецов (для виявлення структури професійно-релевантних цінностей); методи математико-статистичної обробки даних – первинний статистичний аналіз; t-критерій Стьюдента. Статистичне опрацювання і графічна презентація отриманих результатів здійснювалися за допомогою комп'ютерної програми Microsoft Excel та пакета статистичних програм Statistika 13.0.

Найбільш виразно питання цінностей було розкрито в гуманістичній психології, де особистість є унікальною цілісною системою (Г. Олпорт, К. Роджерс), здатною до самоактуалізації (А. Маслоу). Вітчизняні дослідники процес становлення ціннісно-смыслової сфери називають аксіогенезом та описують ряд онтогенетичних його стадій із відповідними особистісними трансформаціями (М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко). Ціннісна проблематика розглядається у різних аспектах вивчення властивостей та розвитку особистості. Наукову базу психолого-педагогічного аспекту теорії цінностей створено Б.Г. Ананьєвим, О.М. Леонтьєвим, В.М. Мясіщевим, С.А. Рубінштейном, Д.М. Узнадзе, В.А. Ядовим та іншими. Б.Ф. Ломов наголошував, що у психологічній літературі більше уваги приділяється «динамічній», «векторній» стороні цінностей.

На нашу думку, на сьогодні найбільш масштабним у сфері ціннісної проблематики є дослідження Д.О. Леонтьєва [1], який зазначає, що незважаючи на значну кількість психологічних досліджень, у поняття «цінність» досі не має свого чіткого визначення. Він виділяє три основних варіанта розуміння психологічної природи індивідуальних цінностей:

- розуміння цінності через їх зв'язок з такими поняттями як думка, уявлення, переконання (В. Брожик, М. Рокіч, А.О. Ручка, Ш. Шварц та У. Білски);
- цінності ототожнюються з поняттям ціннісної орієнтації і розглядаються як різновид соціальних установок чи інтересів (В.О. Ядов, Д.М. Узнадзе, Д.О. Леонтьєв);
- поняття «цінність» зближується з поняттями «потреба», «мотив» (Б.С. Братусь, Ф.Є. Василюк, Б.І. Додонов, А. Маслоу та інші) та наголошують на смисловій природі цінностей (Д.О. Леонтьєв).

Ціннісна проблематика у філософії, соціології, психології та етиці представлена як три форми існування цінностей: як суспільні ідеали, які є продуктом суспільної свідомості і суспільні уявлення про досконалість у різних сферах життя; як предметне втілення цих ідеалів у діях чи творіннях конкретних людей; як мотиваційні структури особистості, які спонукають до предметного втілення у поведінці і діяльності суспільних ціннісних ідеалів.

У психологічній науці цінності, їх структура розглядаються переважно як особистісне утворення, як динамічна складова у структурі особистості. Втім, єдиної універсальної класифікації цінностей не існує, однак дослідники є одностайними у тому, що найвищий рівень в системі цінностей посідають ціннісні орієнтації – спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей та задоволення своїх потреб.

Таким чином, можна стверджувати, що дослідники, зокрема Б.С. Братусь, Г.Є. Залеський, І.Є. Головаха, Т.В. Корнілова, С.С. Бубнова та інші, особисті цінності розглядають як складну ієрархічну систему, яка виконує регуляторну функцію активності людини, перебуваючи на перетині мотиваційно-потребової сфери та світоглядних структур свідомості.

Розуміння поняття «смысл», «смысловая структура», з точки зору психологів, часто зближується або ж ототожнюється з поняттям «цінність». На думку багатьох науковців, ці терміни є компліментарними і їх сутність найкраще реалізується в понятті ціннісно-смысловой сфери особистості, стан якої безпосередньо впливає на рівень розвитку особистості. Так, науковці, дослідження яких зосереджені на психології смыслу (Д.О. Леонтьєв, Г.С. Костюк, Н.І. Нелюбін, Г.Л. Тульчинський, Г.П. Щедровицький та ін.) вважають, що смысл є основою для пізнання світу, і саме смысл спрямовує та активізує діяльність людини. Тобто, те, що надає життю сенс, може лежати і в майбутньому (цілі), і в сьогоденні (почуття повноти і насиченості життя), і в минулому (задоволеність

підсумками прожитого життя). Разом з тим це питання не пізнання, а визнання: людина не винаходить або інтелектуально не конструює сенс життя, а знаходить його за допомогою конкретних дій.

Смислова сфера особистості являє собою ієрархічно побудоване багаторівневе психічне утворення, яке має певні властивості і, в залежності від умов, в яких перебуває особистість, може певною мірою розвиватися. Ціннісно-смислову сферу особистості більшість науковців розглядають як підструктуру в структурі особистості.

Якщо говорити про перевірку гіпотези, то було проведено цикл емпіричних досліджень, які складалися з декількох етапів.

На першому етапі було організовано дві вибірки – студентів 3 курсу, що навчаються в ЖДУ за спеціальностями «Філологія» (10 осіб) та «Менеджмент» (10 осіб). Вибірку склали дівчата віком 20 - 24 років, що виявили бажання взяти участь у запропонованому дослідженні (вибірка сформована випадковим чином та рандомізована за віком та статтю).

На другому етапі дослідження для визначення пріоритетних цінностей було проведено діагностичні процедури: «Опитувальник цінностей» Ш. Шварца в адаптації В. Карандашева [2] (перша частина) та «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [3] в обох групах.

На третьому етапі з метою з'ясування прийняття різних типів життєвих смислів здійснено дослідження системи життєвих смислів за опитувальником В. Котлякова.

Четвертий етап з метою визначення ключових життєвих цінностей-стимулів студентів включав дослідження за діагностичною процедурою „Must-тест” П. Іванова, О. Колобової [4].

П'ятий етап передбачав виявлення структури професійно-релевантних цінностей за допомогою опитувальника «Вивчення статусів професійної ідентичності» (за А.А. Азбель, А.Г. Грецов) [5].

Порівняльний аналіз результатів дослідження для обох вибірок виявив несуттєві відмінності у цінностях (не виявлено статистично значимих відмінностей), однак є ряд цікавих тенденцій у смисловій сфері та у особливостях професійного становлення студенток (Рис. 1.).

У цінностях філологів помітна особлива увага до традицій та доброти, вони виявились більш амбітними щодо досягнень та влади. Водночас конформність (здатність працювати у команді, часом поступатись задля спільного блага) є виразнішою у майбутніх менеджерів.

Графічний аналіз ціннісних орієнтацій майбутніх філологів та менеджерів (Рис.2.) вказує на заперечення альтруїзму серед філологів, домінування спрямованості на справи, професійної самореалізації, прийняття інших (на відміну від менеджерів).

Втім, майбутні менеджери є більш конкретними у цінностях, приділяють більше уваги особистому життю, спілкуванню, ніж майбутні філологи.

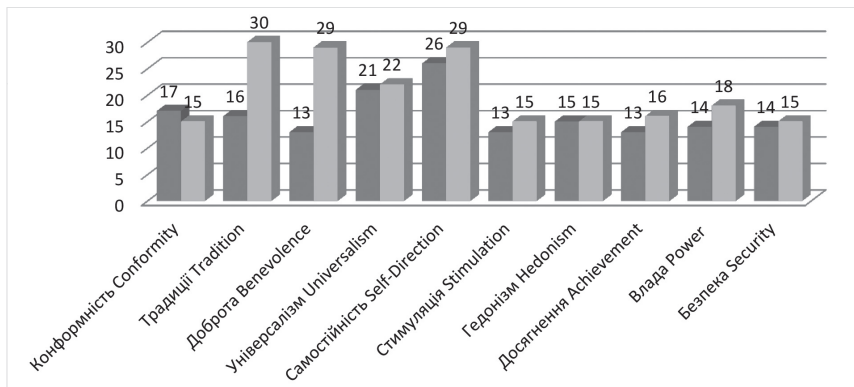

Рис. 1. Порівняльна характеристика та міри значення цінностей майбутніх філологів та менеджерів

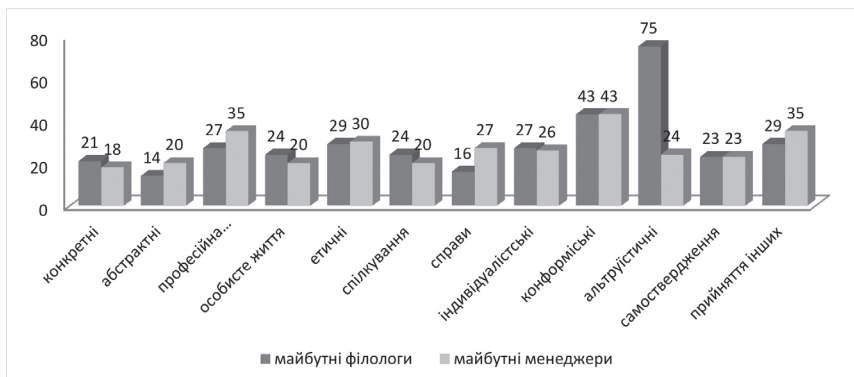

Рис. 2. Порівняльний аналіз рейтингових показників термальних та інструментальних цінностей майбутніх філологів та менеджерів (зворотна залежність – чим вищий показник, тим нижче рейтинг)

Порівняльний аналіз життєвих смислових утворень майбутніх фахівців у царині філології та менеджменту виявили статистично не значимі відмінності, які можна простежити на рівні графічного зображення (Рис.3). Суттєві відмінності помічено у таких сенсах як сімейне життя, статус та гедонізм – для філологів вони мають більшу вартість, ніж для менеджерів. Для менеджерів більшої ваги набувають самореалізація та екзистенція, при цьому схожим є ставлення до альтруїзму, комунікації та когніції учасників дослідження обох вибірок.

Порівняльний аналіз життєвих цінностей майбутніх філологів та менеджерів виявив статистично недостовірні відмінності, однак майбутні

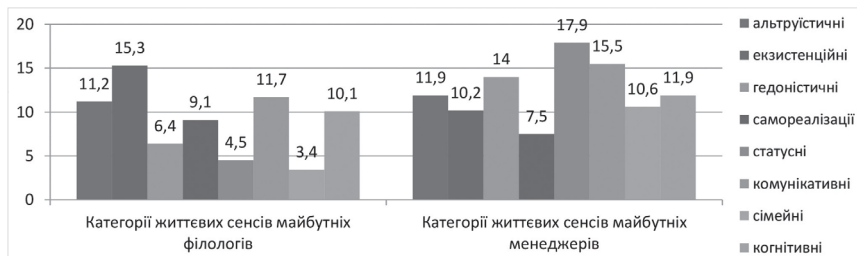

Рис. 3. Аналіз ваги, значення життєвих смислів у обох вибірках (чим менше сума рангових значень, тим більшу вагу має ця категорія в системі життєвих смислів)

менеджери стрімко випереджають майбутніх філологів у таких життєвих цінностях як матеріальний успіх, влада та впливовість, безпека та захищеність, які, на наш погляд, відображають цінності, представлені у фахові як значимі та вартісні, тому у процесі професійного становлення студентів вони проявляються доволі чітко (Рис. 4).

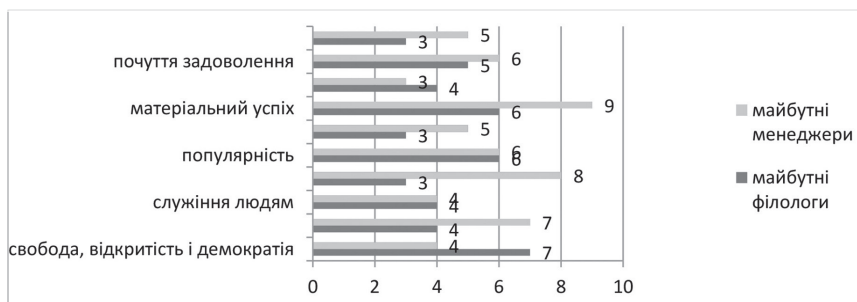

Рис. 4. Частота звучання життєвих цінностей у варіантах продовжених речень майбутніх філологів та менеджерів

Майбутні філологи сповідують першочергово ідеї свободи, відкритості та демократії, їм властиві такі життєві цінності, як популярність (на рівні з менеджерами), матеріальний успіх та почуття задоволення. У рівній мірі обома вибірками поціновується служіння людям.

Професійне становлення позначається на якості та змісті цінностей, ціннісних орієнтацій та смислів майбутніх фахівців, тому спробуємо порівняти їх статус професійної ідентичності (Таблиця 1.). Якщо вони є подібними, то наше припущення є правильним, якщо відмінними – значить, припущення потребує перевірки у більших масштабах (аби уникнути випадковості) та пошуку інших причин, що можуть впливати на особливості ціннісно-смыслові сфери студентської молоді.

Обчислення, проведені для оцінки відмінностей величин середніх значень обох вибірок за Критерієм Стюдента не

	Статус професійної ідентичності							
	не визначена		нав'язана		мораторій		сформована	
	Ф*	М**	Ф	М	Ф	М	Ф	М
Слабо виражений статус	0	1	0	4	0	4	1	0
Вираженість нижче середнього рівня	3	2	10	0	2	0	4	1
Середня ступінь вираженості	7	5	0	5	4	5	5	6
Вираженість вище середнього рівня	0	2	0	1	4	1	0	3
Сильно виражений статус	0	0	0	0	0	0	0	0
t-критерій студента	2.78 p≤0.05		2.78 p≤0.05		2.78 p≤0.05		2.78 p≤0.05	
	t (0) знаходиться в зоні незначимості							

Таблиця 1. Показники статусу професійної ідентичності майбутніх філологів та менеджерів (за А.А. Азбель, А.Г. Грецов). Ф* – філологи, М – менеджери**

дали бажаного результату. Критичне значення критерію засвідчує незначимі відмінності у показниках обох вибірок.

У якості висновків потрібно сказати, що в ході проведеного дослідження було виявлено, що зміст ціннісно-смислової сфери студентів значною мірою залежить від ступеня їхнього ціннісного самовизначення та ідентифікації, яке розкриває сутність відношень між цінностями та є визначальним у взаємодії людини зі світом. У результаті цього набуває смислу побудова особистістю власної ціннісної ієрархії, яка є орієнтиром у життєвому просторі.

Здійснений порівняльний аналіз отриманих результатів виявив відсутність значимого зв'язку змісту ціннісно-смислової сфери зі статусом професійної ідентичності студента. Ціннісно-смислова сфера майбутнього фахівця лише частково визначається особливостями вимог та умовами професійної сфери, суттєву роль у формуванні цінностей та смислів молоді відіграє соціальне оточення (макро- та мікро-) та її здатність до особистісного зростання як умови професійної та соціальної самореалізації у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / [3 изд., доп.]. Москва: Смысл, 2007. 511 с.
2. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. СПб.: Речь, 2004. 70 с.
3. Rockeach M. Beliefs, Attitudes, and Values. San Francisco: Jossey-Bass, 1969. XVIII, 214 p.
4. Психологічне забезпечення становлення фахівця у професіях типу „людина-людина”: монографія / за ред. О. М. Кокуна. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 266 с.
5. Диагностика профессионального самоопределения: учеб.-метод. пособие / сост. Я. С. Сунцова. Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009. 112 с.

Ольга Савиченко

доцент, кандидат психологічних наук
кафедра соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Тетяна Ільницька

студентка 1 курсу магістратури
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ДСНС З РІЗНИМ ДОСВІДОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Екстремальні умови праці накладають відбиток на психічне здоров'я працівників. Метою статті є представлення результатів дослідження психічного здоров'я працівників Державної Служби Надзвичайних Ситуацій (ДСНС) з різним досвідом професійної діяльності.

Ми припустили, що психічне здоров'я осіб, що працюють в екстремальних умовах залежить від професійного досвіду. У процесі здобуття професійного досвіду знижується рівень якості життя та життєстійкості рятувальників. Відсутність досвіду роботи в екстремальних ситуаціях пов'язана із соціальними компонентами психічного здоров'я, а наявність досвіду екстремальної професійної діяльності пов'язана із особистісними компонентами психічного здоров'я.

Для емпіричного дослідження ми використали опитувальник якості життя Всесвітньої організації охорони та «Тест життєстійкості» С. Мадді. Дослідження проводилося у 2017-2018 роках на базі Житомирського міського відділу ДСНС. Загальна вибірка складала 30 осіб з різним досвідом роботи.

Отримані результати вдалося факторизувати. Розглянемо результати дослідження працівників з невеликим досвідом роботи в Державній службі надзвичайних ситуацій (Рис.1.).

Перший фактор, що охоплює 22% дисперсії, описує виклики психічного здоров'я у професії рятувальника (негативні емоції, фізичний біль і дискомфорт, втома) та стратегії коупінгу (сон і відпочинок, практична соціальна підтримка, навколишнє середовище). За другим фактором, що охоплює 20% дисперсії, ми бачимо ресурси психічного здоров'я у професії рятувальника (позитивні емоції, можливості отримання нової інформації та навичок, особисті відносини, фізичні ресурси, самооцінка).

Розглянемо факторну модель психічного здоров'я працівників з великим досвідом роботи в екстремальних умовах (Рис.2.).

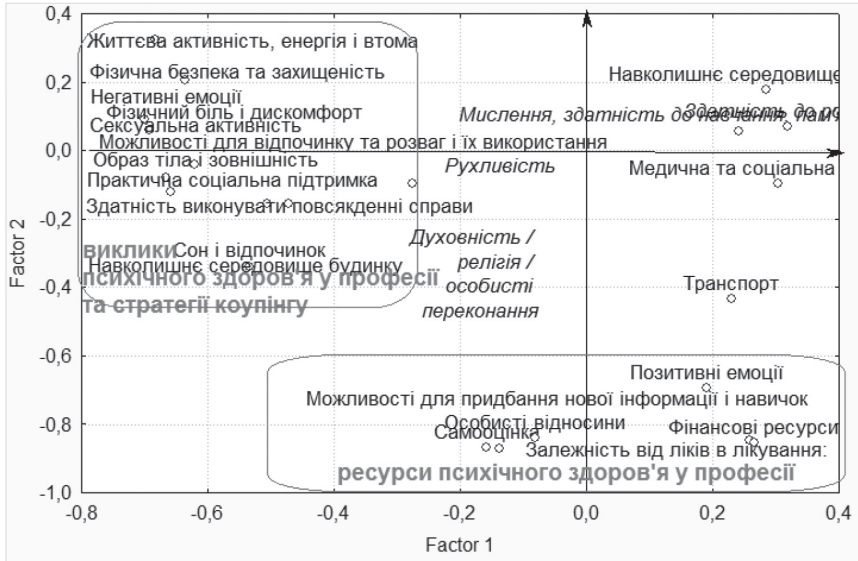

Рис.1. Результати факторного аналізу працівників з невеликим досвідом роботи

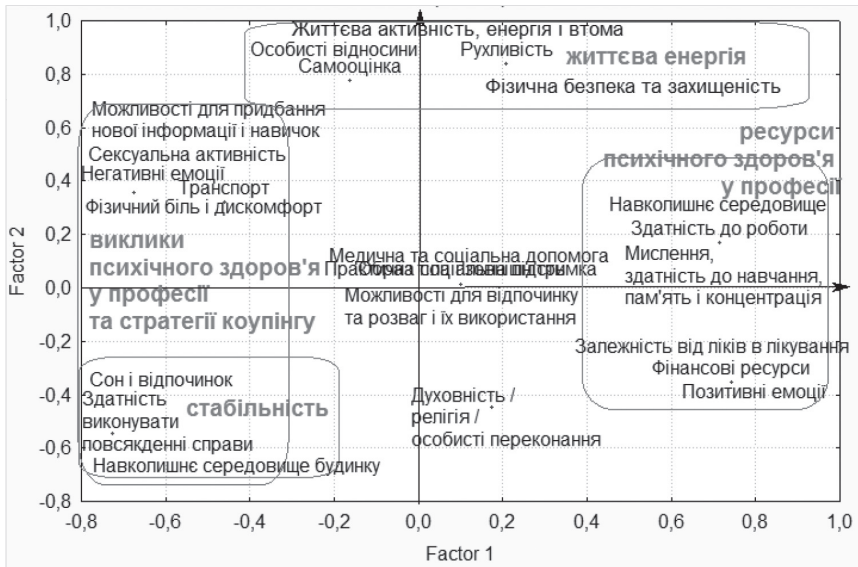

Рис.2. Результати факторного аналізу працівників з досвідом роботи

За першим фактором, що охоплює 27% дисперсії, протиставляються ресурси психічного здоров'я у професії (навколишнє середовище, здатність до роботи, мислення та здатність до навчання, фінансові ресурси, позитивні емоції) та виклики психічного здоров'я у професії (негативні емоції, фізичний біль і дискомфорт) і стратегії коупінгу (сон і відпочинок, можливості отримання нової інформації, навколишнє середовище).

За другим фактором, що охоплює 24% дисперсії, протиставляються ресурси позапрофесійного життя: життєвої енергії (фізична безпека та захищеність, життєва активність, особисті відносини, рухливість) та стабільності (навколишнє середовище, здатність виконувати повсякденні справи).

Бачимо, що як ресурси, так і ризики для психічного здоров'я у свідомості працівників з різним досвідом відмінні. Працівники без досвіду роботи вбачають ресурси в особистісних характеристиках, тоді як досвідчені працівники частіше задіюють соціальні ресурси. Окрім того, досвідчені працівники відокремлюють професійне та особисте життя. Втома частіше стає викликом при відсутності досвіду роботи, а справлятися з труднощами недосвідчені рятувальники намагаються за допомогою соціальної підтримки, тоді як досвідчені працівники усвідомлюють роль самовдосконалення в професії.

Список використаних джерел

1. Опросник качества жизни (версия ВОЗ) ВОЗКЖ-100. URL: http://xn----7sbbaeiowbgqig8abjbc7acd6a9czc6mla.xn--p1ai/downloads.php?download_id=27 (дата звернення 05.08.2018).
2. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости. Москва: Смысл, 2006. 63 с. URL: http://www.aksp.ru/work/activity/nac_strateg/resurs_centra/files/soln_testgizn.pdf (дата звернення 05.08.2018).

Ольга Савиченко

доцент, кандидат психологічних наук,
кафедра соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Дмитро Міров

студент 1 курсу магістратури
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

СТРУКТУРА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЮНАКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ІГРОВОЇ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

Сучасні дослідження в рамках психології надзвичайно насичені тематикою взаємодії людини та комп'ютера. Все частіше виникають проблеми комп'ютерної залежності, дослідження яких є все ще актуальними у психології. Нашу увагу привернула проблема ігрової інтернет-залежності. Ми припустили, що рівень психічного здоров'я пов'язаний з наявністю ігрової інтернет-залежності (Рис.1.).

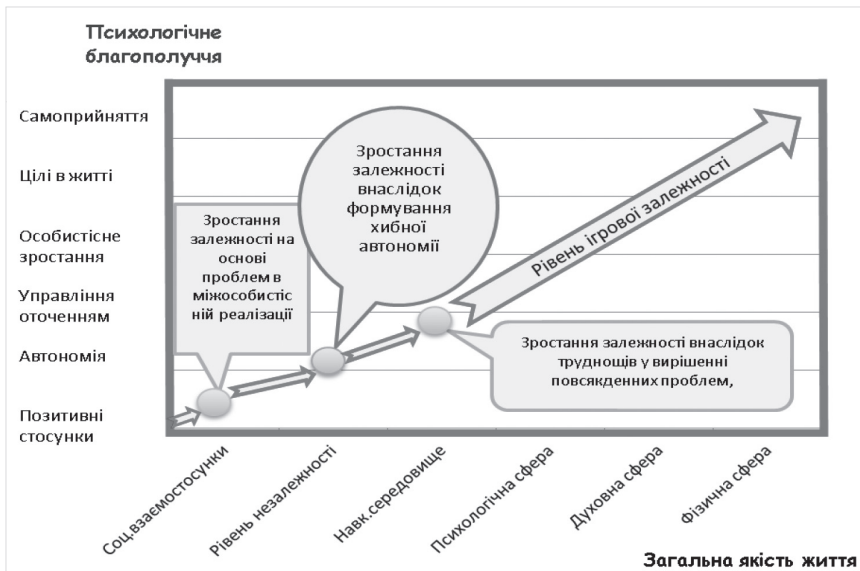

Рис.1. Теоретична модель дослідження психічного здоров'я осіб юнацького віку з різним рівнем розвитку ігрової інтернет-залежності

На нашу думку, у комп'ютерних користувачів зростання ігрової залежності спостерігається внаслідок проблем реалізації на міжособистісному рівні та формування «хибної» автономії. Рівень ігрової інтренет-залежності пропорційно зростає в результаті труднощів у вирішенні повсякденних проблем та життєвих ситуацій.

Для дослідження психічного здоров'я респондентів юнацького віку з різним рівнем розвитку ігрової інтернет-залежності було використано опитувальник якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я [1], шкалу психологічного благополуччя Ріфф [2] та тест Кімберлі-Янг на інтернет-залежність [3].

У дослідженні взяло участь 30 осіб віком від 20 до 25 років з різним досвідом ігрової інтернет-залежності. Дослідження проводилося у 2017-2018 роках.

Отримані дані вдалося факторизувати. Проаналізуємо результати дослідження осіб без інтернет-залежності (Рис.2.).

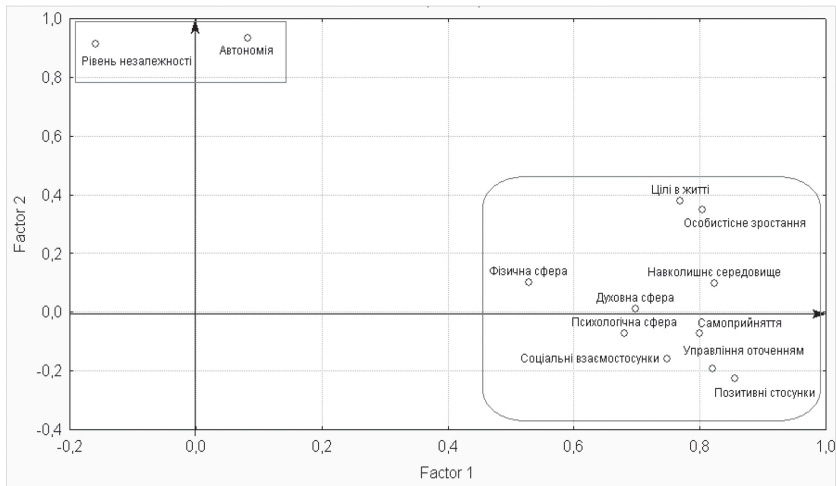

Рис. 2. Факторний аналіз результатів дослідження осіб без інтернет-залежності

За другим фактором ми бачимо пов'язані між собою конструкти «рівень незалежності» та «автономія», які характеризують юнаків без ігрової інтернет-залежності як достатньо самостійних та незалежних особистостей. Що стосується першого фактору, то тут бачимо достатньо велике скупчення ознак, найбільш вираженими серед яких є «Особистісне зростання», «Навколишнє середовище», «Самоприйняття», «Управління оточенням» та «Позитивні стосунки».

Конструкти «Навколишнє середовище» та «Управління оточенням» є спорідненими і відображають комунікабельність досліджуваних,

здатність вирішувати поставлені перед собою завдання та різного рівня проблеми, використовуючи ті можливості та обставини, які вони мають на даний момент часу. В свою чергу, конструкти «Самоприйняття», «Позитивні стосунки» та «Особистісне зростання» вказують на комплекс критеріїв, завдяки яким психічне здоров'я досліджуваних знаходиться на доволі високому рівні: усвідомлення своїх позитивних та негативних, сильних та слабких сторін, підтримання постійних доброзичливих контактів з іншими людьми та прагнення до саморозвитку, постановка життєвих цілей та пріоритетів.

Таким чином, у осіб без досвіду ігрової інтернет-залежності спостерігається баланс у більшості сфер та шкал психічного здоров'я, провідною з яких є автономія.

Розглянемо результати дослідження осіб з ігровою інтернет-залежністю (Рис.3.).

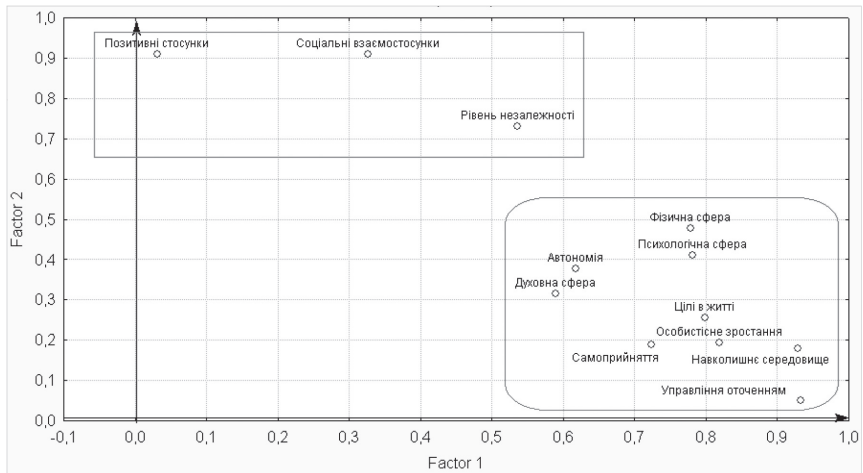

Рис. 3. Факторний аналіз результатів дослідження осіб з ігровою інтернет-залежністю

Аналізуючи перший фактор, бачимо ситуацію, подібну до першої групи досліджуваних. Тут можна виокремити такі ознаки: «Цілі в житті», «Особистісне зростання», «Фізична сфера», «Автономія», «Психологічна сфера», «Духовна сфера», «Навколишнє середовище», «Самоприйняття» та «Управління оточенням». У осіб з ігровою інтернет-залежністю спостерігається досить низький рівень мотивації до реалізації у житті, відсутність планів та перспектив на майбутнє. Внаслідок частих невдач у спробах вирішення певних життєвих проблем у них виникає певна приреченість та переконаність в тому, що вони більше нічого не можуть змінити у власному житті. Внаслідок цього, сукупність таких

невдач веде до зниження зацікавленості у самому житті та зникненні прагнення до продукування цілей та планів на майбутнє.

Саме ж життя стає надзвичайно нудним, адже відсутність причин до активності значно знижує ту кількість дій та операцій, яка зазвичай присутня у пересічних людей. Комплекс таких подій примушує проводити пошуки нових джерел, які можуть позбавити таких людей від нудьги та відсторонитися від думок про сьогоденні справи та майбутні події. В цьому їм «приходять на допомогу» онлайн-ігри, які дають можливість зануритися у віртуальний світ.

В процесі аналізу другого фактору вдалося виділити такі конструкти, як «Позитивні стосунки», «Рівень незалежності» та «Соціальні взаємовідносини». Сукупність цих характеристик може говорити нам про те, що у стосунках з оточуючими досліджувані прагнуть до самостійності, можливо, навіть певної відстороненості. Для таких осіб думка близьких людей та їх підтримка не є значущими, можливо, вони намагаються уникати її. Внаслідок відсутності близьких стосунків починає формуватися залежність від інтернет-гри, де перевіряється здатність особистості переживати труднощі та перешкоди на шляху до досягнення мети.

Оскільки ці ігри функціонують через інтернет-мережу, то присутній міжособистісний контакт з іншими гравцями. Тут спостерігається унікальне явище – в процесі тривалої гри та кооперації з іншими гравцями починають формуватися дружні та теплі стосунки, яких до цього часу бракувало в житті гравців. Вони все частіше звертаються до онлайн-комунікації, де можуть відкрито спілкуватися з такими ж людьми, як і вони. Важливо зазначити, що в форматі таких взаємовідносин стає набагато легше вирішувати різні ігрові та міжособистісні питання та проблеми, адже немає тієї серйозності, від якої вони «втікали» з реального життя у віртуальне. На підтвердження цього факту можна привести приклад, що багато лідерів команд, керівники ігрових гільдій та кланів є досить авторитетними та незалежними особистостями в ігровому світі, їх поважають як сильних та неупереджених лідерів, але, в той же час, вони мало чого досягли в реальному житті і є достатньо невиразними особистостями.

Для них постає певна ситуація вибору: бути успішною, незалежною особистістю, в якій є достатня кількість друзів, чи залишатися «гноунаймом» в реальному житті, без підтримки близьких та з великою кількістю побутових проблем. Звісно ж, в більшості ситуацій вибір зупиняється на першому варіанті, що знаменує закріплення та посилення ігрової інтернет-залежності.

Якщо брати до уваги загальну картину по обом факторам, то прослідковується цікава картина. За першим фактором ми бачимо сферу, що включає конструкти, які визначають ознаки «для себе», в той

час, як за другим – сферу стосунків з іншими людьми. У переважної більшості респондентів цієї категорії присутнє розмежування сфер стосунків та буденного життя. Ці сфери є розділеними, тому можна припустити певну дисгармонійність у психічному житті. Єдиним способом поєднати дві сфери є залучення до онлайн-світу гри, де відбувається певна компенсація проблемної сфери – чи то сфери стосунків, чи життєвої реалізації.

Таким чином, ми перевірили теоретичне припущення про зв'язок психічного здоров'я з наявністю ігрової інтернет-залежності. Результати емпіричного дослідження дозволяють говорити про порушення балансу у структурі психічного здоров'я осіб з ігровою інтернет-залежністю та збереження балансу при відсутності такої залежності.

Список використаних джерел

1. Опросник качества жизни (версия ВОЗ) ВОЗКЖ-100. URL: http://xn----7sbbaeiowbgqig8abjbc7acdh6a9czc6mla.xn--p1ai/downloads.php?download_id=27 (дата звернення 05.08.2018).
2. Шевеленкова Т. Д., Фесенко Т. П. Психологическое благополучие личности. *Психологическая диагностика*. 2005. № 3. С. 95–121.
3. Тест Кимберли-Янг на интернет-зависимость. URL: http://psylab.info/Тест_Кимберли-Янг_на_интернет-зависимость (дата звернення 05.08.2018).

Наталія Портницька

доцент, кандидат психологічних наук
кафедра соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Маріанна Соложенцева

студентка 3 курсу
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка

**УЯВЛЕННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ У
СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ,
ЩО ВИХОВУЮТЬСЯ У ПРАВОСЛАВНИХ ТА КАТОЛИЦЬКИХ
РЕЛІГІЙНИХ ТРАДИЦІЯХ**

Протягом останніх десятиліть у психологічних дослідженнях спостерігається підсилення інтересу до проблеми психологічного благополуччя та чинників, що його визначають (фізіологічних та соціокультурних). Одним із чинників, що визначають світогляд, а отже впливають на формування уявлень про благополуччя і психологічне благополуччя, є релігійний досвід, який як правило, бере початок із сімейних традицій.

Проблеми картини світу (образу світу) традиційно є актуальними як однієї із ключових детермінант у системі вчинків особистості. Свідченням інтегративності, універсальності картини світу як пояснювальної схеми є різноманітність понять, що пояснюють структуру знань людини про світ, їх включення до структури регуляції діяльності: «система особистих конструктів» (Дж. Келлі), «семантичний простір» (Ч. Осгуд), «образ світу» (О. М. Леонтьєв), «внутрішній світ людини» (Б. Г. Ананьєв), «структура суб'єктивного досвіду» (Е. Ю. Артем'єва). За О. М. Леонтьєвим, картина світу є одним із універсальних пояснювальних механізмів, що визначають не лише процеси мислення, але й сприймання у всі вікові періоди [1]. Формування свідомості, а відповідно і картини світу, відбувається у контексті взаємодії особистості і оточення у широкому і вузькому значенні (І. М. Бушай Н. Ф. Голованова) [2; 3]. Картина світу, будучи когнітивною за походженням, за рахунок включення особистісних (ціннісних) компонентів, відіграє важливі функції у системі емоційно-вольової регуляції поведінки не лише конкретної особистості, але й окремих груп зі спільними цінностями (професійна, етнічна, релігійна) [4].

Основу розуміння феномену психологічного благополуччя, як зазначає Л. В. Куліков, закладено у дослідженнях Н. Бредберна, Е. Діне-

ра, Е. Десі і Р. Райана як суб'єктивне відчуття щастя і загальна задоволеність життям [5]. Однією із ключових характеристик психологічного благополуччя, за К. Ріффа, є самоприйняття, основою якої є почуття ідентичності, в т. ч. й сімейної як усвідомлення приналежності до сімейної спільності, духовної як відчуття причетності до духовної культури суспільства (Л. Куліков) [5; 6]. Одним із чинників формування картини світу у дитячому віці є сімейні традиції, світогляд батьків, в т. ч. й релігійний, які транслуються у вигляді «батьківських настанов», оціночних суджень [7].

Однак, виникає питання про чинники, що визначають змістове наповнення поняття «психологічне благополуччя» у дитячому віці та чинники, що впливають на ці процеси. Ми припускаємо, що релігійні традиції сім'ї відображатимуться в уявленнях про психологічне благополуччя молодших школярів.

Нами здійснена спроба емпіричного вивчення рівня психологічного благополуччя молодших школярів (опитувальник «Шкала оцінки якості життя» Н.Є. Водоп'янової, авторська адаптація), а також змістового наповнення категорії «психологічне благополуччя» в залежності від сімейних релігійних традицій (асоціативний експеримент). У дослідженні взяли участь молодші школярі, що виховуються у сім'ях із православними та католицькими релігійними традиціями (за результатами опитування батьків). Характерно, що самі діти не завжди могли визначити конфесійну приналежність власної сім'ї. Попри це, всі діти з різною частотою відвідують церкву, що дає можливість говорити про засвоєння ними тих чи інших релігійних традицій.

Аналіз результатів здійснювався у кількох напрямках: визначення загального рівня відчуття психологічного благополуччя та розуміння цього конструкту та здійснення порівняльного аналізу цих показників в залежності від конфесійної приналежності сімей досліджуваних.

Якісний аналіз отриманих результатів свідчить, що у молодших школярів обох груп найбільш вираженими є ознаки психологічного благополуччя у сфері навчання, підтримки та напруженості. Навчання як провідна діяльність викликає найбільше напруження і водночас є найбільш знайомою та стабільною, тому саме в ній діти демонструють ознаки психологічного благополуччя.

Ймовірно засобом подолання напруження може служити підтримка, яку школярі відчувають з боку найближчого оточення. Загальною тенденцією є домінування в обох групах високого та середнього рівнів психологічного благополуччя (Рис.1). Водночас, виявлена тенденція до домінування високого рівня благополуччя у дітей із католицьких родин заслуговує на детальне дослідження у контексті пошуку ресурсів психологічного благополуччя дітей.

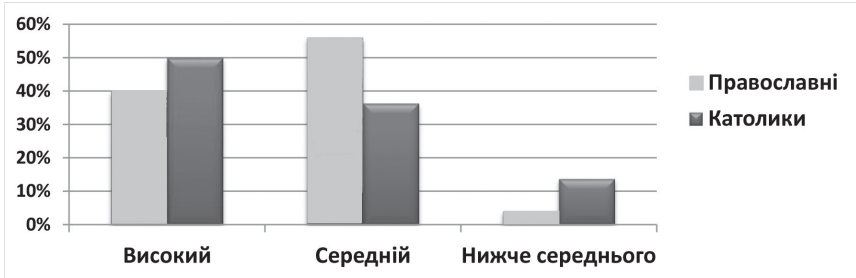

Рис. 1. Рівень відчуття психологічного благополуччя у дітей, що виховуються у різних релігійних традиціях

Аналіз змістового наповнення категорії «психологічне благополуччя» у свідомості молодших школярів здійснювався у його співвідношенні із відповідним наповненням категорій «благополуччя» і «щастя». Семантично близькими для молодших школярів є поняття «благополуччя» та «щастя». Ядерними для цих категорій є асоціації «радість», «удача», «мир», «добро», можливість бути автономним («робити те, що хочеш»).

Поняття «психологічне благополуччя» є семантично більш віддаленим: асоціації, запропоновані обома групами досліджуваних є в більшій мірі абстрактними і здебільшого мають оцінний характер («щось добре\погане»). Молодші школярі відзначають чіткий зв'язок із когнітивною сферою («згода з думками/ закриті для роздумів», «розумне»). Водночас, негативна коннотація складової «психологічне» є відображенням суспільних стереотипів, відповідно до яких психологія сприймається як щось, що пов'язане із негативним емоційним станом, проблемами особистісного характеру.

Основою уявлень про «психологічне благополуччя» молодших школярів, що виховуються у католицьких традиціях, є емоційно-моральна складова («добро», «нервовість\врівноваженість», «хороше\погане», «альтруїзм») із деяким релігійним забарвленням («примирення», «Бог») (рис. 2). Відзначається загальність категорії («є у всіх людей»). Водночас значна частина уявлень стосується психологічних проблем та способів їх вирішення («нервовість», «закритися для роздумів», «психологічна допомога»).

Для школярів, що виховуються у традиціях православного світогляду, характерним є включення полярних характеристик («хвороба/немає проблем із психікою») як ядерних у розумінні психологічного благополуччя (рис.3). Найвищі показники частоти обох асоціацій свідчать про суперечливість образу «психологічного благополуччя» у свідомості досліджуваних цієї групи. Значно менш вираженими, але ширшими за представленістю є асоціації, що пояснюють ознаки психологічного

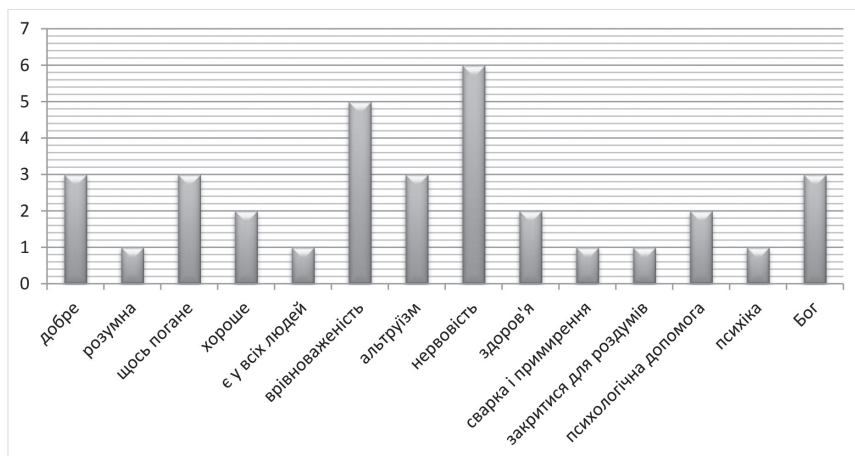

Рис. 2. Частотний аналіз асоціацій на стимул «психологічне благополуччя», запропонованих дітьми, що виховуються у католицьких традиціях (усереднені показники)

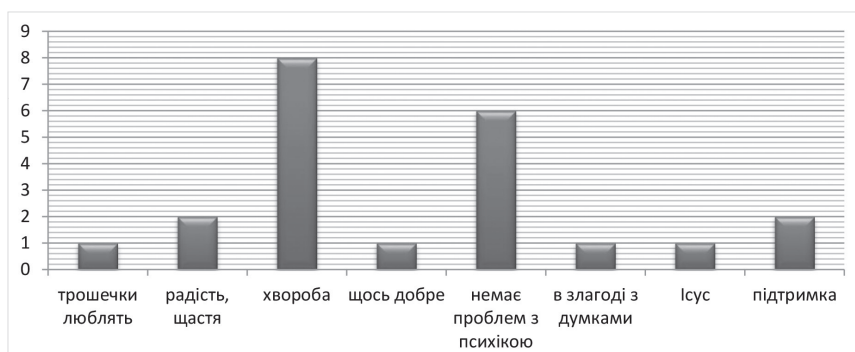

Рис. 3. Частотний аналіз асоціацій на стимул «психологічне благополуччя», запропонованих дітьми, що виховуються у православних традиціях (усереднені показники)

благополуччя особистості («люблять», «добре», «у злагоді з думками») та способи його набуття («Ісус», «підтримка»). менша різноманітність асоціацій та їх менша частота використання можуть свідчити про спрощення образу «психологічного благополуччя» у свідомості молодших школярів, що виховуються у православних традиціях.

Таким чином, результати дослідження уявлень молодших школярів про психологічне благополуччя дозволяє отримати такі висновки:

- характерним для молодших школярів є відчуття психологічного благополуччя на середньо-високому рівні;

- ядерними у понятті «психологічне благополуччя» є емоційно-моральні судження із полярним змістовим наповненням та уявлення про способи підтримки психологічного здоров'я (в тому числі й долучення до релігії);

- образ психологічного благополуччя у свідомості школярів, що виховуються у католицьких традиціях, є більш когнітивно складним, порівняно із однолітками, що виховуються у православних традиціях, містить більше ознак психологічно здоров'я-нездоров'я.

Водночас подальшого дослідження потребують проблеми уявлень про психологічне благополуччя у свідомості школярів, що виховуються в інших релігійних традиціях.

Список використаних джерел

1. Леонтьев А. Н. Образ мира / под ред. Д. А. Леонтьева, Е. Е. Соколовой // Лекции по общей психологии: учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений, спец-ти «Психология»; [5-е изд., стер.]. Москва: Смысл; Академия, 2010. С. 89–97.

2. Бушай І. М. Психологічні основи становлення образу світу дітей шкільного віку: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія»; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 41 с.

3. Голованова Н. Ф. Становление «образа мира» в социальном опыте ребенка. *Общая педагогика: учебное пособие для вузов*. СПб.: Питер, 2005. С. 278–283.

4. Цюпка В. П. О формировании картин мира, в том числе научной, естественно-научной, физической, химической и биологической. *Проблемы формирования картин мира в сознании*. URL: <http://econf.rae.ru/article/6263> (Дата звернення 16.06.2018).

5. Куликов Л. В., Дмитриева М. С., Долина М. Ю., Иванов О. В., Розанова М. А., Тимошенко Т. Г. Факторы психологического благополучия личности. *Теоретические и прикладные вопросы психологии: Материалы юбилейной конференции «Ананьевские чтения – 97»*. Вып. 3. Ч. 1. СПб., 2007. С. 342–350.

6. Ryff C. D., Keyes C. L. M. The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*. 1995. Vol. 69. P. 719–727. URL: <http://midus.wisc.edu/findings/pdfs/830.pdf> (Дата звернення 16.06.2018).

7. Лыкова И. А. О своеобразии картины мира ребенка-дошкольника. *Педагогика искусства*. 2011. № 4. С. 1–10.

Наталія Сидоренко

магістр психології

ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ОБРАЗУ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ У СВІДОМОСТІ БАТЬКІВ

Науковий керівник: **Наталія Портницька**,
доцент, кандидат психологічних наук
кафедра соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Одним із чинників формування особистості у дитячому віці є особливості стосунків із батьками, зокрема трансляція батьками власного уявлення про дитину, якою вона є та якою має бути. Викривлене уявлення батьків про власну дитину спричинює формування неадекватного образу Я, що в подальшому веде до побудови деструктивних стосунків із оточенням.

Поняття образу є одним з центральних у психології, оскільки саме образи забезпечують відображення об'єктивної реальності через багатомірне смислове поле, систему значень, які у подальшому формують образ світу (О.М. Леонтьев) [1, с. 252]. Методологічний аналіз та емпіричні дослідження образу Я та образу Іншого (Б.Г. Ананьєв, І.С. Кон, Д.О. Леонтьев, А.В. Петровський) доводять їх взаємозв'язок та взаємовплив як провідних факторів розвитку самосвідомості [2; 3; 4; 5].

Специфіка сімейних стосунків визначається їх тотальним впливом на формування образу «Я» та образу «іншого», в т.ч. і дітей (Н. Портницька, І. Долінчук) [6]. Вагомими чинниками формування конструктивних дитячо-батьківських стосунків (зокрема у підлітковому віці) є адекватність та узгодженість сприймання один одного батьками і дітьми, а також врахування гендерної специфіки образу підлітка у свідомості батьків і матерів [7; 8]. Результати зазначених досліджень дозволяють припустити, що образ власної дитини є одним із вагомих чинників формування батьківської позиції та стилю виховання у різні вікові періоди.

Однак у сучасній психологічній літературі окреслені проблеми здебільшого описуються у контексті дитячо-батьківської взаємодії у шкільному віці. Водночас, ключовими для формування особистості є ранні вікові періоди, а, відповідно, й образ дитини у свідомості молодих батьків. Очевидно, образ власної дитини у свідомості батьків відбиватиме систему базових почуттів батьків та окремі когнітивні характеристики дитини.

Тому метою дослідження було виявлення особливостей сприймання образу дитини раннього віку у свідомості їх батьків та опис гендерних відмінностей цього образу.

Ефективним у дослідженні образу дитини раннього віку у свідомості батьків є використання нестандартизованих методів, які дозволяють описати змістове наповнення образу. Асоціативний експеримент є індивідуально орієнтованим, нестандартизованим методом, таким, що дозволяє відобразити як індивідуальний смисл і цінності окремої особистості, так і змістове наповнення образів у груповій та масовій свідомості [9; 10]. Для вивчення загальних тенденцій та специфіку образу власної дитини досліджуваним для асоціювання пропонувалися три стимули: «дитина», «маленька дитина» та «моя дитина». Вивчення змістового наповнення образу дитини раннього віку здійснено за допомогою контент-аналізу міні-творів «Моя дитина», пропонованого досліджуваним як основне завдання [11]. У дослідженні взяли участь 80 осіб віком від 20 до 30 років. Вибірку утворили молоді батьки, котрі мають дітей раннього віку (1-3 роки): 40 матерів та 40 татусів. Результати дослідження піддавалися кількісному й якісному аналізу.

Частотний аналіз результатів асоціативного експерименту свідчить, що у свідомості обох батьків образ дитини є поєднанням як рис та ознак, притаманних самій дитині, так і дій та почуттів самих батьків. Так, для матерів в образі дитини важливим є: когнітивний («розумна»), діяльнісний («шустра, весь час кудись біжить»), емоційний («весела, усміхнена») компоненти; зовнішність («гарна»), процеси фізичного розвитку («прорізання зубів, бої в животику»). Спостерігається приписування матерями образу дитини конструктів морального змісту («добра»). Значимими є особистісні якості, що пов'язані з слухняністю дитини («вередлива, непосидюча, капризна»). Власна активність матерів відображена в асоціаціях, що пояснюють способи організації дозвілля дитини («перегляд мультфільмів, читання казок, малювання, прогулянки»); дотримання режимних моментів («колискові»); турботу про здоров'я дитини («щеплення»).

Факторна реконструкція образів «Дитина», «Маленька дитина», «Моя дитина» у свідомості матері дає підстави припускати, що особистісні якості «хитрість», «вередливість» є ознаками дорослішання дитини (через їх протиставлення конструкту «маленька»). Окрім того, отримані результати дозволяють припускати наявність у матерів потреби у деякій автономії від дитини (протиставлення конструктів «активна» і «мультфільми», висловлювання типу «можу відлучитися на кілька хвилин»). Загальний позитивний фон сприймання власної дитини зумовлює спрощене ставлення до її хитрощів.

Аналіз результатів контент-аналізу творів матерів важливими компонентами, що входять в структуру образів дитини раннього віку, окрім

виявлених на етапі асоціативного експерименту, є: моральні якості («добра, щедра, чесна»), підкреслення активності батьків по відношенню до дитини («люблять батьки, обіймають і граються»). Характерним є те, що ключовим в оцінці дитини для матерів є їхня власна любов, про яку найчастіше йдеться у міні-творах (рис. 1). Ці твердження, очевидно, є відображенням орієнтації матерів на емоційні складові сімейної взаємодії, оскільки традиційно саме жінка вважається відповідальною за емоційний контакт у сім'ї (В.М. Дружинін) [12].

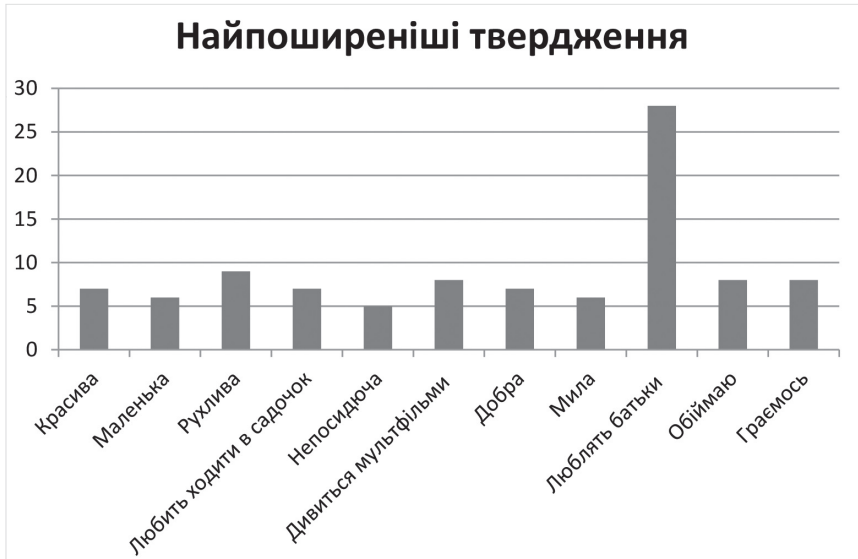

Рис. 1. Частотний аналіз найпоширеніших тверджень матерів про дитину

Частотний аналіз результатів асоціювання стимулів «дитина», «маленька дитина» та «моя дитина» татусями дозволив виявити кілька тенденцій. Значимими в образі дитини є: когнітивний («розумна»), діяльнісний («активність, балакучість») компоненти, здатність до творчості («творча, винахідлива»). Процеси розвитку дитини відображаються через усвідомлення кризових моментів («пологи, поганий сон, прорізування зубів»). Аналогічно до матерів батьки значну увагу приділяють способу організації дозвілля дитини, акцентуючись на перегляді мультфільмів, та емоційності дитини («радісна», «усміхнена», «трохи ляклива»). Виокремлюється група «проблемних» якостей дитини, таких, що несуть додатковий клопіт батькам («галасливість, непосидючість та вередливість»).

Контент-аналіз творів татусів свідчить про загальну меншу схильність чоловіків до опису власної дитини та менше використання образів (див.

Рис. 2). На відміну від матерів, спостерігається відносно рівномірна представленість всіх ключових характеристик образу дитини.

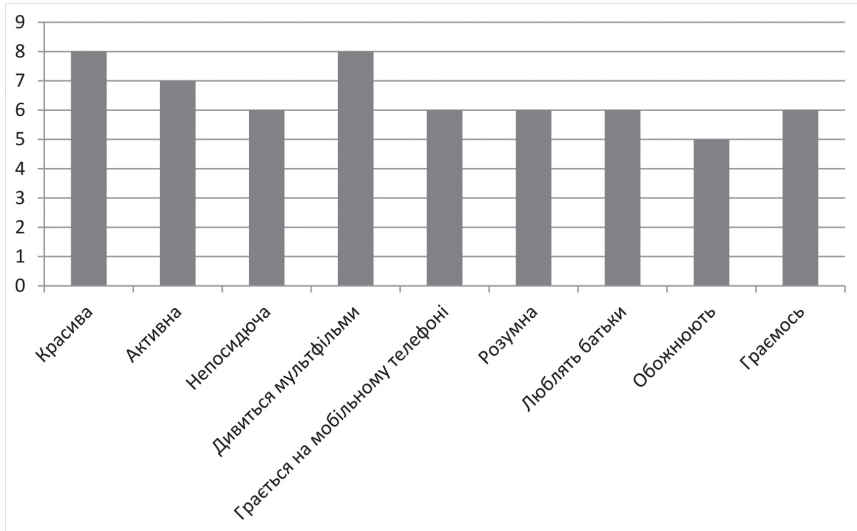

Рис. 2. Частотний аналіз найпоширеніших тверджень про дитину, висловлених батьками (татусями)

Порівняльний аналіз результатів дослідження образу дитини ріаннього віку у свідомості матерів і татусів свідчить про незначні відмінності у сприйманні батьками своєї дитини. Для матерів значимо вагомішим є компоненти зовнішності, рівня активності дитини та власного ставлення до неї, витрачених зусиль, тоді як для татусів більш значимими є форми організації дозволя дитини та загальний емоційний фон спілкування.

Образ дитини базується на уявленнях батьків про її улюблені справи, особистісні якості та загальний емоційний фон дитячо-батьківської взаємодії (Рис.3).

Результати дослідження додатково виявили, що у свідомості обох батьків власна дитина є дорослішою, порівняно із хронологічним віком та образом маленької дитини (пологи, гамір, прорізування зубів). Це свідчить про динамічність образу дитини у свідомості батьків та його залежність від актуальної ситуації розвитку дитини.

Отже, образ дитини раннього віку у свідомості обох батьків будується на основі домінуючих способів взаємодії кожного із батьків із дитиною. Значимими для обох батьків є зовнішність дитини, її когнітивні здібності, активність та позитивний емоційний фон взаємодії з оточуючими (зокрема із самими батьками). Водночас батьки схильні приписувати

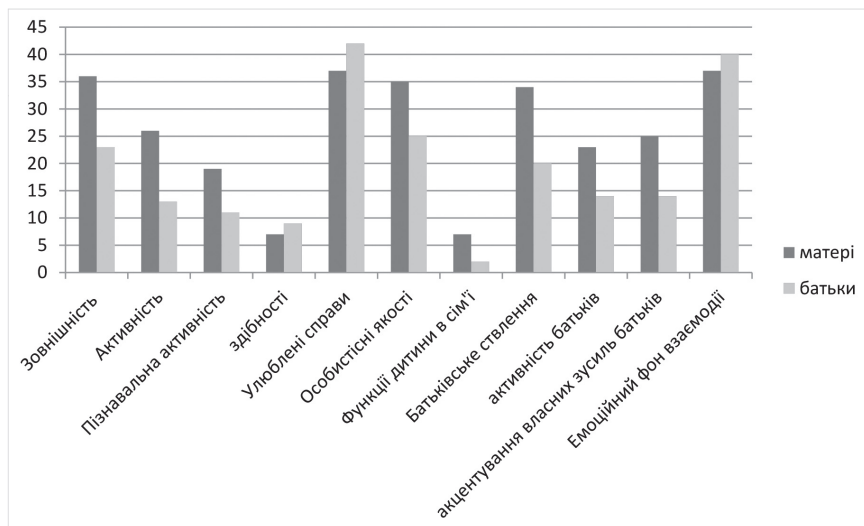

Рис.3. Порівняльний аналіз частоти використання тверджень окремих категорій матерями та татусями

дітям раннього віку моральні якості, характерні, як правило, дітям значно старшого віку.

Для матерів значимими є ознаки зовнішності та власні зусилля і ресурси, що забезпечують догляд за дитиною, а для батьків – форми організації дозвілля та вольові якості дітей. Загальною тенденцією є приписування дітям раннього віку яскравих особистісних якостей. Водночас спостерігається потреба батьків у переживанні певної автономії від дитини як ресурсу для збереження особистої ідентичності.

Список використаних джерел

1. Леонтьев А. Н. Образ мира. *Избранные психологические произведения*. Том 2. Москва: Педагогика, 1983. С. 250–261.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
3. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва: Смысл, 2003. 487 с.
5. Петровский А. В. Трехфакторная модель значимого другого. *Вопросы психологии*. 1991. № 1. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1991/911/911007.htm> (Дата звернення 20.06.2018).
6. Портницька Н. Ф., Долінчук І. Образ майбутнього подружнього партнера у свідомості юнок з різним досвідом дошлюбних стосунків. *Молодий вчений*. 2015. № 1 (16). С. 169–172. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18598/> (Дата звернення 15.06.2018).

7. Портницька Н. Ф., Чупріна С. А. Образ ідеальних батьків у свідомості підлітків та їх батьків. *Молодий вчений*. 2017. № 4 (44). С. 255–259. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26506/> (Дата звернення 15.06.2018).

8. Ситников В. Л. Образ ребенка в сознании детей и взрослых / Ленингр. гос. обл. ун-т им. А. С. Пушкина. Фак. психологии и педагогики им. И. П. Иванова. СПб.: Химиздат, 2001. 286 с.

9. Горошко Е. И. Проблемы проведения свободного ассоциативного эксперимента (методологические аспекты) URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-provedeniya-svobodnogo-assotsiativnogo-eksperimenta> (Дата звернення 14.06.2018).

10. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / [2-е изд., доп.]. СПб.: Питер, 2005. 480 с.

11. Stemler S. An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research & Evalution*. 2001. 7 (17). URL: <https://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17/> (Дата звернення 16.06.2018).

12. Дружинин В. Н. Психология семьи. СПб.: Изд-во: Питер, 2006. 176 с.

Надія Павлик

*докторант кафедри соціальних технологій
соціально-психологічний факультет
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МАЙСТЕРНЯ МАЙБУТНЬОГО: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ЗАСТОСУВАННЯ

Неформальна освіта є особливим різновидом соціально-технологічної діяльності, який поєднує в собі технологічну сутність та соціальний ефект формування соціального досвіду суб'єктів неформальної освіти та забезпеченні неперервності в освітньому зростанні кожної особистості. Успішний досвід неформальної освіти піддається процесам формалізації за умови інтеграції у державну систему освіти [1, с.15]. Це підтверджує актуальність вивчення методичного забезпечення інновацій у неформальній освіті, яка, на думку І. Яковлевої [2, с. 243], визначається як рушійна сила системного розвитку соціального інституту освіти у ситуації постійної конкуренції між минулими та сучасними змістом та формами навчання.

Означені передумови характеризують потребу вивчення та поширення опису методик і технік неформальної освіти з урахуванням їх змісту; психолого-педагогічних засад та соціальних функцій; особливостей використання задля забезпечення збереження їх ефективності. Одним із таких методів є Майстерня Майбутнього як технологічний інструмент організації неформального навчання.

Майстерня Майбутнього як метод неформальної освіти був розроблений у 1970-х рр. австрійським ученим Робертом Юнгом (Robert Jungk) для фасилітації й демократизації процесів прийняття рішень та підсилення повноважень різних форм самоорганізації громадян. Застосування методу відбувається через послідовне виконання чотирьох фаз – критичної (критика наявного стану), творчої (розробка варіантів вирішення проблеми), перевірконої (обговорення труднощів та перепон у реалізації рішень), тактичної (опис планів практичної реалізації ідей). Також є можливою п'ята фаза – соціального експерименту – під час якої намагаються повністю або частково реалізувати розроблені моделі.

Майстерня Майбутнього – це:

- навчальний метод, спрямований на конструюванні моделей майбутнього та заснований на розробці, розгляді й аналізі альтернативних варіантів розвитку сучасності;

- система організації взаємодії учасників навчання, спрямована на пошук шляхів вирішення навчальної / практичної проблеми;

– метод групової роботи, що застосовується для подолання ситуації стагнації або резигнації, труднощів щодо прийняття рішень, відсутності бачення подальших напрямів діяльності;

– демократичний метод навчання, що розглядається як інструмент демократизації внаслідок залучення учасників до впливу й активної участі у побудові власного майбутнього;

– інтеграційний метод навчання, що нівелює відмінності між експертами та аматорами;

– метод планування, проектування та розвитку, що стимулює фантазії творчості та винахідливості учасників;

– комунікативний метод навчання, що створює умови для вільного вираження учасниками своєї думки.

Основними завданнями застосування Майстерні Майбутнього є розвиток соціальної фантазії для політичних, економічних, соціальних змін; залучення учасників до процесу прийняття рішень, що стосуються бажаного майбутнього; розвиток аналітичних і проєктивних умінь; розвиток мислення, свідомості, ціннісних орієнтацій; творчий і комунікативний розвиток особистості; набуття досвіду творчої діяльності; формування суб'єктної позиції учасників; активізація учасників та їх включення у процес обговорення проблем та пошуку їх рішень.

Реалізація Майстерні Майбутнього ґрунтується на принципах: 1) взаємодії як обміну досвідом між учасниками через зміну та різноманітність видів діяльності; 2) пізнавальної активності як організації самостійної пізнавальної діяльності із розв'язання проблеми через дослідження та використання операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, абстрагування; 3) індивідуальної творчості / сенсотворення через надання учасниками власного змісту та сенсу досліджуваній проблемі; 4) полілогу як поваги до іншої точки зору, змісту, сенсу; 5) моделювання діяльності через створення прототипу, зразку, імітації певної діяльності.

Основні правила роботи Майстерні Майбутнього, з якими необхідно ознайомити учасників і яких повинен дотримуватися модератор:

– відмова від дискусій у загальній групі;

– відхід від абстрактності через наявність конкретних прикладів;

– використання ключових слів та їх візуалізація;

– вільна гра ідей – все можна, все підходить, все дозволяється;

– відкритість горизонту – охопити все та піти далі;

– позитивність мислення – гроші та влада не мають значення.

Відповідно до охарактеризованих сутності та змісту методу «Майстерня Майбутнього», алгоритм його застосування містить наступні взаємопов'язані етапи:

1) зав'язка – оголошення теми, цілей та правил роботи; актуалізація проблемної ситуації;

2) критика – визначення проблеми через збір критичних зауважень та описів існуючої ситуації; передбачає індивідуальний аналіз учасниками позитивних і негативних аспектів актуалізованої проблеми, презентація результатів та їх узагальнення;

3) фантазія / конструювання ідеальної моделі – вихід із існуючого становища за допомогою фантазії та розвитку горизонту бажань; реалізується у малих творчих групах, де учасники обговорюють ідеальну модель вирішення досліджуваної проблеми;

4) представлення результатів роботи груп, обговорення створених моделей;

5) реальні дії – у складі тих самих робочих груп учасники визначають конкретні дії/кроки рішення проблеми, які можна реалізовувати вже зараз;

6) презентація й аналіз одержаних дій та кроків;

7) рефлексія учасниками власного емоційного стану, рівня усвідомлення проблеми дослідження, результативності взаємодії.

Потрібно пам'ятати, що на кожному етапі застосування Майстерні Майбутнього модератор і учасники послуговуються принципом Воронки (Лійки), адже кожний етап реалізації являє собою «воронку», яка широка на початку (відбувається збір інформації, її аналіз, уточнення, узагальнення) та вузька у кінці (здійснюється вибір найбільш важливих ідей та варіантів рішень).

Саме принцип Воронки, на нашу думку, є базовою перевагою Майстерні Майбутнього, оскільки дозволяє відокремити та кристалізувати потенційно реальні творчі методи вирішення суперечливої проблеми на фоні спільної діяльності усіх учасників. Майстерня Майбутнього, як і інші конференційні організаційні форми неформальної освіти (Світове Кафе, Відкритий Простір), цікаві за наявності достатньо великої кількості учасників, які не становлять собою гомогенну групу. Також до переваг методу відносимо його гнучкість щодо наявного часу та приміщення для роботи та можливість методу (або його окремих фаз) бути включеним у програму освітніх, просвітницьких заходів.

Таким чином, Майстерня Майбутнього є методом неформальної освіти, спрямованим на подолання внутрішніх і зовнішніх бар'єрів учасників при вирішенні суперечливих / конфліктних / проблемних ситуацій. Метод дозволяє організовувати взаємодію учасників неформального навчання з наперед визначеного проблемного питання через діалог, повагу, активне слухання та конструктивний настрій. Використання окремих фаз Майстерні Майбутнього дозволяє досягати різних освітніх завдань, а саме: критичного – для розвитку критичного мислення; творчого – для продукування інноваційних креативних ідей та підходів; перевірного – для включення усіх учасників у процес прийняття

тя рішення; тактичного – для забезпечення зв'язку освіти та життя. Застосування Майстерні Майбутнього дозволяє інтегрувати досвід різних людей, звести його до спільної основи без навіювання та строгих директив.

Список використаних джерел

1. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді: [Навчальний посібник]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.
2. Яковлева И. А. Инновационные перспективы неформального образования детей и молодежи в Беларуси: Опыт социального аудита. Вісник Харківського національного університету імені Н. В. Каразіна. 2011. № 948. С. 242–247.
3. Кашлев С. С. Современные технологии педагогического процесса: Пособие для педагогов. Минск: Выш. шк., 2002. 95 с.
4. Технология «Мастерская будущего». Виртуальный методический кабинет. URL: <https://sites.google.com/site/virtualmetodkabnetop/innovacionnye-pedagogiceskie-tehnologii/-masterskaa-budusego> (дата звернення 02.07.2018).
5. Величко А. Клуб устойчивого развития : в помощь лидеру / под. общ. ред. Г. В. Веремейчик. Минск: Минсктиппроект, 2006. 114 с.
6. Кайзер Ф.-Й., Камински Х. Мастерская будущего. Методика преподавания экономических дисциплин. URL: http://www.ssu-ekonomika.net/bibliothek/pdf/IV_B_8_Zukunftwerkstatt.pdf (дата звернення 02.07.2018).

Наукове видання

Суспільно-політичні та психологічні студії. Вип. 2

Наукові праці студентів та викладачів соціально-психологічного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка та
Інституту соціології Варшавського університету,
частина з яких виконано у межах міжнародного наукового семінару
«Reprezentacja polityczna mniejszości narodowych»

Українською та польською мовами

Редактори

Ксенія Гавриловська, Наталія Портницька, Сергій Рудницький

Науковий редактор

Сергій Рудницький

Верстка макету

Райса Тверда

Дизайн обкладинки:

Віктор Кириченко

Формат 60x84 1/16. Умовн. друк. арк. 6,05.
Папір офсетний. Гарнітура Century Gothic.
Наклад 45 прим. Зам. № 491-18-2439, 2018 р.

Видавець О. О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
тел.: (0412) 422-106

Свідоцтво ДК 3544 від 05.08.2009 р.

Друк та палітурні роботи ФОП О. О. Євенок
10014, м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
тел.: (0412) 422-106, e-mail: book_druk@i.ua